

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSINSTITUUT

Aivar Engel

**RIIGIKAITSE ÕIGUSLIKKE KÜSIMUSI
TAASISESEISVUNUD
EESTI VABARIIGIS**

Magistritöö

Juhendaja: dr. iuris Eduard Raska

Tallinn 2003

SISSEJUHATUS	3
1. peatükk.....	10
MILITAARJURISTIKA RAHVUSVAHELISES JA RIIGISESES ÕIGUSES	10
1.1. Genfi ja Haagi konventsioonide omavaheline suhe	10
1.2. Riigisisene riigikaitseõigus.....	13
1.3 Eesti Vabariigi kaitsejõudude taastamine.....	17
1.4. Välislepingute õigusjõud vastavalt Eesti Vabariigi põhiseadusele	21
1.4.1. Loetelu olulisematest riigikaitsealastest välislepingutest	22
1.4.2. Genfi konventsioonid ja nende lisaprotokollid Eesti riigisisese õiguses	24
1.4.3. Lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokollide kinnitamise seaduse muutmise seadus	27
2. peatükk.....	31
OSAVÕTT RIIGIKAITSEST.....	31
2.1. Riigikaitsekohustus põhiseaduse normides	31
2.2 Probleemid seoses riigikaitseliste sundkoormiste panemisega	35
2.3. Kaitseväeteenistus ja asendusteenistus Eestis 1990. aastatel kuni tänaseni	38
2.3.1. Probleemid kaitseväeteenistuse seaduses seoses osavõtuga riigikaitsest.....	44
2.3.2. Asendusteenistuse kestus positiivses õiguses.....	47
2.3.3. Naissoost Eesti kodanikud ja kaitseväeteenistus	50
2.4. Ajateenistuskohustus või palgasõjavägi?	54
2.5. Probleemid kaitseväe distsiplinaarkaristuste määramisel ja karistusõiguse mõiste “kaitseteenistusalane” vastavusest riigikaitseõigusele	60
3. peatükk.....	66
RIIGIKAITSE JUHTIMINE JA RIIGI JULEGEOLEKUDOKTRIINID.....	66
3.1. Tsiviilkontroll (tsiviiljuhtimine).....	66
3.2. Riigikaitse juhtimine	73
3.2.1. Vabariigi Presidendi kui riigikaitse kõrgema juhi asendamine	79
3.2.2. Kaitseväge juhataja asendamine.....	80
3.2.3. Kaitseväge juhataja ametist vabastamine	82
3.3. Riigi kaitsepoliitika põhisuunad, julgeolekustrateegia ja julgeolekupoliitika alused...	85
3.3.1. Probleemid Eesti sõjalise kaitse strateegias.....	89
3.3.2. Totaal- ja territoriaalkaitse, nende rakendamine agressiooni korral.....	92
3.3.3. Riigikaitse valmisolek vastavalt kehtivale õigusele	96
3.4. Euroopa Liidu ühisest kaitseliidust ja Eesti liitumisest Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooniga (NATO-ga)	99
KOKKUVÕTE	103
LEGAL ASPECTS OF NATIONAL DEFENCE IN THE RE-INDEPENDENT REPUBLIC OF ESTONIA.....	109
RÉSUMÉ	109
KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU	114
Kasutatud kirjandus	114
Avaldamata allikad	118
Kasutatud normatiivmaterjal	118
Põhiseadused ja Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri:	118
Seadused, koodeksid ja seadustikud:	118
Riigikogu otsused:	121
Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsused:	121
Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi otsused:	122
Vabariigi Presidendi otsused:	122
Vabariigi Presidendi käskkirjad:	122
Vabariigi Valitsuse määrused ja kaitseministri määrus:	122
Vabariigi Valitsuse korraldused:	123
Valitsustevahelised koostöölepingud:	124
Rahvusvahelised lepingud ja teiste riikide õigusaktid:	124
Kasutatud kohtupraktika:	125
KASUTATUD LÜHENDID	126

SISSEJUHATUS

Käesoleva magistritöö teema valikul sai otsustavaks kriteeriumiks asjaolu, et autor on viimased 12 aastat tegelenud riigisisese riigikaitseõigusega.

Käesoleva magistritöö eesmärk on käsitleda riigikaitse õiguslikke küsimusi taasiseseisvunud Eesti Vabariigis. Käsitlemist leiavad Haagi ja Genfi konventsioonide omavaheline suhe, riigisisese riigikaitseõiguse määratlemine meie õigussüsteemis, kaitsejõudude taastamine, osavõtt riigikaitsest (sh naissoost kodanike osavõtu võimalustest), riigikaitse juhtimine ning julgeolekudoktriinid. Kuna riigikaitse õigusaktides on õiguslikke probleeme, siis on magistritöö eesmärk sellelegi tähelepanu juhtida. Ühtlasi tehakse magistritöös ettepanekuid õigusaktides olevate probleemide lahendamiseks ning käsitletakse riigikaitse õigusakte õigusteoreetilisest aspektist lähtuvalt, tuues välja võimalikud lahendused riigikaitseõiguse muutmiseks ning edasiarendamiseks. Käesolev magistritöö valmis enamikus 2003. aasta kevadel 2003. aasta lõpu seisuga. Tulenevalt eelseisvast ühinemisest NATO-ga (riigi julgeolekukeskkonna muutus) algas 2003. aasta sügisel riigi tasandil ja kogu ühiskonnas arutelu kaitsejõudude reformimise üle, mis eelkõige puudutab osavõttu riigikaitsest ning sellega seoses riigi kaitsemudeli valikut.

Magistritöö olulisemad allikad **läbivalt peaaegu igas peatükis on** PS ja riigikaitsealased õigusaktid, Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne (Truuväli jt 2002) ning Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumi arvutivõrgu koduleheküljelt kättesaadavad põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuandes käsitletutena põhiseaduse 9. ptk ning 10. ptk (PS Ekspertiisikomisjon 1998).

Oluline on magistritöö õigusajalooline meetod. Aulis Aarnio järgi “vaatleb õigusajalugu minevikku, norme, mis ei ole enam kehtivad, või arengut, mis on viinud hetkel kehtivate normide tekkeni” (Aarnio 1996: 47). Magistritöös kasutakse põhiliselt analüütilist meetodit, sh Eesti riigisisese riigikaitseõiguse analüüsi ning ka õiguse võrdlevat meetodit. Magistritöös kasutatakse ajakirja *Akadeemia* viitesüsteemi.

Magistritöö autor mõonab, et valitud teema on ambitsioonikalt lai. Sama hästi oleksin võinud kirjutada mõnel kitsamal riigikaitseõiguse teemal, kuid Nõukogude Liidu okupatsiooni tõttu ei olnud meil oma kaitseväge, samuti puudus Eestil iseseisev riigikaitsealane õiguslik baas, sh seadusandlus. Seejuures on riigikaitse õigusaktides sellised probleemid ja vastuolud, mis

vajavad magistritöös väljatoomist. Taasiseseisvumise järel alustasime oma kaitsejõudude, *inter alia* kaitseväge ja riigikaitseõiguse (olid vaid okupatsioonieelse Eesti Vabariigi riigikaitsealased õigusaktid) ülesehitamist praktiliselt nullist - *ab ovo*. Ühtlasi püüab käesolev magistritöö teadustöona täita riigikaitseõiguse tühimikku, sest magistritöö autoril puuduvad andmed, et Eesti riigikaitseõiguses oleks alates magistritöö tasemest teadustöid tehtud. Samuti ei ole magistritöö autoril teada, et oleks avaldatud Eesti riigisisese riigikaitseõiguse teemat käsitlevaid teoseid. Erandiks on L. Almanni “Eesti riigikaitse juhtimine”, kuid ka selle teose allikateks on enamasti riigisisised riigikaitsealased õigusaktid (Almann 2003). Seni on riigisisese riigikaitseõiguse tutvustamine enamasti piirdunud näiteks PS (RT 1992, 26, 349) X peatüki “Riigikaitse” normide kommenteerimisega, kuid tähelepanuta on jäetud teised riigikaitsealased õigusaktid, õigemini öeldes on viimaseid eelnimetatud kommentaarides vaid põgusalt käsitletud. Paraku ei saa ka nendes kommentaarides tehtud järeldustes kõigega *expressis verbis* nõustuda ning Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne (Truuväli jt 2002) ei võimaldakski selle kommenteerivat iseloomu arvestades riigisisest riigikaitseõigust piisavalt määral käsitleda.

Magistritöö koosneb kolmest peatükist.

Esimene peatükk “Militaarjuristika rahvusvahelises ja riigisiseses õiguses”

Käsitletakse Genfi ja Haagi konventsioonide omavahelist suhet, sest rahvusvaheliste konventsioonide näol on tegemist ka riigisisese riigikaitseõiguse ühe allikaga. Õigusteadlased on seni nende konventsioonide suhtes erinevatel seisukohtadel. Ühed loevad eelnimetatud konventsioonid rahvusvahelise sõjaõiguse hulka kuuluvaks (eristamata seejuures humanitaarõigust), teised aga eristavad nendes konventsioonides neid õigusi. Ühtlasi võimaldas see teema tugineda lisaks A. Uustali raamatule “Rahvusvaheline õigus” (Uustal 1984) ning T. Põdra artiklile “Sõjaõigus ja Iraagi sõda” (Põder 2003) allikatena ka välisautorite teostele, milleks näiteks on: D. Fleck’i “The Handbook of Humanitarian law in Armed Conflicts” (Fleck 1995), F. Mulinen’i “Sõjaõiguse käsiraamat relvajõududele” (Mulinen 2000), B. Oberson’i “IRC Rahvusvaheline humanitaarõigus. Vastused teie küsimustele” (Oberson 2001) ja I. Paenson’i “Manual of the terminology law of armed conflicts and international humanitarian organizations” (Paneson 1989). Lisaks eeltoodule käsitletakse esimeses peatükis riigisisest riigikaitseõigusest ning määratletatakse, millise õigusharu alla riigikaitseõigus kuulub. Riigikaitseõiguse määratlemisel on abiks R. Naritsa “Õiguse entsüklopeedia” (Narits 2002), H. Siiguri artikkel “Õigusnormide

süsteatiseerimisest” (Siigur 1999) K. Meruski ja Indrek Koolmeisteri “Haldusõiguse õpik” (Merusk, Koolmeister 1995). Riigisisese riigikaitseõiguse õigusliku määratlemise osas on abiks Toomas Anepaio, Ave Hussari, Katri Jaanimägi, Silvia Kaugla, Kristi Land, Vallo Olle ja Peeter Roosma “Sissejuhatus õigusteadusesse (Anepaio jt 2003). Paraku ei ole eelnimetatud allikates riigikaitseõigust määratletud. Kasutatud on võrdleva õiguse allikana J.Uotila, S. Laakso, T. Pohjolaiaen´i, J.Vuorinen´i 1986 ja hilisemad “Yleishallinto-oikeus pääpiirteitän” ning Ulf Marzik´u ” Überblick über das öffentliche Recht”.

Esimeses peatükis käsitletakse Eesti Vabariigi kaitsejõudude taastamisega seonduvat. Eelkäsitletu rajaneb kaitsejõudude taastamisele aluse pannud õigusaktidele, millel on eelkõige õigusajalooline tähendus. Ühtlasi käsitletakse Vabariigi Valitsuse 1991. aasta 2. detsembri määrust nr 252, millega kinnitati Eesti Vabariigi Kaitsejõudude Peastaabi ajutine põhimäärus (RT 1991, 43, 534), ning analüüsitakse viimasega seonduvaid probleeme.

Selles peatükis käsitletakse olulisemaid riigikaitsealaseid välislepinguid ja nende õigusjõudu riigisisese õiguse üle. Eelkõige pööratakse tähelepanu nende välislepingute õigusjõule riigisisese õiguse üle, mis ei ole Riigikogus ratifitseeritud. Olulisemaks allikaks on K. Meruski ja R. Naritsa “Eesti Konstitutsiooniõigusest” (Merusk, Narits 1998). Samuti analüüsitakse Genfi konventsioonide ja nende lisaprotokollide õigusjõudu Eesti riigisiseses õiguses, sh tulenevalt riigisisest õigusaktist (Ülemnõukogu otsus), millega eelnimetatud konventsioonidega ühineti.

Magistritöö autor leiab, et kehtivast õigusest lähtuvalt on oluline käsitleda lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokollu kinnitamise seaduse muutmise seadust (RT II 1999, 12, 79), millega Riigikogu muutis õigusliku pretsedendina 1931. aasta 19. mai seadust. Tundub, et see seadus on õigusteadlaste hulgas tähelepanuta jäänud, sest sellekohaseid kommentaare magistritöö autor ei leidnud.

Teine peatükk “Osavõtt riigikaitsest”

Käsitletakse osavõttu riigikaitsest. Analüüsitakse riigikaitsest osavõttu käsitlevaid sätteid PS §-s 124 ja paragrahvides väljaspool PS X peatükki ning nendega seonduvaid õigusakte. Allikateks on riigikaitsealased õigusaktid, sh kaitsevæe- ja asendusteenistust reguleerivad või reguleerinud seadused. Seejuures on lisaks “Põhiseaduse kommenteeritud väljaandele“

(Truuväli jt 2002) allikateks R. Maruste “Põhiseadus ja selle järelevalve. Võrdlevad selgitused. Kommentaarid” (Maruste 1997), K. Meruski ja R. Naritsa “Eesti Konstitutsiooniõigusest” (Merusk, Narits 1998), R. Alexy “Põhiõigused Eesti põhiseaduses” (Alexy 2001: 30), Riigikohtu üldkogu otsus 28. oktoobrist 2002 ning Tallinna Halduskohtu taotlus kontrollida ORAS § 7 lg 3 vastavust põhiseadusele (RT III 2002, 28, 308).

Käsitletakse riigikaitseliste sundkoormiste määramist. Teatavasti on sundkoormiste täitmine üheks laiemaks osavõtuks riigikaitsest, sest need võivad puudutada Eesti territooriumil elavaid isikuid (sh Eestis tegutsevaid juriidilisi isikuid), sõltumata vanusest, soost ja kodakondsusest. Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande (Truuväli jt 2002: 557) kohaselt võidakse sundkoormiseid rakendada enne sõjaseisukorra väljakuulutamist. RRKS (RT I 2002, 57, 354) ja RKSXS (RT I 1995, 25, 352) alusel võidakse teatud sundkoormiseid töö- ja veokohustuse näol täita rahuajalgi. Kuna magistr töö autor leiab, et eelnimetatud seisukohtades väljendatu ja seadustes sätestatu on problemaatiline, siis analüüsitakse neid.

Oluline osa on teises peatükis kaitseväeteenistusel, sest see puudutab suurt osa meessoost Eesti kodanikke ajateenistuse ja reservteenistuse kohustuse näol. Selles peatükis vaadeldakse ka üliõpilaste riigikaitsekohustuse täitmise õiguslikku arengut. Ühtlasi kirjeldatakse kaitseväe- ja asendusteenistuse seniseid arenguid lähtuvalt seda valdkonda reguleerivatest õigusaktidest, rahvusvahelisest õigusest ning teiste riikide õigusest. Käsitletakse ajateenistuse kestuse ja asendusteenistuse kestuse omavahelist suhet, sh ÜRO Inimõiguste Komitee ja *Amnesty International*’i seisukohti selles küsimuses. Analüüsitakse õigusaktidest lähtuvalt, kuidas on naistel võimalik osa võtta riigikaitsest ning astuda lepingulisse tegevteenistusse või ajateenistusse kehtiva õiguse alusel. Üheks allikaks selle teema käsitlemisel on Euroopa Liidu Kohtu otsus (EL Kohtu otsus 2002 asjas nr C-285/98) selles küsimuses. Muu hulgas analüüsitakse Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaandes (Truuväli jt 2002) ja põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuandes (PS Ekspertiisikomisjon 1998) esitatud seisukohta, mille kohaselt võivad ajateenistuse vabatahtlikult läbida ka naissoost kodanikud. Võrdleva õigusena kasutatakse Soome naiste vabatahtliku relvateenistuse seadust (Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta 1995). Tuuakse välja KVTS (RT I 2000, 28, 167) probleemid.

Seoses asjaoluga, et mõned erakonnad (sh Reformierakond) on deklareerinud Eesti edaspidist üleminekut palgasõjaväele, võrreldakse omavahel palgasõjaväge ja ajateenistuskohustust

ning käsitletakse palgasõjaväele ülemineku võimalusi vastavalt PS-le ja riigikaitsealistele vajadustele. Üheks olulisemaks allikaks on E. Riuttala õppematerjal (Riuttala 2002).

Kuna riigikaitsest osavõtjate suhtes kohaldatakse distsiplinaarvõimu, siis antakse ülevaade KVDS-ga (RT I 1997, 95/96, 1575) seotud probleemidest, sh distsiplinaarkaristuste rakendamise seaduslikkusest enne KVDS jõustumist. Analüüsitakse distsiplinaarkinnipidamist distsiplinaarkaristusena. Allikaks on siin Indrek Koolmeistri ja Kaire Orioni "Haldussund kehtivas õiguses" (Koolmeister, Orion 1998: 382). Ühtlasi analüüsitakse karistusõiguses kasutatava mõiste "kaitseteenistusalased kuriteod" vastavust PS-le ja kaitseväeteenistust reguleerivatele seadustele.

Kolmas peatükk "Riigikaitse juhtimine ja riigi julgeolekudoktriinid"

Käsitletakse tsiviilkontrolli (tsiviiljuhtimisest) ja riigikaitse juhtimist. Üsna tihti kuuleme poliitilisi avaldusi, et tsiviilkontrolli tuleks tõhustada, kuid mida täpselt ja kuidas, jääb ebaselgeks. Eeltoodust tulenevalt on käesolevas magistritöös vajalik selgitada, mida kujutab endast tsiviilkontroll ning millisel tasemel on see Eesti Vabariigis. Allikateks on riigikaitsealased õigusaktid, sh RRKS ja Vabariigi Presidendi õigusaktid ja L. Almanni "Eesti riigikaitse juhtimine" (Almann 2003). Peatüki allikaks on lisaks "Põhiseaduse kommenteeritud väljaande" (Truuväli jt 2002) on tsiviilkontrolli osas S. Huntingtoni "The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations" (Huntington 1957).

Riigikaitse juhtimisel analüüsitakse eelkõige Vabariigi Presidendi pädevust riigikaitse kõrgeima juhina, sh tema asendamisega seonduvast. Selle alapunkti käsitletakse PS §-st 83 tulenevat. Analüüsitakse Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande (Truuväli jt 2002) järeltõlget PS § 83 osas. Käsitletakse ka kaitseväge juhataja asendamisega tekkinud probleeme. Olulisemaks allikaks on Henn-Jüri Uibopuu "Eesti Presidendi kompetentsid 1992. aasta põhiseaduse järgi" (Uibopuu 1993). Samuti on allikaks Põhiseaduse Assamblee kaitsetoimkonna esimehe Enn Tarto ettekanne (Tarto 1997: 304), mis on oluline just seadusandja eesmärgi (*ratio legis*) määratlemiseks. A. Aarnio järgi on parlamendi stenogrammid aga nõrgalt kohustavateks õigusallikateks, mille kaudu saab määratleda seadusandja mõtte ehk *ratio legis'*e (Aarnio 1996: 174 - 175). Riigikaitse juhtimise teema on veel oluline seetõttu, et peaaegu alati, kui räägitakse PS muutmise, leitakse, et Vabariigi Presidendi pädevust riigikaitse kõrgeima juhina tuleks piirata. Siinkohal on oluliseks allikaks

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus 21. detsembrist 1994 “Vabariigi Presidendi taotluse, tunnistada 8. novembril 1994.a.vastuvõetud rahuaja riigikaitse seadus põhiseadusega vastuolus olevaks läbivaatamine” (RT I 1995, 2/3, 35). Vaadeldakse riigikaitsealaseid seadusi riigikaitse juhtimise aspektist ning nende kooskõla PS-ga. Antakse ülevaade kaitseväge juhataja asendamisest ja ametist vabastamisest ning analüüsin sellega seonduvaid Vabariigi Presidendi õigusakte.

Kolmandas peatükis käsitletakse riigi kaitsepoliitika põhisuundi (RKpP), julgeolekupoliitika aluseid (JpA), Eesti sõjalise kaitse strateegiat (ESKS) ja julgeolekustrateegiat. Ühe allikana kasutab magistritöö autor College of Strategic Studies and Defense Economics 6-kuulise kursuse lõpetanuna diplomitööd “National Security Strategy of Estonia” (Engel, Helme 1997). Eelnimetatud julgeolekustrateegia koostamisel oli eeskujuks võetud Carlisle Barracks’i “An Aid to Formulating a U.S National and Military Strategy” (Barracks 1995). Seejuures on Eestis riigi kaitsepoliitika põhisuunad ja julgeolekupoliitika alused antud kahes eri dokumendis. Ühtlasi analüüsitakse selle peatüki raames Riigikogu vastava otsuse vastuvõtmise õiguslikku alust ning RRKS ja uue RKKS (RT I 2003, 24, 148) omavahelist kooskõla, mis käsitlevad julgeolekupoliitika aluseid ning selle õigusjõudu erinevalt. L. Almanni “Eesti riigikaitse juhtimine” kui ühe allika järgi määratakse ESKS-s kindlaks Vabariigi Valitsuse pädevus riigikaitse teostamisel ja poliitiline vastutus. (Almann 2003). ESKS osas vaadeldaksegi eelkõige selles sisalduva kooskõla PS ja seadusega.

Ühtlasi käsitletakse totaal- ja territoriaalkaitset, sest nende vahel ei tehta tihti vahet, ning analüüsitakse nende sobivust Eestile. Nende teemade põhiallikaks on kindralmajor Ants Laaneotsa avaldatud materjalid (Laaneots 2000 a ja b).

Veel käsitletakse kolmandas peatükis valmisolekut riigikaitseks, mis on julgeolekupoliitika rakendamise üks olulisi aluseid. Analüüsitakse riigikaitsevalmisolekuga seonduvaid õigusakte ning kasutan võrdlevat õigust, täpsemalt Soome valmisoleku seadust (Valmiuslaki 1991). Valmisolek riigikaitseks ei piirdu ainult ühe õigusaktiga, vaid hõlmab mitmeid õigusakte. PS § 126 lg 1 ja § 104 lg 2 p 17 sätestavad konstitutsiooniliste seadustena rahuaja riigikaitse seaduse ja sõjaaja riigikaitse seaduse. Paraku on õigusteadlased erinevatel seisukohtadel, kas eelnimetatud PS sätetest tuleneb nõue kahe eraldi seaduse kehtestamiseks. Allikaks on K. Meruski ja R. Naritsa “Eesti konstitutsiooniõigusest” (Merusk, Narits 1998).

Kuna Eesti on liitumas EL ja NATO-ga, siis antakse lühiülevaade EL ühistest kaitseliidust ja Eesti liitumisest NATO-ga. EL ühise kaitseliidu käsitlemisel on olulisemaks allikaks Eesti Õiguskeele Keskuse arvutivõrgu koduleheküljelt kättesaadavad Euroopa Liidu lepingu konsolideeritud redaktsioon, Amsterdami ja Nizza leping. NATO-ga liitumise käsitlemisel on allikaks Kaitseministeeriumi arvutivõrgu koduleheküljelt kättesaadavad MAP ja ANP. MAP ja ANP näol on enamuses tegemist asutusesisese ja riigisaladust sisaldava teabega, mistõttu tuleb piirduda arvutivõrgus sisalduva informatsiooniga.

Magistritöö autori tänab professor Eduard Raskat juhendamise eest. Tänan mõistva suhtumise eest professoreid Eerik-Juhan Truuvälja ja Heiki Pisukest, kes võimaldasid mul kirjutada sellisel laial teemal magistritöö kirjutada ja seda olukorras, kus riigikaitseõigust käsitlevad teadustööd peaaegu puuduvad. Tänan eelnimetatud professoreid ja eelretsensent Paavo Paali 2004. aasta 4. juunil toimunud eelkaitsmisel esitatud tähelepanekute ja näpunäidete eest. Ühtlasi tänan oma bakalaureuse töö juhendajat Enn Markvarti soovitude eest käesoleva magistritöö koostamisel. Tänan professor Kalle Meruskit ja lektor Tõnu Põtra töö kohta käivate arvamuste ja soovitude eest. Tänan magister René Värki magistritöö esimese peatüki kohta käiva arvamuse ja soovitude eest.

Samuti tänan Eesti Rahvusraamatukogu filiaali Toompea lossis, mille töötajad osutasid kaasabi vajaliku kirjanduse otsimisel ning suhtusid mõistvalt minu soovi leida riigikaitsealast õiguskirjandust. Eriti olen tänulik filiaali juhatajale Tiina Kallasele ja töötajale Margit Muulile.

Tänan ka Kaitseliidu ülema nõunikku kaptenit reservis Andres Mikhelsit soomekeelse õigusterminoloogia tõlkimisel osutatud abi eest.

1. peatükk

MILITAARJURISTIKA RAHVUSVAHELISES JA RIIGISISESES ÕIGUSES

1.1. Genfi ja Haagi konventsioonide omavaheline suhe

Üldtuntud peaks olema saksa sõjateoreetiku Clausewitz'i ütlus: *"Sõda on poliitika jätkamine muude vahenditega"*.

I. Paenson'i järgi „tekkisid sõjad koos riikide tekkega. Sõjad naaberriikide vahel on toimunud faktiliselt läbi inimkonna ajaloo ja sedavõrd tihti, et rahuaeg tundus olevat intervall sõdade vahel" (Paenson 1989: 3). I. Paenson'i määratluses on sõdade tekkimise põhjusteks, millega sõdijad ennast õigustavad rahvuslikud huvid, iseseisvuse kaitse, strateegilised, majanduslikud, ideoloogilised või religioossed huvid. Eeltoodud põhjused on nii mitmekesised, nagu ka filosoofide ja õpetlaste katsed läbi inimkonna ajaloo selgitada sõdade tekkimist (ibid:3).

Käesolevat teemat käsitledes ei oleks õige mööda vaadata Hugo Grotiusest ja tema teosest *De Iure Belli ac Pacis* ("Sõja ja rahu õigus"), mille I raamatu 1. ptk-s määratles ta "sõda nagu valitsejate ja alluvate ning nendega võrdsete õigust" (Grotius 1625). Grotius selgitas, et "vaidlused, mis tekivad nende seas, keda ei seo ühised tsiviilseaduste sidemed, mille alusel nende erimeelsusi lahendada. Kõik ükskõik millises neist kogukondadest tekkinud vaidluses, mis ei pruugi areneda sõjaks, on õige käsitleda kõiki selliseid, tihti tekkivaid tülisid rahvaste vahel sõjaõiguse artiklina — seepeale juhatab sõda ise meid rahuni, oma loomuliku lõpuni. Sõjaõiguste käsitlemisel on esimene punkt, mille üle peame mõtisklema, mis on sõda, see meie uurimisobjekt, ja milline on see õigus, mida me üritame luua. Cicero kujutas sõda jõudude võitlusena. Aga praktikas on hakatud sedasi nimetama mitte otsest tegevust, vaid asjade seisu, nii et sõda on võitlevate poolte seis. See määratlus hõlmab oma üldises haardes igasuguseid sõdu. Sellest määratlusest ei jää välja ka üksikud võitlused. Sest kuna need on tegelikult vanemad kui avalikud sõjad ja kahtlemata samasuguse olemusega, võib neid mõista ühe ja sama nime all" (ibid: 1625). Ühtlasi märkis Grotius II teose 22 ptk-s, et ebaõiglasel on

sõjad siis kui soovitakse teiste maad, omandit ning sundida teiste riikidele peale oma korda ja oma valitsust (ibid:1625).

A. Uustali järgi “kujunes sõjaõigus põhiliselt riikide praktikas tunnustatud tavaõigusest Prantsuse revolutsioonile järgnenud perioodi sõdades” (Uustal 1984: 338). I. Paensoni järgi rajanes sõjaõigus kuni XIX sajandini eranditult tavaõigusele (Paenson 1989: 401).

T. Põdra selgitusel „jagas kaasaegse rahvusvahelise õiguse isa Hugo Grotius juba 17. sajandi esimesel poolel õiguse sõja ja rahu õiguseks, jõudis inimkond tõsisemate sõjaõigusealaste kokkulepeteni alles pärast Punase Risti loomist 1863. aastal“ (Pöder 2003: 3). T. Põdra järgi “ [...] 1864. aastal alla kirjutatud Genfi konventsiooniga üritati esmakordselt haigete ja haavatute olukorda lahinguväljal leevendada“ (ibid: 3). Ühtlasi leiab T. Pöder, et “pärast Genfi konventsiooni allakirjutamist 1864. aastal võeti sama sajandi lõpul vastu lepingud, mis reguleerisid sõdivate poolte tegevust maa- ja meresõjas, ning võeti vastu deklaratsioonid, millega keelustati mürkgaaside ja lõhkekuulide kasutamine. 1907. aastal kokkuleppeid täiendati ja hakati teise rahvusvahelise rahukonverentsi asukoha järgi kutsuma Haagi õiguseks“ (ibid: 3).

Grotius II teose 22 ptk-s märgitud sõna “bellum” (“sõda”) - tuleb vanast sõnast “duellum” (“duell”). Sõna “duellum” aga tuleneb sõnast “duo” ja tähistab seega kahe inimese vahelist erinevust, samuti nagu me nimetame rahu ühtsuseks, vastupidisel põhjusel” (Grotius 1625). Seega tekkis eeltoodust mõiste *ius ad bellum* (sõjaõigus).

B. Obersoni väitel Haagi õigus (A. Uustali järgi – “Haagi õigus on 1899.a. Haagi konventsioon inimkehas kergestipurunevate kuulide kasutamise keelustamiseks ja 1907.a. Haagi konventsioon sõja alguse, maasõja õiguse ja tavade, neutraliteedi kohta maa- ja meresõjas jt” - vt lähemalt Uustal 1984: 339) ehk sõjaõigus määratleb sõdijate õigused ja kohustused sõjalistes operatsioonides ning piirab vaenlase ründamise taktikat (Oberson 2001: 4). Küll aga viitab Oberson asjaolule, et Haagi õigus sisaldab “humanitaarõiguse sätteid, näiteks selliseid, mis kaitsevad konfliktiohvraid” (ibid: 4).

B. Obersoni järgi loetakse Genfi õigust humanitaarõiguseks (*ius in bello*), mis kaitseb võitlejaid, kes ei osale või kes enam ei osale lahingutegevuses, ja isikuid (sh tsiviilisikuid), kes ei osale lahingutegevuses (Oberson 2001: 4).

B. Obersoni järgi Genfi 1977. aasta lisaprotokollide vastuvõtmine (kaks lisaprotokolli – vt edaspidi käesoleva magistritöö p 1.4.2.) õigupoolest ühendas sõjaõiguse ja humanitaarõiguse, mistõttu on nende "erinevus muutunud praegu pigem ajalooliseks (sõjapidamise reegleid pole edasi arendatud pärast 1907. aasta Haagi konventsiooni) ja didaktiliseks väärtuseks" (Oberson 2001: 4).

A. Uustal loeb rahvusvahelise sõjaõiguse alla nii Genfi kui ka Haagi konventsioonid. Ühtlasi möönab A. Uustal, et "[...] kõigele vaatamata etendavad sõjaõiguse rahvusvahelised normid sõjapidamise humaniseerimisel teatud positiivset osa" (Uustal 1984: 339).

F. de Mulinen loeb sõjaõiguse hulka kuuluvaks nii lepinguõigused, milleks on näiteks Haagi konventsioonid ja Genfi konventsioonid, kui ka tavaõiguse (Mulinen 2000: 2). Ühtlasi jaotab de Mulinen sõjaõiguse peamiste lepingute rühmad järgmiselt: Haagi tüüpi konventsioonid (Haagi peamisi konventsioone aastast 1899, milles enamus asendati ja täiendati Haagi 1907. aasta konventsioonidega, 1923. aastal koostatud õhusõja reeglid jne – vt lähemalt de Mulinen: 25,26), mis reguleerivad lahingutegevust, okupatsiooni ja neutraliteeti, ning Genfi tüüpi konventsioonid. Genfi konventsioonid aastatest 1864, 1906 ja 1929, mis on asendatud ja täiustatud Genfi 1949. aasta konventsioonidega – vt lähemalt de Mulinen: 25,26 ja 1949. aasta konventsioonide kohta magistritöö p 1.4.2, mis reguleerivad relvakonflikti ohvreid, sõjavange ja haavatuid, haiged, laevahuku läbiteinuid, langenuid, tsiviilisikuid, relvakonflikti ohvreid abistavaid isikuid, eriti meditsiiniteenistust (ibid: 25). Ühtlasi möönab de Mulinen, et Haagi ja Genfi õiguse vahe on järk-järgult vähenemas ning on olemas ka segatüüpi lepinguid, mille moodustavad Haagi 1954. aasta konventsioon kuluturiväärtuste kaitse kohta ning Genfi 1949. aasta konventsiooni I lisaprotokoll (ibid: 26).

Kummastav on seejuures asjaolu, et tema teose "Sõjaõiguse käsiraamat relvajõududele" on andnud välja Rahvusvahelise Punase Risti Komitee 1987. aastal. B. Oberson loeb Genfi õigust puhtalt humanitaarõiguseks ja Haagi õigust osaliselt humanitaarõiguseks. De Mulinen aga nimetab mõlemaid konventsioone sõjaõiguse alla kuuluvateks, vältides mõistet "humanitaarõigus". Kuna Obersoni teose on samuti välja andnud Rahvusvahelise Punase Risti Komitee, on õigusteadlastel selles küsimuses erinevad seisukohad, siis saab siit järeldada, et selles küsimuses puudub ühene seisukoht.

Siiski on eespool nimetatud õigusteadlased Oberson ja de Mulinen sarnasel seisukohal, et Haagi ja Genfi tüüpi konventsioonid on eri konventsioonides ühendud, õigemini nende vahe

on vähenemas. Obersoni järgi on ühinenud humanitaarõigus ja sõjaõigus. De Mulineni järgi on ühinemine toimunud eelkõige sõjaõiguse segatüüpi konventsioonide näol ning tegemist on sõjaõigust reguleerivate konventsioonidega.

Kui korraks üldse käsitleda humanitaarõigusega seonduvat, siis näiteks D. Fleck näeb humanitaarõiguse ühe alusena viidet ÜRO põhikirja art 2 lg-le 4 (RT II 1996, 24/25, 95), mis sätestab, et "kõik ÜRO liikmed hoiduvad rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardamisest või jõu tarvitamisest nii iga riigi territoriaalse puutumatus, poliitilise sõltumatuse vastu kui ka mõnel muul viisil, mis ei ole kooskõlas ÜRO eesmärkidega" (Fleck 1995: 1). Rahvusvaheline humanitaarõigus kehtestab võrdse õigusjõu kõigile osapooltele, kes osalevad relvakonfliktis, sõltumata sellest, kumb osapool on vastutav konflikti alustamise eest. Rahvusvaheline humanitaarõigus sisaldab kogu maailmas kehtivat õigust, mis kaitseb kõiki isikuid relvakonflikti korral (ibid: 1).

R. Värgi järgi saab tänapäeval riikide enesekaitse alusena tugineda ka ÜRO põhikirja eelsele rahvusvahelise tavale (Värk 2003: 130).

Magistritöö autor tugineb siiski Uustali, Põdra ja de Mulineni eelnimetatud seisukohtadele ning nimetab eeltoodud Genfi ja Haagi konventsioone peamisteks sõjaõigust reguleerivateks konventsioonideks mõõndusega, et Genfi konventsioonid ja n-ö segatüüpi konventsioonid sisaldavad ka rahvusvahelise humanitaarõiguse põhimõtteid.

Kui käsitleda Haagi ja Genfi õiguse kohaldamist, siis ÜRO liikmesriigina võtab Eesti osa rahuvalve- ja rahutagamisoperatsioonidest, millega seonduvalt tuleks kaasata vastava ala juriste. Näiteks tuleneb Genfi konventsiooni I lisaprotokolli artiklist 82 nõue, et õigusnõunik peab olema kättesaadav, kui tekib vajadus nõustada sõjaväejuhte relvakonfliktialase õiguse rakendamisel (Haekkerupp 1999: 2).

1.2. Riigisisene riigikaitseõigus

Eespool kirjeldati Genfi ja Haagi konventsioonide omavahelist seost sõjaõiguses. Eesti Vabariigi 1992. aasta PS-s (RT 1992, 26, 349) reguleerib riigikaitseõiguse valdkonda X ptk "Riigikaitse". Peatüki pealkiri "Riigikaitse" viitab sellele, et Eesti kaitsevägi on loodud kaitse otstarbel. RRKS § 2 kohaselt on riigikaitse eesmärk säilitada Eesti riigi iseseisvus ja sõltumatus, maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi lahutamatu ja jagamatu terviklikkus,

põhiseaduslik kord ning rahva turvalisus. Eelnimetatud printsiibid on sätestatud PS §-des 1 ja 2. Raul Naritsa järgi “tänapäevane riik kujutab endast universaalset poliitilist vormi, mille moodustavad rahva ja territooriumi ühtsus ja mille kaudu teostub suveräänne riigivõim. Antud määratlusest selgub, et riigi olulised tunnused on rahvas, territoorium ja suveräänsus” (Narits 2002: 179). Järelikult on riigikaitse eesmärk vahetult seotud riigi, sh tema põhitunnuste kaitsega ning riigivõimu teostamisega. Vastavalt kaitse printsiibile on üles ehitatud ka Eesti riigikaitse. Eestis ei ole ESKS (RTL 2001, 33, 442) järgi loodud puhtalt ründeotstarbelisi eriüksusi, näiteks õhu- või meredessantvägesid, samuti puuduvad meil ründeotstarbelised raketisüsteemid ning pommituslennukid ning lähitulevikus ei ole ette näha nende soetamist.

Määratledes riigikaitseõiguse kohta Eesti õigussüsteemis tugineb magistritöö autor R. Naritsale. R. Naritsa järgi on “õigusharu suhteliselt iseseisev õigusnormide kogum era- või avalikus õiguses. Suhteline iseseisvus tuleneb üksiku õigusvaldkonna õigusliku reguleerimise esemest. Õigusliku reguleerimise ese kujutab endast suhteliselt iseseisvat (spetsiifilist ühiskondlike suhete ehk inimkäitumise ringi, mille korrastamiseks on antud õigusnormid loodud” (Narits 2002: 103). R. Narits annab ka näidisloetelu, määratledes avaliku õiguse hulka kuuluvateks õigusharudeks “riigiõiguse, haldusõiguse, kirikuõiguse, kriminaalõiguse, kriminaalprotsessiõiguse jne.” Eraõiguse hulka kuuluvad Naritsa määratluse järgi näiteks “tsiviilõigus, kaubandusõigus, asjaõigus ja autoriõigus jne.” (ibid: 104).

H. Siigur viitab S. S. Aleksejevile (kahjuks puudus H. Siiguri artiklis viide allikale), kelle arvates on õigusharud õiguse kõige suuremad, kesksed struktuuriliigid. Need hõlmavad ühiskondlike suhete põhilisi, kvalitatiivselt erinevaid liike, mis oma majandusliku ja sotsiaalpoliitilise sisu tõttu nõutavad spetsiifilist õiguslikku režiimi. Õigusliku režiimi all mõistab Aleksejev erilist terviklikku süsteemi, mida iseloomustavad reguleerimise spetsiifilised võtted, printsiipide ja aluste iseärasused. S. S. Aleksejev liigitab õigusharud fundamentaalseteks õigusharudeks, kuhu kuuluvad riigiõigus, haldusõigus, kriminaalõigus ja protsessiõigused. Need moodustavad juhtiva osa õigussüsteemist. Ühiskondlike suhete baasil eksisteerivad teised struktuursed põhiharud, nagu tööõigus, maaõigus, perekonnaõigus, finantsõigus ja sotsiaalhooldusõigus. “Need harud hõlmavad selliseid ühiskondlike suhete liike, mis oma majandusliku ja sotsiaalpoliitilise sisu poolest nõuavad kvalitatiivset spetsiifilist reguleerimist ja sellepärast määravad juriidilise instrumentaatriumi põhilised tüüpilised iseärasused (Siigur 1999: 261). “Õigusharu kujunemiseks on vaja: 1) vastavate üheliigiliiste ühiskondlike suhete olemasolu ning vajadust neid suhteid reguleerida; 2) küllaldase normatiivmaterjali olemasolu; 3) riigi tahet õigusharu kujundada (ibid:261) .

K. Maureri järgi on “õigusinstituut teatud kindlaid suhteid reguleerivate õigusnormide kogum” (Maurer 2000: 96). A. Kirise jt järgi on “õigusinstituut õigusharu sees kujunev õigusnormide kogum, mis reguleerib üheliigiliste suhete valdkonda nendele suhetele vastava ja riigi poolt valitud meetodi alusel” (Kiris jt 2001: 60).

T. Anepaio jt järgi “võimaldab haldusõiguse poolt reguleeritavate suhete paljususe ja mitmekesisuse neid teatud ühiste tunnuste abil rühmitada. Selle alusel on võimalik ühendada gruppidesse ka neid suhteid reguleerivad haldusõigusnormid. Seda eesmärki teenib iseseisvate õigusinstituutide väljatoomine. Õigusinstituut kujutab endast teatud kindlaid suhteid reguleerivate õigusnormide kogumit” (Anepaio jt 2003: 78, 79).

Riigikaitseõigus vastab õigusinstituudi eelnimetatud tunnustele, sest lisaks PS X ptk-s käsitletule on olemas riigikaitsealased seadused ja nendest tulenevad teised õigusaktid, mis reguleerivad näiteks kaitseväeteenistust, mobilisatsiooni, sõjaga jne. Kuna riigikaitseõigus vastab eelnimetatud õigusharu struktuurse põhiharu kujunemise tunnustele ja on olemas seaduslik (normatiivne) baas PS ja seaduste näol ning seda rakendatakse, siis leiab magistr töö autor, et riigisisese riigikaitseõiguse näol on tegemist õigusinstituudiga. Vaieldav on, millise õigusharu alla riigikaitseõigus kuulub.

L. Almanni järgi peetakse riigi kaitsmist välisvaenlase eest üheks riigi algfunktsiooniks ehk funktsiooniks, mille tõttu riik tekkis (Almann 2003: 9). Seega, arvestades riigikaitse välisfunktsioone, mille põhifunktsiooniks on kaitse välisvaenlase vastu, peaks riigisisene riigikaitseõigus kuuluma riigiõiguse alla. Samas, L. Almanni järgi kuulub riigi kaitsmine välisvaenlase eest täidesaatva riigivõimu ülesannete hulka, mille jaoks on moodustatud eriline täidesaatva riigivõimu organisatsioon – kaitseväge (ibid: 9). J. Livntaali järgi on riigi üheks tunnuseks võimu (jurisdiktsiooni) teostamine oma territooriumil (Liventaal 2000: 28).

Seega täidab riigikaitseõigus haldusõiguse funktsioone. Viimase põhjenduseks võib pidada asjaolu, et KVTs § 2 kohaselt on kaitseväeteenistus avaliku teenistuse eriliik. Pealegi võib ka sisehaldusega seoses tekkida kriisiolukordi, kus toimub rünne põhiseadusliku korra vastu ning selle tõrjumiseks tuleb rakendada kaitseväge. Samuti võib kaitseväge kasutada eriolukordades (mõeldud on näiteks loodusõnnetuste tagajärgede likvideerimist). Ühtlasi kohaldatakse riigikaitset käsitlevates seadustes veel haldusmenetluse seaduse sätteid,

arvestades nimetatud seaduste erisusi. Näiteks on selline põhimõte sätestatud KVTS § 1 lg-s 3.

T. Anepaio jt järgi “tegeleb haldusõiguse eriosa haldusõiguse üksikute harude või haldusmõjutuste teatud valdkondadega. Haldusõigusse eriossa kuuluvaks võib lugeda: avaliku teenistuse õigust, munitsipaalõigust, politsei- ja korraõigust, maksuõigust, sotsiaalõigust, kultuuri- ja teadusõigust, eelarve- ja finantsõigust, andmekaitseõigust jne” (Anepaio jt 2003: 79). Nagu eeltoodud loetelust nähtub, ei ole see ammendav.

Magistritöö autorile ei olnud kättesaadav J.Uotila, S. Laakso, T. Pohjolainen'i, J.Vuorinen'i teos “Yleishallinto-oikeus pääpiirteitain”, kuid selle sisukohad leiavad kajastamist J. Liventaali loengumapis. Eelnimetatud Soome õigusteadlased J.Uotila jt paigutavad riigikaitseõiguse haldusõiguse, täpsemalt öeldes erihaldusõiguse alla, määratledes riigikaitseõiguse “riigikaitsehaldusõigusena” (Liventaal 2000: 86).

U. Marzik paigutab “Ülevaates avalikust õigusest” (*Überblick über das öffentliche Recht*) Saksamaal riigisisese riigikaitseõiguse (*Wehrrecht*) haldusõiguse, täpsemalt öeldes haldusõiguse eriosa (*besonderes Verwaltungsrecht*) alla (Marzik).

Siinkohal nõustub magistritöö autor T. Anepaio jt. seisukohaga, et “ kui jaotus eraõigusse ja avaliku õigusse on Euroopa õigusteaduses suhteliselt ühene, siis õiguse edasine jaotamine erinevatesse alavaldkondadesse võib olla üsnagi erinev, sõltudes näiteks ajaloolisest perioodist, riigist, õigusteadlaste kultuurilistest ja ideoloogilistest seisukohtadest, samuti nende koolkondlikust kuuluvusest” (Anepaio jt 2003: 24).

Seega saaks väita, et riigisisene riigikaitseõigus kuulub õigusharudest haldusõiguse eriosa alla, kuid välisfunktsioonide tõttu osaliselt ka riigiõiguse alla. Tuginedes võrdlevale õigusele ja T. Anepaiole jt-le, paigutaks magistritöö autor riigisisese riigikaitseõiguse siiski **haldusõiguse eriosa alla.**

Lisaks leiab magistritöö autor tuginedes S. Aleksejevile, et riigikaitseõiguse arendamiseks oleks lisaks õigusaktidele ja nende rakendamisele (õiguspraktika) vaja ka õiguslaseid teadustöid ning riigi jätkuvat tahet seda õigusinstituuti kujundada.

Lähtuvalt riigikaitseõiguse määratlemisest haldusõiguse hulka kuuluvaks võib väita, et riigikaitseõiguse kirjalikud õigusallikad on samastatavad haldusõiguse allikatega.

K. Meruski ja I. Koolmeistri järgi on haldusõiguse kirjalikeks õigusallikateks: põhiseadus, formaalne seadus, seadlus, määrus, käskkiri, kohaliku omavalitsuse määrus, haldusõiguse printsiibid, kohtulahendid, rahvusvahelised lepingud ja täiendava allikana õigusteadlaste arvamused ja vastused Riigikohtu järelepärimistele (Merusk, Koolmeister 1995: 44-50). Seesuguse määratluse allikate osas on teinud ka teised autorid (vt näiteks Anepaio jt 2003: 79 – 82).

Tuginedes K. Meruskile, I. Koolmeistrile ja T. Anepaiole jt-le, võib teha järelduse, et Eesti riigikaitseõiguse kirjalikeks õigusallikateks on sarnaselt haldusõigusele põhiseadus, formaalne seadus, seadlus, määrus, käskkiri, kohaliku omavalitsuse määrus, haldusõiguse printsiibid, kohtulahendid, rahvusvahelised lepingud ja täiendava allikana õigusteadlaste arvamused ja vastused Riigikohtu järelepärimistele

K. Merusk ja I. Koolmeister on kirjalike õigusallikatega seonduva lahti kirjutanud (vt lähemalt Merusk, Koolmeister 1995: 44 – 50). Seetõttu ei pea magistritöö autor vajalikuks kõiki neid allikaid detailselt käesolevas alapunktis käsitleda. Käsitlen lähemalt vaid kahte viimast kirjalikku õigusallikat.

K. Meruski ja I. Koolmeistri järgi on “Eesti õiguskorras kohtuniku ülesanne õiguse rakendamine, mitte õigusloome. Otsustades oma pädevuse piires üksikjuhtumeid, võib kohtunik kokku puutuda asjaoluga, et vastav õiguslik regulatsioon puudub või on lünklik, ebamäärane, vastuoluline või teatud juhtudel ka ebaõiglane. Nimetatud seadusandliku normeerimise puuduste kõrvaldamiseks kasutab kohtunik vahendina tõlgendamist ja analoogiat. Tõlgendamise all mõeldakse seaduse mõtte ja sisu selgitamist, mis on vajalik õigusnormide õigeks kohaldamiseks” (K. Merusk, I. Koolmeister 1995: 48).

K. Meruski ja I. Koolmeistri järgi “[...] võib täiendava allikana kasutada õigusteaduslikku arvamust ja vastuseid Riigikohtu järelepärimistele. Nimetatud allikad võivad olla pidepunktiks õiguse tõlgendamisel ja rakendamisel” (ibid: 50).

1.3 Eesti Vabariigi kaitsejõudude taastamine

Riigi üheks tunnuseks on võimu (jurisdiktsiooni) teostamine oma territooriumil (Liventaal 2000: 28). Raul Naritsa järgi “tänapäevane riik kujutab endast universaalset poliitilist vormi,

mille moodustavad rahva ja territooriumi ühtsus ja mille kaudu teostub suveräänne riigivõim. Antud määratlusest selgub, et riigi olulised tunnused on rahvas, territoorium ja suveräänsus” (Narits 2002: 179). Riigi territooriumi ja iseseisvust aga kaitsevad ka kaitsejõud.

1991. aasta 3. septembril võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu otsuse “Eesti Vabariigi kaitsejõudude moodustamise kohta” (RT 1991, 30, 355). Selle otsuse p 2 alusel teostas kuni Eesti Vabariigi põhiseaduse jõustumiseni kaitsejõudude üldjuhtimist Eesti Vabariigi Kaitsenõukogu koosseisus: Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees, juhataja ja valitsuse esimees.

1991. aasta 4. septembril võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidium vastu otsuse „Mõnede Eesti Vabariigi kaitsejõudude taastamisega seotud põhiküsimuste kohta“ (RT 1991, 30, 365), mille alusel tunnistati õigustühiseks ENSV Rahvakomissaride Nõukogu otsus 1940. aasta 29. augustist. Selle otsuse alusel oli korraldatud Eesti sõjaväe andmine NSVL relvajõudude koosseisu. Ülalnimetatud 1991. aasta 4. septembri Ülemnõukogu Presiidiumi otsusega tunnistati õigustühiseks NSVL relvajõudude väejuhatuse survele vastuvõetud 1940. aasta 27. juuni Kaitseliidu likvideerimise seadlus ja 1940. aasta 29. juuli Kaitseliidu likvideerimise seadluse muutmise seadlus. Ühtlasi loeti Kaitseliidu kui juriidilise isiku õigused taastatuks.

Tulenevalt ülalnimetatud 1991. aasta 3. septembri Ülemnõukogu otsusest andis Eesti Vabariigi valitsus 1991. aasta 2. detsembril määruse nr 252 “Eesti Vabariigi Kaitsejõudude Peastaabi ajutise põhimääruse kinnitamise kohta” (RT 1991, 43, 534). K. Meruski jt järgi “reguleerib põhimäärus organi või isiku struktuuri ja juhtimist; selle tekstis sätestatakse üldosa (eesmärgid, ja ülesanded), juhtimine (organisatsioon, tegevus, omavahelised suhted, õigused ja kohustused), organisatsiooniline struktuur, finantsid ja vara. Põhimäärusega ei saa kehtestada pädevust kolmandate isikute suhtes. Põhimäärus kinnitatakse kas määruse või käskkirjaga ja on õiguslikus mõttes selle osa, mitte iseseisev õigusakti liik” (Merusk jt 1999: 115). Seega on eeltoodust lähtuvalt on põhimäärusel oluline roll organisatsiooni tegevuses, kuid sellega ei saa kehtestada pädevust kolmandate isikute suhtes.

Kahetsusega peab märkima, et Kaitsejõudude Peastaabi ajutine põhimäärus **kehtib** tänaseni (õiguslikuks aluseks on eelnimetatud Ülemnõukogu kehtiv otsus) ning valitsus pole suutnud uut põhimäärust kinnitada. Nimetatud põhimääruse regulatsioonid on vananenud ning vastuolus teiste õigusaktide, sh PS-ga. Näiteks sätestavad põhimääruse p-d 8 ja 12, et

Kaitsejõudude Peastaabi ülem on kaitseväge juhataja, kelle nimetab ametisse Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Eesti Vabariigi Kaitsenõukogu ettepanekul. PS § 127 aga sätestab, et Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioone juhib rahuaajal kaitseväge juhataja. Kaitseväge juhataja nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul. K. Meruski jt järgi ei saa põhimäärusega kehtestada pädevust kolmandate isikute suhtes (Merusk jt 1999: 115).

R. Maruste järgi sätestab PS § 3 lg 1 seaduslikkuse printsiibi - riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel (Maruste 1997: 82). R. Naritsa järgi “kontinentaalses õigussüsteemis on seadustel õiguskorra hierarhias ülimuslik iseloom. See tähendab seda, et kõik teise õiguse allikad peavad olema vastavuses seadusest tulenevate nõuetega ja seadust saab muuta või tühistada vaid selle vastuvõtnud organ” (Narits 2002: 73-74). Eeltoodust lähtuvalt ei saa kohaldada Kaitsejõudude Peastaabi põhimääruse neid sätteid, mis on vastuolus PS ja seadusega. Eesti Vabariigi põhiseaduse rakendamise seaduse § 2 alusel kehtivad pärast PS jõustumist toimivad õigusaktid niivõrd, kuivõrd need ei ole vastuolus PS või selle rakendamise seadusega ja seni, kuni need kas tühistatakse või viiakse põhiseadusega täielikku vastavusse. Seega sätestab põhiseaduse rakendamise seadus otsese kohustuse viia õigusaktid vastavusse PS-ga. Lisaks panevad ajutise põhimääruse sätted Kaitsejõudude Peastaabile ülesandeid, mis on dubleeritud ja antud Kaitseministeeriumi pädevusse vastavalt Vabariigi Valitsuse 2000. aasta 20. septembri määrusega nr 306 kinnitatud Kaitseministeeriumi põhimäärusele (RT I 2000, 75, 474). Magistritöö autor ei pea vajalikuks rohkem probleeme välja tuua, sest vastuolu teiste õigusaktidega võib leida peaaegu igast Kaitsejõudude Peastaabi põhimääruse punktist. Küll aga tekitab selline õiguslik määratlematus Kaitsejõudude Peastaabis pingeid suhetes näiteks Kaitseministeeriumiga (vt ka magistritöö p. 3.2 toonase õiguskantsleri E.-J. Truuvälja seisukohta), sest kaitseväelased on rangest alluvushierarhiast tulenevalt kohustatud neile õigusaktidega pandud ülesandeid täitma. Pealegi on Kaitseministeeriumi põhimäärused hilisemad, võrreldes Kaitsejõudude Peastaabi ajutise põhimäärusega, ning vastuolu korral tuleks lähtuda Kaitseministeeriumi põhimäärusest tulenevalt printsiibist *lex posterior derogat legi priori*. A. Aarnio määratluses tähendab viimatinimetatud printsiip, et “hilisem õigusakt tühistab varasema, kui hilisema kehtimahakkamise kohta antud aktides ei ole teisiti sätestatud (Aarnio 1996: 199)

RRKS § 31 p 3 kohaselt on Vabariigi Valitsust *intra legem* volitatud määrust andma Kaitsejõudude Peastaabi põhimääruse kinnitamiseks, mistõttu on arusaamatu, miks seda tänini kinnitatud pole. R. Naritsa järgi on *intra legem* määrused kehtiva seaduse

rakendamiseks antud määrused, mis tulenevad PS §-dest 87 ja 94 (Narits 2002: 79). Samal ajal on näiteks Kaitseministeeriumil juba kolmas põhimäärus. Seega tuleks Vabariigi Valitsusel anda uus Kaitsejõudude Peastaabi põhimäärus, tagamaks viimase efektiivne funktsioneerimine. Kaitseministeeriumi ja Kaitsejõudude Peastaabi ühendamine ei ole magistritöö autori arvates võimalik, sest sellele seab piirangu PS § 127 lg 3, mis sätestab, et Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioone juhib rahuajal kaitseväge juhataja.

1992. aasta 13. aprillil võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu praeguseks kehtivuse kaotanud seaduse “Eesti Vabariigi Kaitseministeeriumi moodustamise kohta” (RT 1992, 14, 228; RT I 1995, 46, 721). Positiivses õiguses on ministeeriumidega seonduv sätestatud Vabariigi Valitsuse seaduses (RT I 1995, 94, 1628; 2001, 7, 16) ja ministeeriumide põhimäärustes.

1992. aasta 7. mail võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidium vastu praeguseks kehtivuse kaotanud otsuse “Eesti Vabariigi kaitsejõudude truudusetootuse kohta” (RT 1992, 22, 311; RT I 1996, 25, 519).

1992. aasta 11. mail võttis Ülemnõukogu Presiidium vastu praeguseks kehtivuse kaotanud otsuse “Põhinõuetest Eesti Vabariigi kaitsejõudude ohvitseride kohta” (RT 1992, 22, 312; RT I 1995, 18, 240). Vastavalt otsuse p 3 alapunktile 4 peab ohvitseril olema vähemalt keskharidus, vanemohvitserist alates kõrgharidus, sh kõrgematel ohvitseridel kindralstaabi akadeemia haridus. Nõuded ohvitseri haridusele on jäänud kehtivas õiguses samaks. KVTS § 22 lg 1 järgi on ohvitseri põhiametikoha eelduseks sõjaväeline keskharidus või sõjaväeline kõrgharidus või kõrgharidus ja sõjaline väljaõpe.

Selline on kaitsejõudude taasloomist reguleerivate olulisemate õigusaktide loetelu, millega siinkohal piirduksingi.

Kokkuvõtteks saab väita, et kuigi kaitsejõudude taastamisel loodi esialgne hädavajalik õiguslik baas, ei olnud see veel täiuslik riigikaitseõigus, millest piisanuks riigikaitse ülesehitamiseks ja kaitseväeteenistuse efektiivseks korraldamiseks. 1992. aasta 28. juunil rahvahääletusel vastuvõetud PS-s sätestati riigikaitseks vajalikud õiguslikud alused, mis võimaldasid süstematiseeritult alustada riigikaitse ülesehitamist.

1.4. Välislepingute õigusjõud vastavalt Eesti Vabariigi põhiseadusele

PS § 3 sätestab, et riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa (vt ka käesoleva magistritöö p 1.4.2 analüüsi).

Seda sätet täiendab PS § 123 lg 1, mis sätestab, et Eesti Vabariik ei sõlmi välislepinguid, mis on vastuolus põhiseadusega. Samuti annab PS § 123 Riigikogus ratifitseeritud välislepingule ülimuslikkuse riigisiseste seaduste või muude aktide suhtes. Nimelt sätestab § 123 lg 2: “Kui Eesti seadused või muud aktid on vastuolus Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingutega, kohaldatakse välislepingu sätteid”. Seega ei anna PS võimalust sõlmida PS-ga vastuolus olevat välislepingut, kuid võimaldab ratifitseerida selliseid lepinguid, mis on vastuolus riigisisese seaduse või muu õigusaktiga, kusjuures sellisel juhul on välisleping ülimuslik riigisiseste õigusaktide suhtes.

On olemas selliseid välislepinguid, mis ei kuulu Riigikogus ratifitseerimisele. Seega võiks PS § 123 tulenevalt Vabariigi Valitsus sõlmida näiteks koostöölepingu teise riigi valitsusega. Nagu öeldud, kõiki välislepinguid Riigikogus ei ratifitseerita. Ratifitseeritavate välislepingute loetelu on antud PS §-s 121. PS § 123 käsitleb kaht mõistet - “välislepingu sõlmimine” ja “Riigikogus ratifitseeritud välisleping”. Oletagem, et kui Vabariigi Valitsus sõlmib koostöölepingu teise riigi valitsusega, võib see teoreetiliselt olla vastuolus seadusega – seda võimaldab PS § 123 lg 1.

Samas ei ole üheselt selge, kas selline Vabariigi Valitsuse sõlmitud ja jõustunud välisleping saavutaks ülimuslikkust riigisiseste seaduste ja õigusaktide suhtes, sest PS § 123 lg 2 sätestab, et ainult Riigikogus ratifitseeritud välisleping on ülimuslik Eesti seaduste ja muude aktide suhtes. Kui sõlmitaks selline välisleping, mis ei kuulu Riigikogus ratifitseerimisele ja on vastuolus Eesti seadusega, siis tuleb tugineda välissuhtlemisseaduse (RT I 1993, 72/73, 1020) § 27 lg-le 1. Välissuhtlemisseaduse § 27 lg 1 kohaselt peab Vabariigi Valitsus esitama Riigikogule eelnõu niisuguse seaduse muutmiseks (Merusk, Narits 1998: 29). Mis saaks aga siis, kui eeltoodud välisleping on jõustunud enne vastava riigisisese seaduse muudatuse vastuvõtmist? K. Meruski ja R. Naritsa järgi “ [...] seaduse ja põhiseadusega ei ole kooskõlas õigustloov akt (s.h ka seadus), mis on vastuolus välislepinguga, olenemata sellest, kas ta on sõlmitud Vabariigi Valitsuse poolt või on ratifitseeritud seadusega. Seega kollisioonide korral siseriikliku õiguse ja välislepingute vahel omab nii põhiseaduse kui ka muude seaduste alusel

prioriteeti välisleping. Selline käsitus on vastavuses ka Viini konventsiooni (RT II 1993, 13/14, 16) artikliga 27 (osaline ei tohi viidata oma siseõiguse sätetele tema poolt lepingu täitmata jätmise õigustusena)” (Merusk, Narits 1998: 30).

Teiselt poolt, Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne autorid leiavad, et “PS ei reguleeri Riigikogu osaluseta sõlmitud välislepingute ja seadusest madalamal seisvate Eesti õigusaktide jõuvahekorda. See küsimus jääb õiguspraktika määrata, mille kujundamisel saab arvestada vajadust tagada riigi rahvusvaheliste kohustuste ladus täitmine” (Truuväli jt 2002: 552). Tuleb nõustuda eelnimetatud autorite seisukohaga, sest PS ei võimalda Vabariigi Valitsusel **seadust muuta**, vaid PS § 87 p 4 ja § 103 p 4 annavad valitusele õiguse seaduseelnõu algatada. Seega oleks õiguslikult korrektne kui valitsuste tasemel sõlmitud välisleping, mis on riigisisese seadusega vastuolus, jõustub pärast vastava riigisisese seaduse muudatuse jõustumist või riigisisese seaduse muudatus jõustub enne välislepingu jõustumist.

1.4.1. Loetelu olulisematest riigikaitsealastest välislepingutest

Lisaks käesoleva magistritöö edaspidi käsitletavas p-s 1.4.2. nimetatud Genfi konventsioonidele ja nende lisaprotokollidele nimetaksin valikuliselt veel olulisemaid riigikaitsealaseid välislepinguid, mis on Riigikogus ratifitseeritud.

Balti riikide koostöö raames on Riigikogus vastuvõetud seadustega ratifitseeritud järgmised välislepingud:

- 1) Eesti Vabariigi valitsuse, Läti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vaheline leping “Balti Pataljoni kohta” (RT II 1998, 32, 52) ja Eesti Vabariigi valitsuse, Läti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vaheline protokoll “Balti Pataljoni staapide ja Balti Pataljoni isikkoosseisu staatuse kohta” (RT II 1998, 39, 84);
- 2) Eesti Vabariigi valitsuse, Läti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vaheline leping “Balti Mereväedivisjoni loomise kohta” (RT II 1998, 50, 104);
- 3) Eesti Vabariigi valitsuse, Läti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vaheline leping “Balti õhuseirevõrgu loomine” (RT II 1998, 52, 118);
- 4) Eesti Vabariigi valitsuse, Läti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vaheline leping “Balti Kaitsekolledži kohta” (RT II 1999, 4, 21).

Kuna ülalnimetatud välislepingute pealkirjad sätestavad, millega on tegemist, ei hakka magistritöö autor siinkohal nende sisu pikemalt tutvustama.

Balti pataljon on lepingu art 1 kohaselt loodud Balti riikide ühise jalaväepataljonina, mille eesmärk on osaleda rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks ÜRO mandaadi alusel läbiviidavates rahuoperatsioonides (RT II 1998, 32, 52). Eeltoodu näitab rahvusvahelisele üldsusele, et Eesti suudab tegutseda rahvusvahelise koostöö raames teiste riikide relvajõududega ühistes sõjaväeüksustes, mis on Eestile kasulik NATO-sse integreerumisel. Praeguseks on Balti pataljon *de facto* lakanud tegutsemast, seda just Leedu initsiatiivil, ning väidetavalt lõpetatakse 2003. aasta lõpuks pataljoni tegevus *de jure*. Lepingu art 9 kohaselt on see sõlmitud määramata tähtjaks ning iga lepingupool võib lepingu tühistada, teatades sellest kirjalikult depositaarile (Läti Vabariik), kes omakorda teatab iga sellise tühistamisteate saamisest koos kättesaamise kuupäevaga kõigile teistele lepingupooltele. Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande kohaselt tähendab “denonsseerimine rahvusvahelise lepingu ülesütlemist, tühistamist või sellest väljumist. Selle aktiga vabastab riik ennast rahvusvahelisest lepingust tulenevast kohustusest” (Truuväli jt 2002: 533-534).

Välissuhtlemisseaduse (RT I 1993, 72/73, 1020) § 29 lg 1 järgi otsustab Riigikogu ratifitseeritud välislepingu denonsseerimise, lepingust väljumise või lepingu kehtivuse peatamise.

Arvutivõrgus Balti Kaitsekolledžit tutvustava info alusel on kolledži näol tegemist Eestis asuva kõrgeima sõjaväelise õppeasutusega, mille õppejõudude hulgas on välisriikide (sh NATO riikide) vanem- ja kõrgemaid ohvitseride. “Kolledž asutati eesmärgiga kujundada Balti riikides kiiresti kvalifitseeritud ohvitseride kaader, kes oleks suuteline asuma juhtima kaitsestruktuuride arendamist. BALTDEFCOL-is saavad keskastme ohvitserid NATO standarditele vastava hariduse. Kõrgema staabikursuse eesmärgiks on õppurite isiklik ja ametialane areng” (Eesti Kaitsevägi: Balti Kaitsekolledž).

Arvutivõrgus Baltnet-i kohta käiva info kohaselt on Ameerika Ühendriikide toetusel juba loodud Balti õhuseiresüsteem. Igas Balti riigis on oma õhusuveräänsuskeskus, mis võimaldab korraldada ühist õhuseiret ulatuslikul territooriumil. Balti ühine õhuseire on strateegiliselt ja julgeolekualaselt oluline ning vajalik ka NATO-le (Eesti Kaitsevägi: Baltnet).

Rahvusvahelises koostöös, sh koostöös NATO-ga, on oluline Riigikogus ratifitseeritud Põhja - Atlandi lepingu osaliste riikide ja programmis “Partnerlus rahu nimel” osalevate riikide vaheline nende vägede staatust puudutav leping ja selle lisaprotokoll (RT II 1996, 17, 66).

Nimetatud leping (NATO SOFA) annab Eesti kaitseväele võimaluse tegutseda NATO üksuste koosseisus rahvusvahelistes rahutagamiseoperatsioonides (vt ka magistritöö p. 2.1.2.). Tulenevalt lepingu I artiklist laieneb meie kaitseväelastele 1951. aastal Põhja-Atlandi lepingu osaliste riikide vahel sõlmitud nende relvajõudude staatust käsitleva lepingu ehk nn NATO SOFA sätted, nagu oleks Eesti NATO SOFA osaline.

Valitsuste tasemel sõlmitud lepingutest võiks nimetada näiteks järgmisi:

- 1) Eesti Vabariigi valitsuse ja Itaalia Vabariigi valitsuse vaheline kaitsealase koostöö leping (RT II 2001, 5, 29);
- 2) Eesti Vabariigi valitsuse ja Ameerika Ühendriikide valitsuse vaheline massihävitusrelvade leviku tõkestamise ning kaitsealaste ja sõjaliste suhete arendamise koostööleping (RT II 2003, 5, 17).

1.4.2. Genfi konventsioonid ja nende lisaprotokollid Eesti riigisiseses õiguses

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu võttis 1992. aasta 24. augustil vastu otsuse "Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega" (RT 1992, 34, 447).

Vastavalt eelnimetatud otsuse p-le 1 ühineti järgmiste konventsioonide ja nende lisaprotokollidega:

- 1) 12.08.1949 – Genfi I konventsioon sõjaväljal relvajõudude koosseisus olevate haavatute ja haigete olukorra parandamise kohta, mis on avaldatud Riigi Teatajas (RT II 1999, 17, 107) pealkirja all “Genfi I konventsioon haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal”;
- 2) 12.08.1949 – Genfi II konventsioon merel mereväe koosseisus olevate haavatute, haigete ja merehätta sattunute olukorra parandamise kohta, mis on avaldatud Riigi Teatajas (RT II 1999, 18, 116) pealkirja all “12. augusti 1949 Genfi (II) konventsioon haavatud, haigete ja merehädas sõjaväelaste olukorra parandamise kohta merel”;
- 3) 12.08.1949 – Genfi III konventsioon sõjavangide kohtlemise kohta, mis on avaldatud Riigi Teatajas (RT II 1999, 19, 117) pealkirja all “Sõjavangide kohtlemise 12. augusti 1949 Genfi (III) konventsioon”;
- 4) 12.08.1949 – Genfi IV konventsioon tsiviilelanike sõja ajal kaitsmise kohta, mis on avaldatud Riigi Teatajas (RT II 1999, 20, 120) pealkirja all “Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon”;

5) 12.08.1949 – Genfi konventsioonide 1977. aasta 8. juuni I lisaprotokoll rahvusvaheliste konfliktide kohta, mis on avaldatud Riigi Teatajas (RT II 1999, 21, 121) pealkirja all “12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta”;

6) 12.08.1949 – Genfi konventsioonide 1977. aasta 8. juuni II lisaprotokoll mitterahvusvaheliste konfliktide kohta, mis on avaldatud Riigi Teatajas (RT II 1999, 21, 122) pealkirja all “12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (II) lisaprotokoll siseriiklike relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta”.

Ülemnõukogu otsuse p 2 kohaselt pidi Vabariigi Valitsus korraldama ühinemisdokumentide üleandmise depositaarile.

Siinkohal tekivad aga õiguslikud probleemid:

1) Nagu eespool mainitud, avaldati Genfi konventsioonid ja nende lisaprotokollid alles 1999. aasta Riigi Teataja II osa numbrites 17, 18, 19, 20 ja 21. Vastavalt 1992. aasta 29. juunil jõustunud PS § 3 lg-le 2 avaldatakse seadused ettenähtud korras ja täitmiseks kohustuslikud saavad olla üksnes avaldatud seadused. Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande kommentaarides on jõutud seisukohale, et “õigusriigi printsiibist lähtuvalt tuleb kõik õigusaktid, sh määrused, mis sisaldavad õigusnorme, (materiaalsed seadused) normiaadressidele teatavaks teha kas nende avaldamisega Riigi Teatajas või avaldamisega muus vormis” (Truuväli jt 2002: 65).

2) Eelnimetatud konventsioonidega ühineti 1992. aasta 24. augustil. Sellel ajal **kehtis** Eestis juba 1992. a. 28. juunil vastuvõetud PS. PS § 121 p 2 kohaselt ratifitseerib ja denonsseerib Riigikogu Eesti Vabariigi lepinguid, mille rakendamiseks on tarvis Eesti seaduste vastuvõtmist, muutmist või tühistamist. Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande PS IX peatüki kommentaarides on jõutud seisukohale, et “PS kasutab rahvusvaheliste lepingute puhul termineid “välisleping” (IX peatüki pealkirjas ja §-s 123) ja “leping” (§-des 121 ja 122), mida tuleb vaadelda sünonüümidena. Termin “välisleping” on Eesti õigussüsteemis kasutusel kõiki rahvusvahelisi lepinguid üldistava terminina.” (Truuväli jt 2002: 531) Veel leitakse kommenteeritud väljaandes, et “PS §-s 121 mõistetakse ratifitseerimise all ka ühinemist. Ühinetakse (*accession*) aga lepingutega, mis on välja töötatud ja sõlmitud ühineva riigi osaluseta. Sellisel juhul vormistatakse PS § 121 alusel Eesti Vabariigi nõusolek välislepingu siduvuse kohta ratifitseerimise **seaduse** alusel” (ibid: 533).

Riigikogu otsus on oma olemuselt õiguse üksikakt ning sellel ei ole seadusega (õiguse üldakt) võrdselt õigusjõudu.

Kuna eelnimetatud konventsioonidega ühineti riigisisese õiguse norme eirates ning ühinemise õigusaktiks oli seaduse asemel Ülemnõukogu otsus, siis saaks väita, et PS § 121 ja § 123 lg-st 2 (Riigikogu poolt seadusega ratifitseeritud välislepingu ülimuslikkuse printsiip) tulenevalt ei olekski Genfi konventsioonid ja nende lisaprotokollid riigisiseste seaduste suhtes ülimuslikud – *lex superior derogat legi inferiori*. A. Aarnio järgi tähendab eelnimetatud printsiip, et “hierarhiliselt kõrgeim norm tühistab madalama” (Aarnio 1996: 199). Lisaks võttis ühinemisotsuse vastu Ülemnõukogu, mitte Riigikogu. Teiselt poolt, põhiseaduse rakendamise seaduse § 1 lg 3 sätestab, et kuni Riigikogu valimistulemuste väljakuulutamiseni täidab seadusandliku kogu funktsioone Ülemnõukogu. “Rahvusvaheline õigus ei reguleeri siseriiklikke protseduure, mis on vajalikud riigi poolt nõusoleku väljendamiseks lepinguga õiguslikult seotud olla, ega ka nõusoleku väljendamise nimetust.” (PS Ekspertiisikomisjon 1998: PS 9. ptk).

Tulenevalt eelnimetatud Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 1992. aasta 24. augusti otsusest andis kaitseminister 1998. aasta 10. juulil määruse nr 2 “Sõjaõiguse rakendamisest kaitsejõududes” (RT Lisa 1998, 238/239, 1000). Määruse p 6 sätestab, et kaitseväelaste õigused ja kohustused relvastatud konfliktides on sätestatud 1907. aasta Haagi kokkulepetes ja eelnimetatud Ülemnõukogu 1992. aasta 24. augusti otsuses sätestatud Genfi konventsioonides ja nende lisaprotokollides.

R. Naritsa järgi on “määrused valitsuse ja ministrite poolt **seaduste** alusel ja täitmiseks vastu võetud õiguse allikad (põhiseaduse §-d 87 ja 94)” (Narits 2002: 77). Samas, nagu eespool märgitud, on Genfi konventsioonide ja nende lisaprotokollidega ühinetud 1992. aasta 24. augusti Ülemnõukogu otsuse alusel. Sellel ajal kehtis aga 1992. aasta 28. juunil vastuvõetud põhiseadus, mille “[...] § 121 alusel vormistatakse Eesti Vabariigi nõusolek välislepingu siduvuse kohta ratifitseerimise **seaduse** alusel” (Truuväli jt 2002: 533).

PS § 3 lg 1 teisele lause kohaselt on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande PS § 3 lg 1 teise lause kommentaarides järeldusele, et “[...] rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normidega on riik kohustatud arvestama nii seadusloomes kui ka õiguspraktikas, et tagada nende normide efektiivne rakendamine Eesti õigussüsteemi osana”

(Truuväli jt 2002: 64). “Selline tõlgendus viitab rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normide prioriteedile seadusandja aktide suhtes, kuid ei tähenda kindlasti nende ülimuslikkust PS suhtes” (ibid: 64).

R. Maruste järgi on PS § 3 lg 1 kohaselt “Eesti õigussüsteemi **osaks ka** näiteks *ius cogens*’i põhimõtted. *Ius cogens* on rahvusvahelise õiguse kategooria, mis on antud rahvusvahelise õiguse nendele normidele, millel on imperatiivne, absoluutne tähendus ning millest ei saa mööda minna. Seetõttu leping, tehing või aktsioon, mis on sõlmitud *ius cogens*’i põhimõtteid eirates on tühine. *Ius cogens*’i alla kuuluvate normide ja põhimõtete loendit ei ole olemas, kuid see tuleneb rahvusvahelisest, riikide poolt üldtunnustatud heast praktikast, et näiteks lubamatu on agressioon, genotsiid või rahvaste enesemääramise õiguse eitamine” (Maruste 1996, 81). Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni (RT II 1993, 13/14, 16) art 53 määratleb üldise rahvusvahelise õiguse imperatiivnormi (*ius cogens*’i) ülimuslikkuse teiste lepingute suhtes. Konventsiooni art 53 kohaselt on rahvusvahelise õiguse imperatiivnorm normiks, mille rahvusvaheline riikide ühendus võtab omaks ja tunnustab tervikuna kui normi, millest kõrvalekaldumine on lubamatu ja mida võib muuta ainult järgneva samasuguse iseloomuga üldise rahvusvahelise õiguse normiga. Genfi konventsioonide sisaldavad ka *ius cogens*’i põhimõtteid. Näiteks konventsioonide art-te 3 kohaselt on keelatud sõjavangide tapmine, julm kohtlemine ning piinamine. Artiklite 3 kohaselt on karistuse mõistmine ja täideviimine ilma eelneva otsuseta, mille on teinud tavapäraselt moodustatud kohus, mis võimaldab **kõiki tsiviliseeritud rahvaste tunnustatud asendamatuid õiguslikke** tagatise.

Tuginedes PS Ekspertiisikomisjoni seisukohale, et “rahvusvaheline õigus ei reguleeri siseriiklikke protseduure, mis on vajalikud riigi poolt nõusoleku väljendamiseks lepinguga õiguslikult seotud olla, ega ka nõusoleku väljendamise nimetust” (PS Ekspertiisikomisjon 1998: PS 9. ptk) ning R. Naritsa ja K. Meruski seisukohale, et “osaline ei tohi viidata oma siseõiguse sätetele tema poolt lepingu täitmata jätmise õigustusena” (Merusk, Narits 1998: 30), võib väita, et eelnimetatud Genfi konventsioonid ja nende lisaprotokollid on **rahvusvahelise õiguse** seisukohast Eesti suhtes kohustuslikud ning kehtivad.

1.4.3. Lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokollu kinnitamise seaduse muutmise seadus

Millegipärast on seni tähelepanuta jäänud lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokollki kinnitamise seaduse **muutmise seadus** (RT II 1999, 12, 79). Seaduse näol on tegemist õigusliku pretsedendiga, kus Riigikogu **muutis** 1931. aasta 19. mail vastuvõetud lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokollki kinnitamise seadust (RT 1931, 45, 341). Õigemini loobuti reservatsioonidest, mis sätestati nimetatud protokollki kinnitamisel. Reservatsioonidest loobumine vormistati 1931. aasta 19. mai seaduse muutmisenä. Vaevä et kõikidel isikutel on olnud võimalik vabalt tutvuda 1931. aasta Riigi Teatajaga. Seetõttu sätestati seaduse eelnõu menetlemisel riigikaitsekomisjoni 14.04.1999 istungil seaduse §-s 2 käesoleva magistriröö autori soovitusel (tuleneb PS § 3 lg-st 2 - täitmiseks kohustuslikud saavad olla üksnes avaldatud seadused) Vabariigi Valitsusele kohustus avaldada Riigi Teatajas seaduse terviktekst koos protokolliga (Riigikogu riigikaitsekomisjon 1999).

Käsitletava seaduse eelnõu seletuskirja järgi oli “reservatsioonideks asjaolu, et protokoll on Eesti Vabariigile kohustav ainult nende riikide suhtes, kes on selle ratifitseerinud või sellega ühinenud. Protokoll kaotab Eesti Vabariigi jaoks kehtivuse iga riigi sõjaväe või tema liitlaste suhtes, kes ei respektööri protokollis ettenähtud keeldusid. Samasuguse reservatsiooni tegi veel 35 riiki, kellest tänaseks on 14 reservatsiooni tagasi võtnud seoses uute relvastusalaste lepingute allakirjutamisega. Ka Eesti Vabariik on ühinenud uute relvastusalaste lepingutega ” (24 SE eelnõu seletuskiri 1999: 2). Lepinguteks on näiteks keemiarelvade väljatöötamise, tootmise, varumise ja kasutamise keelustamise ning nende hävitamise konventsiooni ratifitseerimise seadus (RT II 1999, 11, 72) ning bakterioloogiliste (bioloogiliste) ja toksiinrelvade täiustamist, tootmist ja varumist keelustava ja nende hävitamist nõudva konventsiooni ratifitseerimise seadus (RT II 1993, 15, 19).

Enne arutuse all oleva 1931. aasta 19. mai seaduse muutmist Riigikogus oli Eesti Vabariik näiteks **taasühinenud** tööstusomandi kaitse Pariisi konventsiooniga (RT II 1994, 4/5, 19), millega Eesti Vabariik oli ühinenud 1923. aasta 29. novembril.

Seejärel, 1999. aasta 20. oktoobril, võttis Riigikogu vastu eesõigustatud merevõlgade ja merehüpotekide kohta käivate määruste ühtlustamise rahvusvahelise konventsiooni denonsseerimise seaduse (RT II 1999, 23, 129). Seaduse § 1 kohaselt Riigikogu denonsseeris eesõigustatud merevõlgade ja merehüpotekide kohta käivate määruste ühtlustamiseks ja selle allakirjutamise protokollki, mille Eesti Vabariik ratifitseeris 1928. aasta 8. mail eesõigustatud

merevõlgade ja merehüpoteekide kohta käivate määruste ühtlustamise rahvusvahelise konventsiooni kinnitamise seadusega (RT 1928, 42, 244).

Toonane justiitsminister Paul Varul on leidnud, et “õigussüsteemi taastamise puhul ei pea eesmärk olema saavutada sama tulemus, mis oli enne 1940. aastat, vaid meie eesmärk on areng. 1991. aastal võttis Ülemnõukogu vastu põhimõttelise otsuse, et tuleb lähtuda enne 1940. aastat kehtinud seadustest. Selle otsuse mõte seisneb selles, et meie õigussüsteemi valikul tuleb eeskujuks võtta Kesk-Euroopa õigusmodel. Õigussüsteemi taastamise puhul tuleb järelikult silmas pidada seda, et jutt on meie õigussüsteemi uuest, kaasaegsest ülesehitamisest, lähtudes Kesk-Euroopa õigusmodelist” (Varul 1999: 2).

L. Mälksoo järgi deklareeris Eesti Vabariik mitmete Teise maailmasõja eelse multilateraalsete lepingute taaskandamist Näiteks Eesti on jätkuvalt mitme Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) konventsiooni liige. Ning 1993. aastal taastasid Eesti, Läti ja Leedu oma liikmelisuse arutusel oleva mürgiste gaaside keelustamise protokollis (Mälksoo 2000: 388 -389). Tegemist on aga Vabariigi Valitsuse ja Välisministeeriumi tasemel antud deklaratsioonidega. L. Mälksoo järgi “mõnevõrra ebajärjekindlalt otsustasid Balti riigid finantskaalutlustel 1994. aastal hakata ILO uuteks liikmeteks, vaatamata sellele, et nad kuulusid organisatsiooni liikmete hulka ka 1921. - 1940. aastal” (ibid: 389).

Tuginedes eeltoodule saab väita, et Riigikogu on käitunud eri konventsioonide puhul erinevalt. Pariisi tööstusomandi konventsiooniga taasühineti, arutuse all olevat mürgiste gaaside keelustamise protokollis muudeti. Nõustuda saab P. Varuliga, et Eesti taasiseseisvumisel ei taasjõustunud kuni 1940. aastani vastuvõetud õigusaktid – neist tuleb lähtuda õigusloomes. PS rakendamise seaduse § 2 kohaselt tunnistatakse tingimuslikult kehtivaks üksnes PS vastuvõtmise ajal toiminud õigusaktid.

Ilmselt tahtis Riigikogu 1931. aasta 19. mai seaduse muutmisega näidata Eesti riigi õigusliku järjepidevuse põhimõtet - *kontinuiteedi printsiipi*. R. Naritsa järgi “rahvusvahelises õiguses viitab kontinuiteediprintsiip sellele, et uued riigi kui vanade õigusjärglased on nende riikide poolt sõlmitud lepingutega seotud “(Narits 1993: 107). Kontinuiteedi printsiip on määratletud ka PS preambulas. Nimelt on PS preambulas sätestatud, et Eesti Vabariigi näol on tegemist 1918. aasta 24. veebruaril väljakuulutatud Eesti Vabariigi õigusjärglasega. H. Schneideri järgi hõlmab PS preambula kogu PS rakendusala ning tema printsiipidega koostoimes on võimalik tõlgendada kõiki PS sätteid (Schneider 1996: 446).

Lisaks rakendas Riigikogu õigusliku järjepidevuse *actus contrarius'*e printsiipi. R. Naritsa järgi tähendab eelnimetatud printsiip, et “[...] igat õigusakti võib tühistada või muuta see organ või isik, kellele õiguskord sellise võimaluse esimesena ette näeb” (Narits 1993: 107). Arutusel oleva seaduse tõlgendamisel valitseks nagu teatav vastuolu PS preambulaga, mis sätestab, et Eesti rahvas võttis 1938. aastal jõustunud põhiseaduse § 1 alusel 1992. aasta 28 juuni rahvahääletusel vastu kehtiva põhiseaduse, ja PS rakendamise seaduse § 2 vahel, mille kohaselt tunnistatakse tingimuslikult kehtivaks üksnes PS vastuvõtmise ajal toimunud õigusaktid. Nagu eespool mainitud, on 1931. aasta protokollide kinnitamise seaduse muutmise näol tegemist pretsedendiga. Ühtlasi puuduvad magistritöö autoril andmed selle kohta, kas selliseid seadusandja tasemel enne 1940. aastat kinnitatud välislepinguid on veel, mida soovitakse kunagi muuta.

Põhiseaduse ekspertiisikomisjon leiab, et “rahvusvaheline õigus ei reguleeri siseriiklikke protseduure, mis on vajalikud riigi poolt nõusoleku väljendamiseks lepinguga õiguslikult seotud olla, ega ka nõusoleku väljendamise nimetust” (PS Ekspertiisikomisjon 1998: PS 9. ptk). R. Naritsa ja K. Meruski järgi – “osaline ei tohi viidata oma siseõiguse sätetele tema poolt lepingu täitmata jätmise õigustusena” (Merusk, Narits 1998: 30). Seega on eelnimetatud protokoll ja reservatsioonidest loobumine rahvusvahelise õiguse seisukohast Eesti suhtes kohustuslik ning kehtiv.

Tulenevalt põhiseaduse rakendamise seaduse §-st 2 leiab magistritöö autor, et õiguslikult olnuks korrektne, kui Riigikogu **taasühinenuks** lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokolliga ilma reservatsioonideta, sest ka see oleks PS preambulas sätestatud õigusliku järjepidevuse printsiibi järgimine. Teisest küljest tuleb nõustuda ka L. Mälksooga, kes väidab, et “mõiste ”kontinuiteet” on Balti riikide poliitikute ja teadlaste kõnepruugis omandanud peaaegu müstifitseeritud tähenduse. Seda terminit on korrutatud kui mantrat, justkui oleks kontinuiteet *das Ding an sich*, eesmärk ja väärtus iseeneses. Aastal 2000 on aga esmane küsimus hoopis selles, mis kontinuiteedist tuleneb ning kas ja kuidas on võimalik kontinuiteedist tulenevat tegelikkuses rakendada. Teisisõnu, mida tähendab ja mida ei tähenda Eesti Vabariigi kontinuiteet” (Mälksoo 200: 394).

2. peatükk

OSAVÕTT RIIGIKAITSEST

2.1. Riigikaitsekohustus põhiseaduse normides

PS X ptk "Riigikaitse" sätestab riigikaitse põhialused. Riigikaitse peatükis on kaheksa paragrahvi.

Soome 2000. aasta 1. märtsil jõustunud põhiseaduses näiteks on riigikaitse (*maanpuolustus*) peatükis kolm paragrahvi. Nendest kaks (§-d 128 ja 129) sätestavad Soome Presidendi volitused riigikaitse ülemjuhatajana ja üks (§ 127) paneb kõikidele Soome kodanikele riigikaitsekohustuse. Sarnaselt Eesti PS §-ga 124 sätestatakse seadusereservatsioon, mille alusel on kodanikel õigus saada veendumuste põhjal kaitseväeteenistuse kohustusest vabastus seaduses sätestatud korras (Perustuslaki: 1999).

Kõik PS X ptk paragrahvid aga ei reguleeri riigikaitsekohustust ja osavõttu riigikaitsest, osa sellekohaseid regulatsioone on PS teistes paragrahvides.

PS § 124 lg 1 sätestab, et Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras.

R. Alexi järgi “ [...] enamik põhikohustusi on midagi enam kui ainult ühe põhiõiguse piirid. Enamik põhikohustusi piirab mitut põhiõigust” (Alexy 2001: 30).

PS § 124 lg-s 1 sätestatud Eesti kodaniku riigikaitsekohustus on lai mõiste. K. Meruski ja R. Naritsa järgi “põhikohustused võivad olla seotud kas individuaalõiguste tagamisega või üldise heaolu tagamisega” (Merusk, Narits 1998: 178). Riigikaitsekohustus on põhikohustusena seotud just ühiskonna üldise heaolu tagamisega: PS § 124 lg 1 kohaselt on Eesti kodanikud kohustatud osa võtma riigikaitsest ja § 54 lg 1 kohaselt on Eesti kodaniku kohus kaitsta Eesti iseseisvust (ibid: 179). Seega on riigikaitsekohustus määratletud ka PS II ptk-s (põhiõigused, vabadused ja kohustused) ning selle näol on tegemist kodanike põhikohustusega. Kui võrrelda PS-s kodanike põhikohustusi ja põhiõigusi, siis viimased on ilmselges ülekaalus.

Kuna PS § 124 lg-s 1 sätestatud põhikohustusega piiratakse ka kodanike põhiõigusi, siis allub see seadusereservatsioonile (ibid: 193). Teisisõnu, mõiste "seadusega sätestatud alusel ja korras" näol on tegemist materiaalse ja formaalse riivega, mis annab delegatsiooni seadusereservatsiooniks (ibid: 190). Tegemist on lihtsa seadusereservatsiooniga, mille puhul on oluline eesmärk, mida seadusandja silmas peab (Truuväli jt 2002: 335).

“Kaitseväeteenistuskohustus hõlmab väljaõppekohustuse (ajateenistus, mille kestuse määrab KVTs-s sätestatud vahemiku piires Vabariigi Valitsus, ja reservõppekogunemised lisaväljaõppeks) ning kohustuse asuda sõjaseisukorra ajal mobilisatsioonikava alusel kaitseväeteenistusse sõjapidamiseks” (ibid 2002: 557).

Seadusereservatsioon on PS §-s 124 sätestatud just seetõttu, et seadusandjal oleks võimalik kaaluda, kas näiteks teatud vanuse ning soo (viimast käsitlen edaspidi p-s 2.3.3, vt ka p 2.4) tõttu ikka saavad kõik kodanikud osa võtta riigikaitsest samade kohustuste alusel samaväärse panusega. Seega ei tähenda kõnealune säte *expressis verbis*, et kõiki Eesti kodanikke võidakse kohustada riigikaitsest osa võtma n-ö relv käes, kuigi ka selline tõlgendus ja seadusega sätestamine on teoreetiliselt võimalik. Siin seab sõjaajal siiski teatud piirangud rahvusvaheline õigus. Näiteks peaksid sellisel juhul 1949. aasta 12. augusti Genfi (III) konventsiooni “Sõjavangide kohtlemine” (RT II 1999, 19, 117) art-st 4 tulenevalt relvastatud isikud (maakaitseväge, sh vastupanuliikumised) omama kindlaid kaugelt eristatavaid eraldusmärke, kandma relvi avalikult, alluma isikule, kes vastutab oma alluvate eest, järgima sõjapidamise tavasid jne.

Pealegi seab rahvusvaheline sõjaõigus sõdivate poolte kaitseväelastele vanuselise piirangu. Vastavalt 1949. aasta 12. augusti Genfi konventsioonide 1977. aasta (I) lisaprotokolli “Rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta” (RT II 1999, 21, 121) art 77 p-le 2 peavad konfliktiosalised pooled võtma tarvitusele meetmeid, et alla 15-aastased lapsed ei osaleks vahetus sõjategevuses. Esmajoones peavad konfliktiosalised hoiduma laste värbamisest relvajõududesse. Üle 15-aastaste, kuid alla 18-aastaste laste värbamisel peavad konfliktiosalised valima nende seast kõigepealt vanemad lapsed. Samad põhimõtted sätestab ÜRO lapse õiguste konventsiooni (RT II 1996, 16, 56) art 38.

Lisaks PS X ptk-le on ka teistes PS §-des riigikaitsealaseid ja riigikaitsega seonduvaid norme.

PS § 34 sätestab iga seaduslikult Eestis viibiva isiku õiguse vabalt liikuda ja elukohta valida. Nimetatud õigust võib riigikaitse huvides seadusega piirata. SRKS (RT I 1994, 69, 1194) § 5 lg 2 p 7 sätestab, et sõjaajal võidakse riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides piirata isikute õigust vabalt liikuda ja elukohta valida. SRKS § 12 lg 3 p 6 annab kaitseväge ülemjuhatajale õiguse keelata elanikel, kui see on riigikaitse huvides vajalik, lahkuda oma alalisest elukohast või teatavatest piirkondadest ja kohustab elanikke lahkuma otsesest sõjategevuse piirkonnast.

PS §-ga 34 kaitstav õigushüve on õigus vabalt liikuda, mida võib piirata riigikaitse huvides (riive õigustus). PS § 130 lubab erakorralise või sõjaseisukorra ajal piirata isikute õigusi. PS § 130 järgi ei tohi piirata õigusi ja vabadusi, mis on sätestatud PS II peatüki "Põhiõigused, vabadused ja kohustused" §-des 8, 11-18 jne. Selle loetelu alla ei kuulu PS § 34.

SRKS § 5 lg 2 p 7 ja § 12 lg 3 p 6 kehtestavad üldise vabalt liikumise ja elukohast lahkumise piirangu, mida võidakse rakendada sõjaajal. Riigikohtu üldkogu on oma 28. oktoobri 2002. aasta otsuses asunud seisukohale, et "PS § 13 lg 2 järgi kaitseb seadus igäüht riigivõimu omavoli eest. Sellest sättest tuleneb ka õigusselguse põhimõte. Õigusnormid peavad olema piisavalt selged ja arusaadavad, et üksikisikul oleks võimalik avaliku võimu organi käitumist teatava tõenäosusega ette näha ja oma käitumist reguleerida" (RT III 2002, 28, 308).

Ilmselt on SRKS-s sätestatud regulatsioon õigustatud, sest on peaaegu võimatu sõjaajaks ette näha kõiki juhtumeid, millal võiks osaliselt piirata liikumisvabadust, näiteks linna piirides.

PS § 48 sätestab isikute õiguse koonduda mittetulundusühingutesse ja liitudesse. Samas sätestab § 48, et "relvi valdavate, samuti sõjaväelisel korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks on nõutav eelnev luba, mille andmise tingimused ja korra sätestab seadus". Näiteks Kaitseliit võiks selle sätte alla kuuluda, kuid KaS-s (RT I 1999, 18, 300) ei ole loa andmise korda kui sellist sätestatud. Kaitseliidule kui riigikaitseorganisatsioonile laieneb ja annab tema tegevusele õigusliku aluse PS § 126 lg 2, mille kohaselt Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioonide korralduse sätestab seadus.

Riigikaitse seisukohalt on oluline ka PS § 54, mis sätestab Eesti kodaniku kohustuse olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Muude vahendite puudumisel on Eesti kodanikul õigus osutada omaalgatuslikku vastupanu põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele.

Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid on seisukohal, et “põhiseadusliku korra mõiste ei ole üheselt määratletud. Mitmetes riikides hoidutakse, eriti uuemal ajal, selle kasutamisest põhjusel, et selle sisu jääb liiga üldiseks. Tavaliselt mõistetakse selle all poliitilise ja sotsiaalse korra terviklikkust, sh PS kehtivust” (Truuväli jt 2002: 335). PS § 54 lg 2 “erineb olemuselt siiski PS § 124 lg-s 1 sätestatud kohustusest võtta osa seaduses sätestatud alustel ja korras riigikaitsest. Viimasel juhul on tegemist seaduse alusel toimuva tegevusega, mida juhivad pädevad riigiorganid, § 54 lg 2 sätestab tegevuse, mis toimub ilma eraldi käsuta, eelkõige sõjaseisukorda või mobilisatsiooni välja kuulutamata” (Truuväli jt 2002: 336). Omaalgatusliku vastupanu “[...] õiguse kasutamine eeldab muude vahendite puudumist. Sätte eesmärgist tulenevalt saab muude vahendite olemasolu enne õiguste kasutamist hinnata üksnes kodanik ise. Eelkõige tuleks siin silmas pidada olukorda, kus agressiooni tagajärjel sõjaseisukorda, mobilisatsiooni ei saa välja kuulutada ja riigiorganid ei asu riiki kaitsma” (ibid: 337). Lisaks agressioonile täiendaksin loetelu erakorralise seisukorraga, sh olukorraga, kus erakorralist seisukorda ei ole jõutud välja kuulutada. Näiteks ESS § 15 seab kaitsejõududele kohustuse kõrvaldada põhiseaduslikku korda ähvardav oht riigiasutuste, riigile elutähtsate objektide vastu suunatud ründe tõkestamisega. Seega, kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorite seisukohtadega võib järeldada, et kui kaitsejõud põhiseaduslikku korda ähvardava ründe korral ei tegutse, siis on kodanikel õigus osutada omaalgatuslikku vastupanu.

Omaalgatusliku vastupanu õigus kehtib ka olukorras, kus “relvastatud riigipöörde või muude sunnivahendite (jõu) kasutamise tulemusel lakkaksid põhiseaduslikud organisatsioonid tegutsemast, kuid riigikaitseorganisatsioonid ja politsei toetavad riigipöörde korraldajaid” (ibid: 336-337). Kodanike omaalgatusliku vastupanu õigus on seadusereservatsioonita põhiõigus. Seadusega ei saa eeltoodu põhjustel ka õiguse kasutamist täpsemalt reguleerida” (ibid: 337).

Nõustuda tuleb eelnimetatud õigusteadlaste seisukohaga, et PS § 54 lg 2 näol on tegemist sisustamata õiguse mõistega ja seaduse reservatsioonita põhiõigusega, mida ei saa seadusega ammendavalt lahti seletada. Samas aga võib öelda, et kui PS annab mõiste, mida ei saa seadusega lahti seletada, siis tuleb lähtuda PS mõttest. Laiemalt võttes loetakse PS mõtte kohaselt õiguspäraseks tegevuseks vastupanu igale vägivallaga kaasnevale teole. PS §-s 54 sätestatu on seadusega täpsustatud ESS-s (RT I 1996, 8, 165), vältimaks sellise omaalgatusliku vastupanu õiguse vääriti tõlgendamist. ESS § 3 annab loetelu nendest tegevustest, mida loetakse "Eesti põhiseaduslikku korda ähvardavaks ohuks". Need on:

põhiseadusliku korra vägivaldse kukutamise katse, terroristlik tegevus, vägivallaga seotud kollektiivne surveaktsioon, ulatusliku vägivallaga seotud isikugruppide vaheline konflikt, Eesti Vabariigi mõne paikkonna vägivaldne isoleerimine.

Aeg-ajalt kajastatakse massiteabevahendites poliitikute seisukohti, et NATO-ga liitumiseks on vajalik rahvahääletuse korraldamine. PS VII peatüki "Seadusandlus" § 106 lg-s 1 on sätestatud, et rahvahääletusele ei saa panna riigikaitse küsimusi. Samuti välistab sellise võimaluse rahvahääletuse seadus (RT I 2002, 30, 176). Õigusteooria tunneb näiteks ka üleriigilist rahvaküsitluse korraldamise võimalust (Liventaal 2000: 33).

R. Maruste on PS § 106 lg-s 1 sätestatu suhtes seisukohal, et "selline lahendus on õigustatud kõigepealt praktilistel kaalutlustel, sest loetletud probleemid nõuavad üldjuhul operatiivset otsustamist ja toimumist. Teiseks ja ehk peamiseks põhjuseks on vajadus vältida populismi ja rahva hetkemeeleolude ja ajutiste raskuste fataalset mõju" (Maruste 1997: 55).

Lisaks eeltoodule tugineb teatud riigikaitseküsimuste otsustamine (ntk sõjalise valmisoleku tõstmine) ka eelnevale konfidentsiaalsele (sh. salajasele) informatsioonile, mida ei ole võimalik kolmandatele isikutele jagada.

Nõustuda tuleb R. Maruste eeltoodud seisukohaga. Nagu maksude puhul, on ka riigikaitseküsimustes raske ühiskonnas leida kõiki rahuldavat kompromissi. Samas peab riigi kaitsepoliitikas, mis eelkõige sõltub riigi julgeoleku- ja välispoliitikast, leidma poliitilise kompromissi, sh erakondade vahel.

2.2 Probleemid seoses riigikaitseliste sundkoormiste panemisega

PS § 124 lg-st 1 tulenevalt on kõik Eesti kodanikud kohustatud osa võtma riigikaitsest. Kõige laiemaks kodanike osavõtuks riigikaitsest on riigikaitseliste sundkoormiste täitmine. Vastavalt RKSKS (RT I 1995, 25, 352) § 2 loetakse sundkoormisteks sundvõõrandamist (rekvireerimine), sundkasutust ja sundvaldust, veokohustust, tökohustust. Oluline on, et RKSKS sätestatu laieneb kõikidele **isikutele, sh juriidilistele isikutele ja Eestis alaliselt elavatele füüsilistele isikutele**. RKSKS § 39 järgi saab Eestis alaliselt elavatele isikutele määrata tökohustust sõjaseiskorra ajal, mis on kooskõlas PS §-ga 130 (sõjaseisukorra ajal isikute õiguste ja vabaduste piiramine ning neile kohustuste panemine). PS § 130 seab

erisuse, võrreldes PS § 29 lg-ga 2, mille alusel ei tohi kedagi sundida tööle ega teenistusse, v.a kaitseväeteenistus või asendusteenistus.

PS § 124 lg 1 alusel on **Eesti kodanikud** kohustatud osa võtma riigikaitsest seadusega sätestatud alustel ja korras. Magistritöö autor leiab, et PS § 130 sätestatud sõjaseisukorra ajal isikute õiguste ja vabaduste piiramine ja neile kohustuse panek on proportsionaalne PS § 124 lg-s 1 ja PS § 29 lg-s 2 sätestatuga. Vastuolu siin ei ole, sest tegemist on sõjaseisukorraga ning PS § 130 sätestatud õiguste ja vabaduste loetelu hulka, mida absoluutselt (ka sõjaajal) piirata ei tohi, sundkoormised ei kuulu.

Töökohustusest vabastatakse RKSKS § 39 alusel näiteks alla 15-aastased lapsed ning üle 60-aastased naised ja välismaalased, kes rahvusvaheliste lepingute või rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normide alusel on vabastatud töökohustusest.

2003. aasta 22. jaanuaril võttis Riigikogu vastu sõjaaja riigikaitse seaduse muutmise seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse (RT I 2003, 13, 69), mille §-ga 2 muudeti RRKS-t. Eelnimetatud seaduse §-ga 6 muudeti ka RKSKS sätteid. Seega sätestab RRKS § 10 lg 2 p 7¹, et Kaitseministeerium korraldab riigikaitseliste sundkoormiste määramist ja **täitmist rahuajal**. RKSKS § 4 lg 1 sätestab, et sundkoormiste täitmine võidakse ette näha ka sõjalise valmisoleku astme tõstmisel või mobilisatsiooni läbiviimisel. RKSKS § 10 kõike 1 p 3¹ sätestab, et Kaitseministeerium korraldab **rahuajal** riigikaitseosakondade kaudu sundkoormiste määramist kaitseväge vajadusteks ning sundkoormiste rakendamist kaitseväge vajadusteks sõjalise valmisoleku astme tõstmisel või mobilisatsiooni läbiviimisel.

Nõustuda saaks veel RKSKS sätetega, mis lubavad rahuajal riigikaitseliste sundkoormistena sundvõõrandamise, sundvalduse ja sundkasutuse rakendamist. PS § 13 lg 2 järgi kaitseb seadus igäüht riigivõimu omavoli eest. PS § 32 sätestab, et omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit saab võõrandada ainult seaduses sätestatud korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. RKSKS § 8 lg 1¹ alusel hüvitatakse isikule ka rahuajal rakendatud sundkoormistega tekitatud kahju, nagu näeb ette RVS (RT I 2001, 47, 260). Muu hulgas hüvitatakse RVS § 9 alusel mittevaraline kahju.

Ka Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad PS § 124 lg-te 1 ja 2 selgitamisel, et “töö- ja veokohustusi rakendatakse RKSKS kohaselt **sõjaseisukorra**

kehtestamisel, põhimõtteliselt võib neid rakendada aga ka muudel juhtudel, kui on vaja teha ettevalmistusi sõjategevuseks **enne sõjaseisukorra** väljakuulutamist” (Truuväli jt 2002: 557).

Magistritöö autor ei saa *expressis verbis* nõustuda eelnimetatud autorite seisukohaga ja RRKS-s ning RKSKS-s sätestatud veo- ja töökohustuse panemisega rahuajal. Mõistan, et sellised sätted on mobilisatsiooni ja riigikaitseks valmisoleku seisukohalt olulised, kuid need sätted on osaliselt vastuolus PS §-ga 130. Nagu eespool öeldud, sätestab PS § 130, et **erakorralise või sõjaseisukorra** ajal võib riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides seadusega ettenähtud juhtudel ja korras piirata isikute õigusi ja vabadusi ning panna neile kohustusi. PS §-s 130 ja §-29 lg-s 2 on lubatud isikute teatud õigusi (mitte kõiki õigusi ja vabadusi) ja vabadusi piirata ainult kvalifitseeritud seadusereservatsiooni alusel. Kvalifitseeritud seadusereservatsioon puhul on olulised sellest tulenevad “[...] **spetsiaalsed formaalse riive põhiseaduspärasuse eeldused**” (Truuväli jt 2002: 87), milledeks on PS §-s 130 nimetatud isikute õiguste piiramine riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides erakorraline või sõjaseisukorra ajal ning PS § 29 lg-s 2 nimetatud isiku tahte vastane töö- ja teenistuskohustus ainult kaitseväe- või asendusteenistuses. Ühtlasi leiavad Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid, et “**materiaalselt kvalifitseeritud seadusereservatsiooniga põhiõigust on reeglina lubatud riivata ainult seadusereservatsioonis ettenähtud põhjustel**” (Truuväli jt 2002: 86). Osundatud RRKS ja RKSKS sätted käsitlevad aga **rahuaga**. Sõjalise valmisoleku astme tõstmine vastavalt RRKS §-le 21 ei tähenda, et riigis oleks välja kuulutatud erakorraline või sõjaseisukord, seega on tegemist rahuajaga. PS § 124 lg-s 1 sätestatud kodanike kohustuslik osavõtt riigikaitsest ning selle alusel antud seadusereservatsioonidest aga **ei tulene**, et sundkoormiste rakendamisel rahuajal oleksid kodanikud kaitseväe- või asendusteenistuses PS § 29 lg 2 mõistes.

Põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad ka ise PS § 29 lg 2 (erinevalt nende ülalnimetatud seisukohtadest PS § 124 lg-te 1 ja 2 suhtes) selgitamisel, et “PS § 29 lg 2 järgi on lubatud töötamist nõuda kaitseväeteenistuse või asendusteenistuse raames. Seega ei laiene põhiseadusele EIÕK art 4 lg-s 2 sätestatu, mille kohaselt võib sundtööd nõuda ka tavalise kodanikukohustuse osana” (Truuväli jt 2002: 264). Täpsustan siinkohal, et EIÕK (RT II 1996, 11/12, 34) artikli 4 p 3 (mitte lg 2) järgi ei loeta sunniviisiliseks ja kohustuslikuks töötamiseks sõjalist laadi teenistust või kohustuslikku sõjaväeteenistust süümelistel kaalutlustel riikides, kus tööd või teenistust käsitatakse tavalise kodanikukohustuse osana.

Kokkuvõttes võib jõuda järeldusele, et kui riigikaitseliste sundkoormiste küsimused, mis on seotud vara sundvõõrandamise, sundkasutamise ja sundvaldusega, on PS-ga kooskõlas ja reguleeritud seadusega, siis sarnaselt kinnisasja sundvõõrandamise seadusega (RT I 1995, 30, 380) võiks veel kaaluda vallasasja sundvõõrandamise seaduse vastuvõtmist.

PS § 29 lg-ga 2 ja §-ga 130 vastuolu vältimiseks seoses veo- ja töökohustuse rakendamisega rahua ajal võiks kaaluda eelnimetatud RRKS § 10 lg 2 punkti 7¹ ja RKSK § 4 lg 1 ja § 10 lõike 1 punkti 3¹ sõnastamist selliselt, et rahua ajal oleks võimalik **kontrollida** sundkoormiste (mõeldud on veo- ja töökohustust) **täitmiseks valmisolekut**. Teiseks võimaluseks oleks kui lugeda isikud rahua ajal veo- ja töökohustuse täitmise ajal kaitseväeteenistuses või asendusteenistuses olevateks, kuid ka selleks tuleb muuta seadust.

2.3. Kaitseväeteenistus ja asendusteenistus Eestis 1990. aastatel kuni tänaseni

Kaitseväeteenistust reguleerivate seaduste puhul on üheks olulisemaks ja ühiskonnas üheks enam vaidlusi tekitavaks küsimuseks isikute ring, kellele ajateenistuskohustus laieneb, samuti ajateenistuse ja asendusteenistuse kestus. Kaitseväs ja asendusteenistuses olevate isikute õiguslik seisund aga sätestatakse PS § 124 alusel seadusega.

Äramärkimist vääraks praeguseks kehtivuse kaotanud seadus tööteenistusest Eesti Vabariigis (ÜVT 1990, 9, 152; 12, 214; RT 1991, 15, 208), mille ENSV Ülemnõukogu algselt võttis vastu seadusena tööteenistusest ENSV-s, aga mille nimetust Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 1991. aasta 22. aprillil muutis, asendades ENSV Eesti Vabariigiga. Selle seaduse üldsätted andsid Eesti Vabariigi territooriumil alaliselt elavatele ja kutsealusena arvele võetud meeskodanikele õiguse astuda sõjaväeteenistusele alternatiivselt tööteenistusse Eesti territooriumil asuvasse riigiettevõttesse ja asutustesse, sh tuletõrje- ja päästeteenistusse. Tööteenistust korraldati suuremates riigiettevõtetes ja see oli alternatiiviks kohustuslikule 24-kuulisele ajateenistusele Eestit okupeerinud NSVL relvajõududes. Seaduse § 3 kohaselt oli tööteenistuse kestuseks 30 kuud, nendel kodanikel, kes olid lõpetanud kõrgkooli, kuid ei olnud läbinud sõjalise õpetuse tsükli – 12 kuud.

Tulenevalt Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 1991. aasta 3. septembri otsusest Eesti Vabariigi kaitsejõudude moodustamise kohta andis Vabariigi Valitsus 1991. aasta 10. oktoobril määruse nr 209 kutsealuste ajateenistusse kutsumise kohta, mille p 2 alusel kutsuti

meeskodanikud ajateenistusse piirikaitseks, päästeteenistusse ja politseibrigaadi. Määruse p 3 kohaselt oli kuni vastava seaduse vastuvõtmiseni ajateenistuse kestuseks kuni 15 kuud. Määruse p 7 kohaselt ei kutsutud ajateenistusse isikuid, kes õppisid üldharidust andvates koolides ja kõrgkoolides või kes olid kahe või enama alaealise lapse ülalpidajad (loetelu ei ole ammendav).

1992. aasta 27. jaanuaril võttis Ülemnõukogu vastu praeguseks kehtivuse kaotanud KTS (RT 1992, 4/5, 60, RT I 1994, 23, 384), mis reguleeris ajateenistust ja lepingulist tegevteenistust ning sätestas ka tööteenistuse. Seaduse § 16 lg 1 alusel määras ajateenistuse kestuse Eesti Vabariigi valitsus ja see ei tohtinud olla pikem kui 18 kuud. Vabariigi Valitsus kehtestas oma 1992. aasta 6. augusti määrusega nr 235 “Kohustusliku ajateenistuse kestuse kohta” (RT 1992, 35, 469) ajateenistuse kestuseks 12 kuud.

Seaduse § 4 alusel määrati tööteenistuse kestuseks kuni 24 kuud (samal ajal kehtis ka tööteenistuse seadus, mille § 3 oli KTS-ga vastuolus, kuid praktikas kohaldati KTS § 4 kui uuema seaduse normi) ning tööteenistust korraldas Eesti Vabariigi Valitsus.

Vastavalt KTS § 13 lg 4 p-le 2 anti ajateenistusse kutsumisel ajapikendust kõrghariduse omandamiseks kõrgkooli päevases õppevormis. Seaduse § 14 lg 2 kohaselt **vabastati** kõrgkooli lõpetanud isikud ajateenistusest.

Veel võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu praeguseks kehtivuse kaotanud otsuse “Eesti Vabariigi kaitseteenistuse seaduse rakendamise kohta” (RT 1992, 4/5, 60; RT I 2000, 18, 167), mille p 3 alusel taaskehtestati Eesti Vabariigi kaitsejõududes Eesti Vabariigi presidendi 1938. aasta 28. novembri ohvitseride teenistuskäigu seadluse §-s 16 ettenähtud ohvitseride sõjalised auastmed. Otsuse p 4 alusel taaskehtestati Eesti Vabariigi kaitsejõududes Eesti Vabariigi presidendi 1939. aasta 20. märtsi allohvitseride ja sõdurite teenistuskäigu seadluse §-s 16 ettenähtud allohvitseride auastmed ja sama seadluse §-s 215 ettenähtud sõdurite auastmed. Need auastmed kaotasid kehtivuse alles praegu kehtiva KVTS vastuvõtmisega.

1994. aasta 9. märtsil võttis Riigikogu vastu KVTS (RT I 1994, 23, 384; 2000, 28, 167). Selle KVTS olulisemaks erinevuseks KTS-st oli see, et vastavalt § 28 lg 2 p-le 3 anti ajapikendust kõrghariduse omandamiseks kutseõppeasutuse, rakenduskõrgkooli või ülikooli statsionaarses õppevormis õppijaile. Samas oli üliõpilastel õigus valida, kas nad teevad läbi kõrgemate õppeasutuste vahelised reservohvitseride või reservallohvitseride kursused.

Vastavalt seaduse §-dele 33 ja 38 pidid ajateenistusse minema need meesüliõpilased, kes ei olnud läbinud ajateenistust, reservohvitseride või reservallohvitseride kursusi. Siiski oli samas paragrahvis sätestatud kõrghariduse omandanud isikutele võimalus astuda vabatahtlikele reservohvitseride ja allohvitseride kursustele. Seaduse rakendussätte § 124¹ kohaselt **laienes** ajateenistuse ja reservohvitseride või reservallohvitseride kursuse läbimise nõue neile meessoost üliõpilastele, kes asusid õppima kutseõppeasutuse, rakenduskõrgkooli või ülikooli statsionaarses õppevormis pärast KVTS jõustumist (st alates 1994. aasta septembrist). Sellise rakendussätte lisamise põhjuseks oli varem kehtinud KTS-s sätestatud “õiguspärase ootuse printsiip”, st meesüliõpilane oli asunud kõrgemasse õppeasutusse õppima teadmisel, et talle antakse õppimise ajaks ajapikendust ning kõrghariduse omandamise järel vabastatakse ta ajateenistuskohustuse täitmisest.

Niisiis oli Vabariigi Valitsusel aega alates 1994. aasta märtsist hiljemalt 1998. aasta kevadeni valmistada ette KVTS-s sätestatud kõrgemate õppeasutuste vahelisi vabatahtlike reservohvitseride või reservallohvitseride kursusi. Alles 1997. aasta 7. jaanuaril andis Vabariigi Valitsus määruse nr. 2 "Kõrgemate õppeasutuste vaheliste vabatahtlike reservohvitseride või reservallohvitseride kursuste korraldamine" (RT I 1997, 7, 39). Kursuse kestuseks oli selle määruse kohaselt 8 kuud ning see jagunes ajaliselt kolmeks: sõduri, allohvitseri ja ohvitseri baaskursuseks. Kaitsejõudude Peastaabi personaliosakonnast saadud andmetel esitatigi nimetatud kursustele astumiseks 1997. aastal 293 avaldust. Katsetele saabus 47 üliõpilast. Katsed sooritasid neist 30 üliõpilast ja kursustele ilmus neist 25. Kursustest loobumise avalduse esitas juba teisel päeval 4 üliõpilast (nende seas ka Eesti Üliõpilaskondade Liidu toonane esimees Leif Kalev). Lahkumisavaldusi ei rahuldatud. Pärast sõduri baaskursuse lõpetamist loobusid need 4 üliõpilast edasisest allohvitseri- ja ohvitserikursusest. 1998. aastal oli huvi kursuste vastu väike ning vastu võeti kõik, kes suvatsesid kohale tulla - 23 üliõpilast (Kaitsejõudude Peastaap 1997–1999).

1998. aasta kevadel hakati kõrgema õppeasutuse lõpetanud meessoost kodanikke KVTS alusel ajateenistusse kutsuma. Võimalik, et eesseisvaid Riigikogu 1999. aasta märtsivalimisi silmas pidades või seniste reservohvitseride või reservallohvitseride kursuste ebaefektiivsust arvestades võttis Riigikogu Vabariigi Valitsuse algatusel 1998. aasta 10. juunil vastu kaitseväeteenistuse seaduse § 38 muutmise seaduse (RT I 1998, 57, 865). Seadusemuudatuse kohaselt võetakse pärast 1994. aasta 10. aprilli (KVTS jõustumise päev) kutseõppeasutuses, rakenduskõrgkoolis või ülikooli statsionaarses õppevormis õppima asunud ja kõrghariduse omandanud kutsealune, kes pole tegevteenistust (tegevteenistuseks

loetakse ka ajateenistust, reservohvitseride või reservallohvitseride kursusi) läbinud, arvele reservväelasekandidaadina. Reservväelasekandidaati võis õppekogunemistele või riigikaitsealistele kursustele kutsuda kokku kuni 90 päevaks.

Hoolimata eelnimetatud seadusemuudatusest, kandideeris Kaitsejõudude Peastaabi personaliosakonna andmetel 1999. aastal sõduri baaskursusele rekordarv üliõpilasi - 85, kellest vastu võeti 61 (Kaitsejõudude Peastaap 1997 – 1999).

Seega oli Eesti riik saanud 3 aasta jooksul endale eelnimetatud reservohvitseride kursuselt 7 lipnikku (Kaitsejõudude Peastaap 1997 – 1999). Sellist tulemust arvestades ei saanud pidada nimetatud kursusi efektiivseteks ning sellisest praktikast tulenevalt vajasisid ka riigikaitsealased seadused vastavat muutmist.

Oluline on märkida, et varem kehtinud KVTS § 10 reguleeris ka asendusteenistust. Sisuliselt oli see säte PS § 124 kordamine, mille kohaselt "usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja on kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras". Vastavalt KVTS XI peatükile "Asendusteenistus" korraldati asendusteenistust kaitseväe väeosade juures, kusjuures asendusteenistuslast ei tohtinud tema tahte vastaselt kohustada käsitsema relva või muid laskmisvahendeid jne.

KVTS §-des 20 ja 86 sätestatud volitusnormi alusel kehtestas Vabariigi Valitsus 1994. aasta 26. aprilli määrusega nr. 18 "Ajateenistuse ja asendusteenistuse kestuse kehtestamine" (RT I 1994, 33, 511) asendusteenistuse kestuseks 15 kuud ja ajateenistuse kestuseks 12 kuud.

Ühtlasi alustati Eesti Reservohvitseride Kogu andmetel 1997. aastast KVTS alusel Kaitseväe Lahingukoolis vabatahtlike reservohvitseride kursust (ROK) korraldamist. Need olid enamasti kõrgharidusega isikud, kes olid olnud ajateenistuses Nõukogude armees või läbinud kõrgkoolis reservohvitseri kursuse (Eesti Reservohvitseride Kogu).

Varem kehtinud KVTS § 39 sätestas, et sõduritele ja allohvitseridele, kellel on kõrgharidus ning kes on ajateenistuse lõppemisel sooritanud sellekohase katse, antakse reservi arvamisel ohvitseri auaste. Katse sooritamise korra kehtestab kaitseväe juhataja.

Eesti Reservohvitseride Kogu järgi on reservohvitseride kursused andnud kaitseväe reserviks vajalikke ohvitseri, sellistest kursustest on saanud endale erialaohvitseri ka kaitsejõud. Need

kursused on vajalikud ka selleks, et ühiskonnas suureneks kaitsetahe ja mõistetakse riigikaitse vajadust, ning sellekski, et nn tsiviilühiskond oleks paremini kursis kaitsejõududes toimuvaga (ibid). Paraku puuduvad kehtivas KVTS-s selliste kursuste korraldamise regulatsioonid, ometi kursused jätkuvad. KVTS § 31 lg 6 sätestab, et kaitseväekohustuslasele, kellele on antud välisriigi allohvitseri või ohvitseri auaste, võib tema taotlusel anda Eesti allohvitseri või ohvitseri auastme vastavalt tema väljaõppe ja hariduse tasemele. Selle kohta teeb väeosa ülem või atesteerimiskomisjon kaitseväge juhatajale esildise. KVTS 7. ptk sätestab reservteenistuse, sh osavõtu õppekogunemistest. Siinkohal saaks tugineda KVTS § 130 lg-le 1, mille alusel kutsutakse reservväelane õppekogunemisele väeosasse, õppekeskusesse või kaitseväge õppeasutusse. KVTS § 131 lg 5 alusel on isikutel võimalik vabatahtlikult osaleda õppekogunemistel. RRKS § 14 lg 3 p 22¹ alusel korraldab kaitseväge juhataja reservväelaste õppekogunemisi. Leian, et selline regulatsioon ei ole piisav ning KVTS § 130 ja RRKS § 14 lg 3 p 22¹ antud delegatsiooni alusel tuleks kaitseministri määrusega või kaitseväge juhataja käskkirjaga täpsustada ROK-l osalemise tingimusi ja korda.

Kehtiv KVTS erineb eelmisest juba oma mahu poolest. Uues seaduses on 239 paragrahvi, vanas oli neid 126. Pealegi on uues KVTS-s palju detailsemalt ja uute osadena sätestatud lepinguline tegevteenistus (sh atesteerimine, kaitseväelaste auastmed), sotsiaalsed tagatised (sh palk, puhkus, pensioniküsimused) ning reservteenistus (sh õppekogunemised, mobilisatsioon).

Kõiki erinevusi ei ole otstarbekas magistritöö mahtu arvestades kirjeldada, toaksin esile mõned olulisemad. Juba Rooma õiguses olid eriregulatsioonid seoses sõjaväelaste õigusliku staatusega. Tuntud Rooma juristi Caiuse Institutsioonide teises raamatus on peatükk „Sõdurite testamendist“. Nimetatud peatüki järgi nähti Rooma imperaatorite sõduritele ette testamendi tegemisel erisus kehtivast õigusest. Nimelt sätestas Institutsioonide punkt 109, et Rooma imperaatori sõdurid ei pea järgima kehtiva õiguse nõudeid oma testamendi koostamisel, mistõttu ei olnud näiteks vajalik tunnistajate olemasolu, kui sõdur avaldas pidulikult oma viimast tahet. Punkti 110 järgi võis sõdur testamendi teha välismaalaste või latiinidest Rooma kodanike kasuks. Toona kehtinud Juliuse tsiviilõiguse alusel ei olnud latiinidel pärimisõigust ja välismaalased ei võinud omandada pärandvara (Памятники Римского права 1997: 59).

Kui varem kehtinud KVTS alusel anti üliõpilastele kõrgemas õppeasutuses õppimiseks ajapikendust, siis uus KVTS sätestab hoopis teistsuguse korra.

Vastavalt KVTS § 55 lg-le 1 antakse kutsealustele ajapikendust kõrgemasse õppeasutusse astumiseks. Pärast kõrgemasse õppeasutusse vastuvõtmist teatab kutsealusest õppija vastavalt seaduse § 51 lg-le 3 kutsutakse ajateenistusse kutsealune, kes on asunud kõrgharidust omandama kolme aasta jooksul, arvates kõrgemasse õppeasutusse vastuvõtmisest temale sobival ajal. Oluline erinevus on veel selles, et kõrgemaks õppeasutuseks loetakse riiklikult akrediteeritud õppekava alusel tegutsevat kõrgharidust andvat õppeasutust.

Ka Saksamaa ajateenistust reguleerivas seaduses Wehrpflichtgesetz ei nähta ette üliõpilaste ajateenistuskohustuse täitmisest vabastamist (Wehrpflichtgesetz 1997). Samuti ei näe Soome kaitseväekohustuse seadus (*Asevelvollisuuslaki*) ette üliõpilaste ajateenistuskohustusest vabastamist (*Asevelvollisuuslaki* 1950).

Ühtlasi sätestab uue KVTS § 216, et seaduse jõustumisel kõrgema õppeasutuse statsionaarses õppevormis õppivad üliõpilased ja kõrghariduse omandanud kutsealused, kes pole seni ajateenistuskohustust täitnud, vabastatakse ajateenistuskohustuse täitmisest ning arvatakse 28-aastaseks saamisel reservi. Samas on õigus neid isikuid kutsuda reservis olemise kahe esimese aasta jooksul õppekogunemisele kuni 90 päevaks aastas. Sellise sättega järgis Riigikogu nimetatud isikute "õiguspärase ootuse printsiipi", sest varem kehtinud KVTS § 38 (vt eelnimetatud 1998. aasta 10. juunil vastuvõetud kaitseväeteenistuse seaduse § 38 muutmise seadust) alusel arvati kõik pärast 1994. aasta 1. aprilli kõrgema õppeasutuse statsionaarses õppevormis õppima asunud ja kõrghariduse omandanud kutsealused reservväelase kandidaadiks ja neid võis kutsuda õppekogunemisele või riigikaitsele kursusele kokku kuni 90 päevaks. Kuna reservväelasekandidaadi mõistet ei olnud seaduses sätestatud, loobuti sellest mõistest ka uue KVTS §-s 216. Üliõpilastele (kõrgemas õppeasutuses õppijatele) on tehtud veelgi soodustusi. Vastavalt KVTS § 61 lg-le 3 määrab ajateenistuse kestuse kaitseministri ettepanekul Vabariigi Valitsus. Ajateenistuse kestus ei või olla pikem kui 12 kuud ja lühem kui 8 kuud ja sõltub KVTS § 61 lg 4 kohaselt ka ajateenija poolt kõrghariduse omandamisest riigi tunnustatud kõrgemas õppeasutuses. KVTS § 55 lg 1¹ kohaselt saab üliõpilane jooksva aasta 15. septembriks, millal ta hiljemalt kolme aasta jooksul õppeasutusse vastuvõtmisest alates soovib asuda ajateenistuskohustuste täitmisele. Vabariigi Valitsus kehtestas oma 2000. aasta 25. juuli määrusega nr 241 "Ajateenistuse ja asendusteenistuse kestuse määramine" (RT I 2000, 63, 401) ajateenistuse kestuseks 8 kuud ja teatud ametikohtade puhul 11 kuud. 11-kuuline ajateenistus on allohvitseride ametikohale määratud ajateenijal, mereväe ja piirivalve ujuvkooosseisu kuuluval ametikohal teenival

ajateenijal, ajateenistuse jooksul reservohvitseri kursused lõpetanud ajateenijal ja ajateenijal, kes on vastava väljaõppe saamisel määratud side- või infotehnoloogia eriala ametikohale.

Kaitseväeteenistuseks loetakse ka teenistuskohustuse täitmist Kaitseliidus. Vastavalt KaLS § 23 lg-le 3 võrdsustatakse teenistuskohustuse täitmise ajal Kaitseliidu tegevliige tegevteenistuses oleva kaitseväelasega ja selle aja kestel laienevad temale tegevteenistuses oleva kaitseväelase kohta kehtestatud õigusaktid ja määrustikud käesolevas seaduses sätestatud ulatuses.

Mis puutub Eesti ajateenistuse kestusesse, siis võrreldes näiteks Euroopa riikidega on see keskmise pikkusega. Skopiestelos andmetel kestab näiteks Taanis ajateenistus 4 – 12 kuud, Portugalis (loobub ajateenistusest 2003. aastal) 4 kuud, Kreekas 18 – 23 kuud, Soomes 6 – 12 kuud, Rootsis 7,5 – 17,5 kuud (Skopiestelos 2002).

Kokkuvõttes leian, et üliõpilaste ajateenistuskohustuse sätestamine KVTS-s on kooskõlas PS §-dega 12 ja 124 (käsitlesin neid käesoleva ptk p-s 2.1, vt ka p 2.4), mis sätestavad, et kõik on seaduse ees võrdsed ning Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alusel ja korras.

2.3.1. Probleemid kaitseväeteenistuse seaduses seoses osavõtuga riigikaitsest

Pärast KVTS vastuvõtmist on seda mitmeid kordi muudetud, seejuures viimases KVTS muutmise ja sellest tulenevalt teiste seaduste muutmise seaduses (RT I 2002, 110, 656) on 82 paragrahvi. Seega ei tohiks seaduses nagu olulisi probleeme olla, kuid ometi leiab magistr töö autor, et neid on.

Problemaatilised on sätted ajateenistuse ja asendusteenistuse kestuse omavahelise suhte kohta, mida käsitletakse magistr töö järgmises p-s 2.3.2. Magistr töö autori arvates on KVTS-s veel rida küsimusi, mida alljärgnevalt käsitletakse.

Oluline probleem on selles, et vastavalt uue KVTS §-le 59 ei **vabastata enam** ajateenistusest neid meessoost Eesti kodanikke, kelle ülalpidamisel on kaks või enam alaealist last. Neile antakse ajapikendust vastavalt KVTS § 54 p-le 3. Seaduse § 54 p 3 on reaalsusest lähtudes natuke arusaamatu. Ajapikenduse andmine on siin ühest küljest mõttetu, sest isik peaks saama kahe alaealise lapse isaks 9-aastaselt, alles siis on tal võimalus

minna 27-aastaselt ajateenistusse. Järelikult oleks mõistlikum kõnealuste isikute ajateenistusest vabastamine. Niikuinii, kui kutsealuse ülalpidamisel pole enam kaht alaealist last, saab teda ju võtta ajateenistusse. Ja veel. Kutsealusest isa peaks käima periooditi riigikaitseosakonnas tõendamas, et üks tema alaealistest lastest pole selle perioodi vältel näiteks siit maailmast lahkunud. See paistab aga olevat liigne bürokraatia ning seadusega ülereguleerimine, sest niikuinii on kutsealune KVTS § 58 lg 2 kohaselt kohustatud viivitamatult teatama ajapikendust tinginud asjaolude esinemise lõppemisest. Samuti on siin vastuolu KVTS § 68 lg 2 p-ga 5, mille alusel ajateenija **vabastatakse** ajateenistusest, kui tema ülalpidamisel on kaks või enam alaealist last. Seega tuleks KVTS § 54 p 3 ja § 68 lg 2 p 5 viia omavahel kooskõlla, sätestades nende kutsealuste vabastamise ajateenistusest, kelle ülalpidamisel on kaks või enam alaealist last.

Problemaatiliseks pean õigluse seisukohalt reservväelaste osavõttu õppekogunemisest. KVTS § 131 järgi võib reservvälasest ohvitseri kutsuda õppekogunemistele kokku kuni 12 kuuks, allohvitseri 9 kuuks ja sõdurit kuni 6 kuuks, kusjuures nn ühekordne õppekogunemine võib kesta ohvitseril kuni 30 päeva, allohvitseril kuni 21 päeva ja sõduril kuni 14 päeva. Seejuures makstakse KVTS § 154 lg 3 järgi õppekogunemisel osalevale reservvälasele tema ametikohale vastava kaadrikaitseväelase ametipalka, auastmetasu ja väljateenitud aastate tasu. Õppekogunemisest osavõtt on reservväelase riigikaitsealine kohustus, kuid varasema KVTS § 131 lg 2 järgi oli reservväelase õppekogunemisel osalemine piiratud ühe korraga kolme aasta jooksul vastavalt eelnimetatud päevade arvule. See võimaldas reservväelasel prognoosida õppekogunemisel osalemist ja vastavalt sellele planeerida oma elu, näiteks võttes pangalaenu, liisingut jne. Paraku on paljudel isikutel pangalaenu, liisingu vm varaline kohustus ning see on iseloomulik kõigile vabaturumajandusega ühiskondadele. Kuna õppekogunemisel makstav tasu on üldjuhul väiksem reservväelase tasust, siis võib reservväelane näiteks pangalaenu igakuist tagasimakse kohustust omades sattuda raskesse majanduslikku olukorda, mis ei võimalda tal laenuandjale või liisinguandjale tagasimakseid teha. Olukorda ei lahenda ka täitemenetluse seaduse § 34 lg 1 p 3, mille alusel täitemenetlus peatatakse, kui võlgnik viibib ajateenistuses või õppekogunemisel. Viimasel juhul on tegemist jõustunud kohtuotsuse täitmise peatamisega. Kehtiv KVTS redaktsioon on põhjendatav sellega, et õppekogunemisel osaleksid ka n-ö suurema sissetulekuga reservväelased ning riigikaitsealise valmisoleku taseme tõstmisel saaks vajaduse korral enne mobilisatsiooni väljakuulutamist õppekogunemisele kutsuda suurema hulga ja paremini väljaõpetatud reservväelasi. See aga ei ole magistritöö autori arvates piisav põhjendus, sest mobilisatsiooni korral peavad reeglina kõik reservväelased osalema riigikaitstes. Seega tuleks olukorra

lahendamiseks muuta KVTS, sätestades õppekogunemisel osalevale reservväelasele tema keskmise palga maksmise, või pöörduda tagasi regulatsiooni juurde, millega sätestataks õppekogunemisele kutsumise piirangud, näiteks selline piirang, et õppekogunemisel osaletakse üks kord kolme aasta jooksul. See annaks reservväelasele õiguskindluse.

Probleemiks on ka asjaolu, et seoses üliõpilaste ajateenistusse kutsumisega ei ole ilmselt võimalik kõiki kutsealuseid ajateenistusse võtta. Kaitseminister Margus Hanson järgi oli valitsusel seoses eelseisva NATO-ga liitumisega kavas arendada elukutselistest sõjaväelastest koosnevaid kiire reageerimisega üksusi, mis tähendab paratamatult ajateenijate arvu olulist **vähendamist**, kuigi mitte ajateenistuse kaotamist (Hanson 2003). Nagu eespool kirjeldatud, s kutsutakse ajateenistusse üliõpilased, kes saavad ajateenistuse aega valida.

Statistikaameti andmetel oli näiteks poiste sündivus aastatel 1988 kuni 1990 keskmiselt 12.000 sündi, mis on ligemale kaks korda suurem võrreldes aastatega 1986 – 1987 (Statistikaamet 2002). Seega peaks aastatel 2006 – 2008 kutsealuste arv märgatavalt suurenema. Võib eeldada, et sellised kutsealused (v.a üliõpilased saavad valida ajateenistuse aega vastavalt KVTS § 55 lg ¹) saavad olema ebamäärases seisus, sest nad ei tea, millal ja kas neid üldse kunagi ajateenistusse kutsutakse. Kutsealusel on raske oma edasist elu planeerida (näiteks pangalaenu võtmine, liisinguga mingi asja soetamine jne), tekib õiguskindlusetus. Küsimus ei ole niivõrd kaitsevägeenistuse seaduses, kuivõrd selle rakendamises.

Probleemi lahendamise esimeseks võimaluseks on tagada kutsealuste ajateenistusse võtmine ning vastavate kohtade olemasolu kaitseväes. Teiseks võimaluseks on vabastada ajateenistuskohustusest kutsealused, kelle ülalpidamisel on vähemalt kaks alaealist last. Kolmandaks võimaluseks on karmistada ajateenijate tervisenõudeid. Neljandaks võimaluseks on anda ajapikendust ja vabastada ajateenistusest need kutsealused, kes jätkavad õpinguid magistri- (mõeldud on neid isikuid, kes omavad BA kraadi) või doktoriõppes. Selline teaduskraadide omandamise soodustamine magistri- või doktoriõppes oleks ka riigile spetsialistide saamise näol kasulik. Viiendaks võimaluseks on alandada ajateenistusse kutsutavate isikute vanuselist ülemmäära seniselt 27 eluaastalt näiteks 25 eluaastani. Viimane võimalus oleks erandlik, sest Euroopas on kõige väiksem ajateenistusse kutsutavate vanuseline ülemmäär 25 eluaastat. Skopiestelos andmetel on Saksamaal see vastavalt kuni 32 eluaastat. Ülejäänud Euroopa riikides on ajateenistusse kutsutavate isikute vanuseliseks ülemmääraks 27 kuni 50 eluaastat (Skopiestelos 2002). Kaaluda võiks sarnaselt Saksamaa

ajateenistust reguleeriva seaduse Wehrpflichtgesetz §-le 12 ajapikenduse andmist kutsealusele, keda on hädasti vaja põllumajandusliku ettevõtte eksisteerimiseks (Wehrpflichtgesetz 1997). Teatavasti talupidamise puhul, kus pere ainsaks sissetulekuks on talupidamisest saadavate põllumajandussaaduste müük, seaks pereliikme ajateenistusse lahkumine pere majanduslikult raskesse olukorda.

2.3.2. Asendusteenistuse kestus positiivses õiguses

PS § 124 lg 2 järgi on usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras.

Mõiste "seadusega sätestatud alusel ja korras" näol on tegemist materiaalse ja formaalse riivega, mis annab delegatsiooni seadusereservatsiooniks (ibid: 190). Tegemist on lihtsa seadusereservatsiooniga, mille puhul on oluline eesmärk, mida seadusandja silmas peab (Truuväli jt 2002: 335).

PS § 29 lg 2 sätestab, et kedagi ei tohi sundida tema tahte vastaselt tööle ja teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus. EIÕK art 4 p 3 alapunkt b sätestab, et sunniviisiline ja kohustuslik töötamine ei hõlma sõjalist laadi teenistust või kohustusliku sõjaväeteenistuse asendusteenistust süümelistel kaalutlustel riikides, kus seda kasutatakse. Seega, kui meie PS-s ei oleks sätestatud asendusteenistust, ei oleks see vastuolus olnud EIÕK-ga.

Asendusteenistus on sätestatud kehtiva KVTS 2. jaos "Asendusteenistus" ning erinevalt varem kehtinud KVTS-st hakkab asendusteenistus toimuma vastavalt §-le 73 Siseministeeriumi või Sotsiaalministeeriumi valitsemisalasse kuuluvas Vabariigi Valitsuse määratavas struktuuriüksuses, mis tegeleb pääste-, sotsiaalhooldus- või hädaabitöödega. Vabariigi Valitsus andiski 2000. aasta 10. oktoobril vastava määruse nr 340 (RT I 2000, 28, 167). Võib väita, et asendusteenistuse koha viimine tsiviilstruktuuridesse on tagasipöördumine tööteenistuse seaduse põhimõtete juurde, mille kohaselt tööteenistus toimus samuti riigi tsiviilstruktuurides. Asendusteenistuse kestust on pikendatud ning vastavalt §-le 74 ei tohi see olla pikem kui 24 kuud ja lühem kui 16 kuud. Ka asendusteenistuse kestuse kehtestab kaitseministri ettepanekul Vabariigi Valitsus. Vabariigi

Valitsus kehtestas oma 2000. aasta 25. juuli määrusega nr 241 asendusteenistuse kestuseks 16 kuud.

Saksamaa ajateenistust reguleeriva seaduse § 11 kohaselt on võimalik asendusteenistust valida usulistel kaalutlustel kui isik ei soovi relva kanda ja võimalik on asendusteenistuses olla ka füüsiliselt nõrkadel, ent igale taotlusele lähenetakse individuaalselt (Wehrpflichtgesetz 1997).

“Asendusteenistuse pikema kestuse määramine on mitmes riigis seni vaidluste allikaks. Nii on Saksa ja Itaalia põhiseaduses selgelt määratletud, et asendusteenistuse kestus ei või ületada kaitseväeteenistuse kestust” (PS Ekspertiisikomisjon 1998: 10 ptk). Arvutivõrgus oleva Skopiestelos andmetel on Sloveenias ajateenistuse ja asendusteenistuse kestus omavahel võrdsed ning see on 7 kuud (Skopiestelos 2002). NATO riigis Türgis näiteks ei ole asendusteenistus võimalik. Soomes on asendusteenistus ajateenistusest pikem ja kestab 13 kuud (ibid: 2002).

Soome osas tuleks siiski täpsustada, et Soome kaitseväekohustuse seaduse (*Asevelvollisuuslaki*) § 36 b kohaselt on asendusteenistuse (*aseeton palvelus*) kestuseks 330 päeva, mis on vähem kui seaduse §-s 5 sätestatud ajateenistuse maksimaalseks kesutseks olev 360 päeva. Ajateenistuse kestuseks on § 5 kohaselt 180 , 270 või 350 päeva sõltuvalt ametikohast ja allohvitseri, ohvitseri kursusest (*Asevelvollisuuslaki* 1950).

Arvutivõrgus oleva Skopiestelos andmetel on Rumeenias asendusteenistus ajateenistusest samuti pikem ja kestab 24 kuud, kuid praktikas asendusteenistust ei rakendata. Norras on asendusteenistus pikem ning kestab 14 kuud. NATO riigis Kreekas aga on asendusteenistuse pikkuseks 36 kuud, mis on ajateenistusest kaks korda pikem (Skopiestelos 2002).

ÜRO Inimõiguste Komitee 2003. aasta 3. aprilli lõppjäreluste ja soovitude p-s 15 heidetakse Eestile ette, et asendusteenistus on ajateenistusest kaks korda pikem ning seega karistusliku iseloomuga (UN CCPR/CO/77/EST 2003). Samasegusel seisukohal ollakse Amnesty International'i 1999. aasta raportis Poola kaitseväeteenistust ja asendusteenistust reguleerivate õigusaktide suhtes (Amnesty International 1999). Amnesty International leiab, tuginedes Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 1987. aasta soovitusele nr (87) 8 ja Euroopa Parlamendi resolutsiooni A3-0025/92 §-le 51, et asendusteenistus ei tohi olla karistuseks, mistõttu ei saa see olla pikem ajateenistusest (ibid: 1999).

Magistritöö autor leiab, et ajateenistuse kestusest pikema asendusteenistuse kestuse määramisega tekkiv probleem on õiguslik. PS II peatüki “Põhiõigused, vabadused ja kohustused” § 12 sätestab, et kõik on seaduse ees võrdsed ning kedagi ei tohi diskrimineerida usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste tõttu. Kuna asendusteenistuse kestus on ajateenistusega võrreldes pikem, kas siis ei ole tegemist isiku valikuvabaduse piiramisega, sest alternatiivid ei ole ajaliselt võrdsed? Isiklikult arvan, et see nii ei ole, sest ajateenistus ja asendusteenistus ei ole võrreldavad ning ajateenistus on koormavam ja elule ning tervisele ohtlikum kui asendusteenistus. Ka ei ole ajateenistus karistus, vaid kodaniku üks põhikohustusi. Iseküsimus on see, kas ja kuidas oleks võrreldavad suurem võimalik oht elule ja tervisele ning füüsiline koormus ajateenistuses *versus* asendusteenistuse pikem kestus, kuid väiksem füüsiline koormus. Samas, kui varasema KVTS XI ptk alusel korraldati asendusteenistust väeosade juures, siis sellisel juhul on sisuliselt tegemist ajateenistusega, täpsemalt tagalateenistusega (asendusteenistuslast ei tohtinud varasema KVTS alusel tema tahte vastaselt kohustada käsitsema relva ning seetõttu oli ta tagalateenistuses). Tagalateenistuse koormus on samaväärne, võrreldes teiste ajateenijate koormusega (ajateenijad ja asendusteenistuslased alluvad võrdselt kaitseväge määrustikele, v.a see, et asendusteenistuslaste puhul ei kohaldata neid määrustike sätteid, mis sunnivad neid kasutama relvi ja erivahendeid). Sellisel juhul peaks asendusteenistuse ja ajateenistuse kestus olema ajaliselt võrdsed. Niisiis peaks seadusandja kaaluma asendusteenistuse ja ajateenistuse kestuse võrdsustamist, asendades KVTS §-s 74 sätestatud asendusteenistuse kestuse alammäära 16 kuud kestusega 8 kuud. Vastavalt KVTS § 61 lg-le 3 on ajateenistuse kestuse alammäär 8 kuud.

Kehtiva KVTS § 73 alusel on võimalik korraldada asendusteenistust peale Siseministeeriumi valitsemisala Sotsiaalministeeriumi valitsemisalas. Viimasel juhul on magistritöö autori arvates õigustatud asendusteenistuse pikem kestus tulenevalt eeltoodud järeldustest. Ajateenistusest kauem kestva asendusteenistuse probleem laheneks, kui asendusteenistuslased, kelle hulk ei ole märkimisväärne, teeniksid edaspidi Sotsiaalministeeriumi valitsemisalas, näiteks haiglates ja sotsiaalabitöödel, nagu seda võimaldab KVTS. KVTS § 77 lg 2¹ kohaselt makstakse asendusteenistuslasele teenistuskoha töötasu vastavalt ametikohale. Selline töötasu on tõenäoliselt mitmeid kordi suurem ajateenija palgast.

2.3.3. Naissoost Eesti kodanikud ja kaitseväeteenistus

Varem kehtinud KVTS § 3 täpsustas PS määratlust, et kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras ning et kaitseväeteenistus on kohustuslik kõigile **meessoost** Eesti kodanikele. Samad sätted on ka kehtiva KVTS § 3 lg-s 1.

Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni autorid on seisukohal, et "põhiseaduse § 124 põhimõttelise otsuse järgi, millega Eesti kodanike kaitseväeteenistuse kohustus sätestatakse, ei selgu seega otsestelt, kas naistele ka mingeid riigikaitselisi kohustusi võib panna. Samas annab praegune korraldus naistele *de facto* näiteks võimaluse ka relvateenistuses osalemiseks, sest kuskil pole keeldu, mis välistaks naiste vabatahtliku teenimise" (PS Ekspertiisikomisjon 1998: 10. ptk).

Ühtlasi leiavad Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid, et "kaitseväeteenistuse ajateenistusena võivad vabatahtlikult läbida ka naissoost kodanikud, kuigi seadus seda ei sätesta [...]" (Truuväli jt 2002: 557, 558).

Ometi ei ole võimalik ekspertiisikomisjoni väitega *expressis verbis* nõus olla, kuigi magistritöö autor möönab, et mõiste "vabatahtlik relvateenistus" kasutamine on siinkohal õigustatud. Samuti ei nõustu magistritöö autor Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autoritega. Magistritöö autori arvates on eelnimetatud seisukoht eksitav, sest PS § 124 sätestab: "Eesti kodanikud on kohustatud riigikaitsest osa võtma **seadusega** sätestatud alustel ja korras."

PS § 124 lg-t 1 käsitleti detailsemalt juba eespool magistritöö p-s 2.1, vt ka p 2.4, seega tuleb veel kord rõhutada **seal sätestatud seaduse lihtreservatsiooni: seadusega ettenähtud alustel ja korras**. Naiste vabatahtliku ajateenistuse toetamiseks võiks tugineda veel PS § 54 lg-le 2 (seda normi vaadeldi magistritöö p-s 2.1), mille alusel on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu. Kuid ka eeltoodu ei tähenda KVTS alusel, et sellised isikud loetakse ajateenistuses olevaiks. KVTS § 139 võimaldab vaid mobiliseerida kaitseväge juhataja (ülemjuhataja) kehtestatud korras tegevteenistusse vabatahtlikke naissoost kodanikke, kes ei ole kaitseväekohustuslased. Seega on selline võimalus sätestatud ainult mobilisatsiooni korral.

Massiteabevahendites on olnud aeg-ajalt juttu naissoost vabatahtlikest ajateenijatest (Roht: 1997: 8).

Varem kehtinud KVTS § 41 alusel võisid lepingulisse tegevteenistusse astuda ka 19-aastaseks saanud naissoost Eesti kodanikud. Ometi ei saa Eesti naiskodanikud isegi *de facto* astuda vabatahtlikult ajateenistusse ning seda alljärgnevatel põhjustel. Nagu eespool öeldud, on kaitseväeteenistus kohustuslik meessoost Eesti kodanikele. Nii varem kehtinud KVTS kui ka kehtiva KVTS § 3 lg 1 reguleerib ainult meessoost kodanike ajateenistusega seotud küsimusi. Sellest järeldub, et puudub naissoost kodanike ajateenistusega seotud arvestuse ja teenistuse endaga seotud normistik. Muidugi võib kohaldada nendele samu nõudeid, mis kehtivad naissoost kaadrikaitseväelaste suhtes, eelkõige füüsilisi/meditsiinilisi teste, mis on tegevteenistusse astumise üheks eelduseks, kuid see ei lahenda olukorda, kus puudub asjakohane naiste ajateenistust käsitlev seadusnormistik. **Võib väita, et ei ole olemas vabatahtlikku ajateenistust - ajateenistus on riigi sunniga tagatud kodaniku kohustus teenida kaitsejõududes ajateenistuseks ettenähtud ajal.** Seejuures andis varem kehtinud KVTS § 19 andis meessoost kodanikule õiguse asuda vabatahtlikult ajateenistuskohustust täitma alates 17-aastaseks saamisest. See aga tähendab, et oli kindlaks määratud ainult ajateenistuskohustust täitma asuva meessoost Eesti kodaniku vanus, mis ei tähenda, et ajateenistus ise oleks vabatahtlik. Kaitseväeteenistuse kohustuse rikkumine, näiteks omavoliline lahkumine väeosast, väejooks jne toovad kaasa õiguslikud tagajärjed, mille eest karistatakse vastavalt KARS (RT I 2002, 86, 504) 24. ptk-le "Kaitseteenistusalasest süüteo".

Ajateenistuse saaks PS § 124 alusel antud seaduse lihtreservatsiooni kohaselt olla naissoost kodanikele kas kohustuslik või mittekohustuslik (vt. magistritöö p 2.1 ja p 2.4 PS § 124 analüüs). Lähim teadaolev riik, kus kehtib naiste kohustuslik ajateenistus, on Iisrael (Clobal Security org). Ilmselt ei oleks Eestil otstarbekas, eriti pärast NATO-ga liitumist, kehtestada ka naissoost Eesti kodanikele ajateenistuskohustust. Kehtivate seaduste alusel oleks õigusteoreetiliselt võimalik võtta vabatahtlikke naissoost Eesti kodanikke lepingulisse tegevteenistusse kaadrikaitseväelaseks **ajateenistusega võrdsustatud tingimustel ja korras.** Kuid selles osas eristab KVTS ajateenijat ja kaadrikaitseväelast. Nimelt erinevad kaadrikaitseväelaste sotsiaalsed tagatised ajateenijate omast, samuti on esimestel suuremad kohustused. Niisiis ei saaks ajateenistusega võrdsustatud tegevteenistuse lepinguga muuta KVTS-s kaadrikaitseväelaste kohta sätestatud.

Eesti kaitseväes teenivad ka naissoost kaadrisõdurid ja neile laienevad kaadrikaitseväelasele ettenähtud õigused ning kohustused, kuid tegemist ei ole ajateenistusega. Naissoost kodanike võtmine lepingulisse tegevteenistusse ajateenistusega võrdsustatud tingimustel ja korras oleks võimalik lisaks seaduslikule alusele ainult sellisel juhul, kui kaitseväel oleks loodud selleks kõik võimalused, sealhulgas vastavad ametikohad. Siiski leiab magistritöö autor, et naissoost kodanike võtmiseks lepingulisse tegevteenistusse ajateenistusega võrdsustatud tingimustel ja korras peab olema eraldi sätestatud seaduslik alus alljärgnevatel põhjustel.

PS § 29 lg 2 sätestab, et kedagi ei tohi sundida tema tahte vastaselt tööle ja teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus. PS § 124 lg 1 võimaldab naissoost kodanikel osa võtta riigikaitsest, küll aga puudub seadusandjal nimetatud sätte alusel **kohustus** naissoost kodanike ajateenistuse reguleerimiseks. Pealegi ei rakendu PS üldjuhul iseenesest ning nagu eespool öeldud, näeb PS § 124 lg 1 ette seaduse lihtreservatsiooni. Selleks, et vabatahtlikke naissoost kodanikke võtta lepingulisse tegevteenistusse ajateenistusega võrdsustatud tingimustel ja korras, tuleks aga muuta KVTS või võtta Soome eeskujul vastu eraldi naiste vabatahtlikku kaitseväeteenistust reguleeriv seadus. Soomes võeti naiste vabatahtliku relvateenistuse seadus vastu 1995. aasta 17. veebruaril (Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta 1995).

Seejuures eristab ka osundatud Soome seadus **ajateenistust** (varusmiespalvelus) **relvateenistusest** (asepalvelus). Viimast mõistetakse "relvateenistus" (asepalvelus), on magistritöö autori teada Soome seadustes ainsana kasutatud just osundatud seaduse puhul. Ilmselt on mõiste "relvateenistus" (asepalvelus) tuletatud Soome seadustes kasutatud mõistest "siviilipalvelus" (asendusteenistus) (ibid: 1995).

Soome seaduse § 1 sätestab, et naise **võib** (ei ole kohustus) tema taotluse alusel võtta ajateenistusele vastavasse vabatahtlikku relvateenistusse. Ühtlasi peab naine olema Soome kodanik vanuses 18-30 eluaastat ning vastama tervise ja muude isikuomaduste poolest relvateenistuseks sobivuse nõuetele. Lisaks sätestab seaduse § 1, et Kaitseministeerium määrab iga aasta kohta relvateenistusse võetavate naiste arvu (ibid: 1995).

Seaduse § 4 järgi on vabatahtlikult relvateenistusse võetud naisel 45 päeva jooksul alates relvateenistusse asumisest õigus loobuda edasisest teenistusest. Seejuures peab loobumisavalduse esitama kirjalikult väeosa ülemale. Paragrahvi 7 järgi võib

relvateenistuses oleva naise teenistus lõpetada seoses raseduse või sünnitamisega (Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta 1995).

Magistritöö autori arvates on naissoost kodanike kaadrikaitseväelasena lepingulisse tegevteenistusse võtmine problemaatiline. Vastavalt varem kehtinud KVTS §-le 81 võidi sõjaajal võtta naissoost Eesti kodanikke **vabatahtlikku tegevteenistusse** kaitseväge juhataja (kaitseväge ülemjuhataja) kehtestatud korras. Kehtiva KVTS § 79 lg 1 alusel võib kaadrikaitseväelasena lepingulisse tegevteenistusse võtta Eesti kodaniku, kes vastab selles paragrahvis sätestatud nõuetele. Seega on lubatud lepingulisse tegevteenistusse võtta ka naissoost Eesti kodanikke. Küsitav on seaduse § 79 lg 1 p-s 1 sätestatud tingimus, et lepingulisse tegevteenistusse võetaval Eesti kodanikul peab lisaks nõutavale kvalifikatsioonile ja haridusele olema **sõjaväeline väljaõpe**. Nagu eespool märkisin, ei laiene ajateenistuskohustus naissoost Eesti kodanikele. Võimalus sõjaväelise väljaõppe saamiseks on lisaks sõjaväelises õppeasutuses õppimisele veel näiteks Kaitsealiidus, reservohvitseride või reservallohvitseride kursustel või vastavatel sõjaväelistel kursustel. Teiseks on seni kasutatud võimalust võtta naissoost Eesti kodanik tegevteenistusse kaitsevägeametnikuna. Paraku kaotati KVTS § 224 järgi kaitsevägeametnike ametikohad kaitseväes 2003. aasta 16. aprillist. Need muudeti sama paragrahvi lg 2 järgi sõjaväelise auastmega või avaliku teenistuse ametikohtadeks.

PS § 29 lg 1 sätestab, et Eesti kodanikul on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta. PS § 12 sätestab, et kõik on seaduse ees võrdsed, kedagi ei tohi diskrimineerida soo tõttu. Samas, nagu eespool kirjeldasin, on naissoost Eesti kodaniku võimalus astuda lepingulisse tegevteenistusse kaadrikaitseväelasena mõneti komplitseeritud.

Euroopa Liidu Kohus on võtnud seisukoha naiste ja meeste võrdse kohtlemise suhtes relvajõududes. Nimelt keelas Saksamaa põhiseaduse art 12a lg 4 ja sõdurite teenistuskäigu seaduse art 3 naissoost kodanike relvateenistuse Bundeswehr'is (Saksamaa kaitseväge), sätestades, et naissoost kodanikud võivad vabatahtlikult teenida sõjaväe hospitalides meditsiinitöötajatena või sõjaväemuusikutena. Saksamaa kodanik Tanja Kreil, kellel on elektrooniku haridus, soovis astuda Bundeswehr'i (kaitseväge) teenistusse relvade elektroonika alal. Saanud eitava vastuse, mis tugines Saksamaa põhiseadusele ja seadusele, läbis Kreil Saksamaa kohtuastmed ning esitas kaebuse Euroopa Liidu Kohtusse - Tanja Kreil vs Saksa Liitvabariik. Kreil tugines Euroopa Nõukogu 1976. aasta 9. veebruari direktiivile nr 76/207, mille alusel peavad meestel ja naistel olema võrdsed võimalused töö saamisel,

kvalifikatsiooni tõstmisel, töötingimuste osas ja tööalasel edutamisel. Oma 2000. aasta 11. jaanuari otsuses leidis kohus, et eelnimetatud Euroopa Nõukogu direktiiviga on vastuolus, kui liikmesriigid keelavad naissoost kodanikel igasuguse militaarse teenistuse (sh relvateenistuse). Ühtlasi leidis kohus, et erandina võib keelata naiste relvateenistuse kaitseväe eriüksustes (EL Kohtu otsus 2002 asjas nr C-285/98). Magistritöö autorile on veidi arusaamatu kohtu seisukoht, et erandina võib keelata naiste relvateenistuse kaitseväe eriüksustes. Võimalik, et kohus pidas silmas asjaolu, et eriüksustes teenimine oleks naistele füüsiliselt koormav ning see nõuab selliseid pingutusi, mis tekitavad naistele füüsilisi piinu, millele võivad järgneda tervisekahjustused.

Eeltoodut arvestades võib väita, et kui ajateenistusse võetakse vabatahtlikke naissoost Eesti kodanikke, on tegemist KVTs rikkumisega. Magistritöö autor leiab PS § 29 lg-le 1 ning § 12 lg-le 1 tuginedes, et Vabariigi Valitsus ja Kaitseministeerium peaksid KVTs § 79 lg 1 p-s 1 sätestatud oma õigusaktidega täpsustama, luues Eesti naissoost kodanikele võimaluse sõjaväelise väljaõppe saamiseks (see annaks eelduse lepinguliseks tegevteenistuseks kaadrikaitseväelasena) näiteks asjakohaste kursuste korraldamisega. Teine võimalus oleks, et kaitseväe tegevteenistusest huvitatud naised astuvad Kaitseliitu, kus läbivad sõduri baaskursuse. Kolmas võimalus oleks, nagu eespool öeldud, kas täiendada KVTs või vastu võtta eraldi seadus, mis annaks seadusliku aluse vabatahtlike naissoost Eesti kodanike astumiseks kaitseväeteenistusse ajateenistusega võrdsustatud tingimustel ja korras. Selline seaduslik regulatsioon annaks naissoost kodanikele näiteks eelduse astuda edaspidi lepingulisse tegevteenistusse kaadrisõduri või -allohvitserina.

2.4. Ajateenistuskohustus või palgasõjavägi?

Alustada tuleb palgasõduri mõiste selgitamisest, sest tulenevalt rahvusvahelisest õigusest võib olla see mitmetähenduslik. 1949. aasta 12. augusti Genfi konventsioonide 1977. aasta 8. juuni (I) lisaprotokolli “Rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta” art 47 “Palgasõdurid” sätestab, et palgasõduril ei ole õigust olla võitleja ega sõjavang. Seega ei laiene palgasõdurile Genfi konventsioonides ettenähtud regulatsioonid. Artikli 47 järgi on palgasõdur isik, kes on värvatud kohapeal või välismaal spetsiaalselt relvakonfliktis võitlema ja võtab sõjategevusest vahetult osa. Seejuures ei ole palgasõdur konfliktiosalise riigi kodanik ega konfliktiosalise territooriumi elanik. Palgasõdur osaleb sõjategevuses isikliku kasu saamise eesmärgil ning konfliktiosaline on lubanud maksta talle hüvitist, mis on suurem kui

konfliktiosalise relvajõududes samas auastmes või samu ülesandeid täitvatele võitlejatele makstav hüvitis. Eeltoodud palgasõduri definitsiooni täpsustati ÜRO Peaassamblee 1989. aasta 4. detsembri konventsioonis “Palgasõdurite värbamise, kasutamise, finantseerimise ja treenimise vastu” (UN General Assembly 1989). Konventsiooni art 1 p 2 sätestatakse: “Palgasõdur on ka isik, kes igas teises olukorras (a) värvatakse kohapeal või välismaal spetsiaalselt ühisrännakus osalema, eesmärgiga: (i) kukutada valitsus või õõnestada muul viisil riigi põhiseaduslikku korda; või (ii) õõnestada riigi territoriaalset terviklikkust; (b) on huvitatud konfliktis osalemisest eelkõige märkimisväärse isikliku kasu saamise eesmärgil, ning keda ajendab lubadus saada materiaalselt hüvitist või materiaalse hüvitise maksmine; (c) ei ole selle riigi kodanik ega elanik, mille vastu rünnak on suunatud; (d) ei täida mingi riigi ametiisikuna ametiülesandeid; ning (e) ei ole selle riigi relvajõudude liige, mille territooriumil vägivallategu toime pannakse “ (UN General Assembly 1989).

Palgasõjaväele (elukutselistest sõjaväelastest koosnev kaitsevägi), mis koosneb konfliktiosaliste riikide kodanikest ning ei vasta ülalnimetatud tingimustele, laienevad Genfi konventsioonide ja nende lisaprotokollidega tagatud rahvusvahelise sõjaõiguse regulatsioonid.

Teatavasti on Reformierakond jätkuvalt deklareerinud, et tema nägemuse kohaselt peab Eestis olema palgasõjavägi. “Tänapäeva relvakonflikte iseloomustavad üksikrühmituste ootamatud ründed, mis võivad olla suunatud nii rahvaste kui ka suur korporatsioonide vastu. Sellele vastav kaitse peab olema mobiilne ja reageerima kiiresti ja professionaalselt. Eesti vähenev rahvaarv ei võimalda luua järjest kasvavat kutsealuste armeed. Samas muutub relvastus ja varustus üha keerukamaks ning kaitseväele püstitatud ülesannete edukas täitmine eeldab üha pikemat ja pühendunumat väljaõpet. Riiki ja rahvast suudavad kaitsta parima võimaliku väljaõppe saanud ja oma elualale pühendunud spetsialistid”(Eesti Reformierakond 2003).

Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad, et “ PS § 124 lg-d 1 ja 2 määravad kindlaks keskse riigikaitse põhimõtte: riiki kaitsevad Eesti kodanikud üldise põhiseadusliku kohustuse alusel. Seega ei pea riik kindlustama ennast ainult palgaarmee kaudu” (Truuväli jt 2002: 557).

Vastavalt PS § 124 lg-le 1 on kõik Eesti kodanikud kohustatud osa võtma riigikaitsest seadusega sätestatud alustel ja korras. “Tegemist on lihtsa seadusereservatsiooniga, mille

puhul on oluline eesmärk, mida seadusandja silmas peab” (Truuväli jt 2002: 335). PS § 124 lg 2 sätestab, et usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja peab läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras. Nagu eespool käsitletud, on olulisemaks seaduseks kodanike riigikaitsekohustuse reguleerimisel KVTS. PS §-st 124 tulenevalt peaks Eestis kehtima meessoost kodanike suhtes üldine ajateenistuskohustus lähtuvalt seaduse lihtreservatsioonist, mida käsitlesin käesoleva peatüki alguses. PS-s puudub küll mõiste “ajateenistus”, kuid seda asendab mõiste “kaitseväeteenistus”. Kaitseväeteenistuse mõiste on laiem. Vastavalt KVTS § 2 lg-le 2 on kaitseväeteenistuse liikideks tegevteenistus ja reservteenistus. KVTS § 2 lg 3 sätestab, et tegevteenistuse liikideks on: ajateenistus, lepinguline teenistus ja osavõtt õppekogunemistest. PS § 124 kohaselt saab asendusteenistuse alternatiiviks olla ainult ajateenistus. Pealegi sätestab PS § 128 mobilisatsiooni. Seega oleks ajateenistusest loobumine ühelt poolt nagu vastuolus PS-ga. Teiselt poolt võimaldab PS §-s 124 sätestatud seaduse lihtreservatsioon olukorda, kus seadusega sätestatud alused ja kord on viidud ajateenistuse osas nulltolerantsi. Seega võimaldab PS § 124 ka **ajateenistuskohustusest loobumist**, kui näiteks seadusega näeks ette palgasõjaväe ja vabatahtlikkusele tugineva reservarmee. Seega kuuluks eeltoodud näite korral mobiliseerimisele vabatahtlikud reservväelased.

H.Schneideri järgi hõlmab PS preambula kogu PS rakendusala ning tema printsiipidega koostoimes on võimalik tõlgendada kõiki PS sätteid (Schneider 1996: 446). PS preambula kohaselt on riik kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning “[...] riigikaitsekohustus põhikohustusena seotud ühiskonna üldise heaolu tagamisega” (Merusk, Narits 1998: 178). PS § 1 lg 2 kohaselt on Eesti iseseisvus ja sõltumatus aegumatu ning võõrandamatu. Iseseisvuse ja sõltumatuse tagamise üheks oluliseks osaks on riigikaitse. Põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad, et seadusandja peab lähtuma seaduse sisu kindlaksmääramisel PS preambulas ja üldsätetes antud printsiipidest (Truuväli jt 2002: 47). Magistritöö autor nõustub eeltoodud seisukohtadega ning leiab, et seadusandjal tuleb järgida kaitseväeteenistust reguleeriva seaduse eesmärki ning teha valik, milline kaitseväeteenistuse mudel on Eestile vajalik. Palgasõjaväele üleminek ei võta riigivõimudelt kohustust tagada valmistumine riigikaitseks.

PS §-st 124 tulenevalt oleks **võimalik** kutsuda kõiki meessoost Eesti kodanikke **kohustuslikus korras kaitseväeteenistusse**, kus nad asuksid lepingulisse tegevteenistusse kaadrisõduritena ning saaksid vastavalt sellele palka – sisuliselt olekski nagu tegemist palgasõjaväega. Kuid ometi on ka siin **tegemist ajateenistusega**, sest eelnimetatud isikud

peaksid teenima kohustuslikus korras **ettenähtud aja**. Palga suurus või suuremad sotsiaalsed tagatised ei ole palgasõjaväe põhitunnuseks, vaid nagu avalikus teenistuses või töölepingu alusel töötamisel on lepingu sõlminud pooled võrdsed ning tegemist on pooltevahelise vabatahtliku tahteavaldusega. Lepingu ennetähtaegselt lõpetamine töötaja poolt ei too kaasa karistusõiguses ettenähtud sanktsioone, nagu seda ei ole ka lepingulises tegevteenistuses olevate kaadrikaitseväelaste puhul.

Lisaks oleks seaduse alusel võimalik kohustada kodanikke osa võtma vastavatest riigikaitsekursustest, mida saaks lugeda kaitseväeteenistuseks. Viimatinimetatu võimaldaks nagu asendusteenistuse rakendamist, kuid ka siin oleks riigikaitsekursuste näol tegemist ajateenistusega. **Ajateenistus on aga riigi sunniga tagatud kodaniku kohustus teenida kaitsejõududes ajateenistuseks ettenähtud ajal**. Vabatahtlikkusele tuginev ajateenistus oleks praktiliselt võimatu, sest see ei võimalda planeerimist (sh infrastruktuuride rajamist) – pole teada ajateenistusse tulijate arvu.

Levinud kaitseväe mudeliteks on:

- 1) ajateenijatest kaitsevägi, mida juhivad kaadriohvitserid ja –allohvitserid (palgalised kaadrikaitseväelased) ning ajateenijatest allohvitserid, näiteks Soomes;
- 2) segavariant, kus on nii ajateenijatest kui kaadrisõduritest rea- ja allohvitserkoosseis ning üksused näiteks Saksamaal;
- 3) palgaarmee, kus kogu kaitsevägi koosneb ainult kaadrikaitseväelastest ja vabatahtlik reservarmee, näiteks Ameerika Ühendriikides ja Ühendkuningriigis;
- 4) armee koosseisus on lisaks rahvuslikele üksustele teiste riikide kodanikest koosnevad palgasõjaväe üksused. Näitena võib tuua Prantsusmaa võõrleegioni, mis kuulub Prantsusmaa relvajõudude koosseisu, kuid eristub teistest üksustest selle tõttu, et seal teenivad välismaalased teistest riikidest (The French Foreign Legion).

Arvutivõrgus oleva Skopiestelos andmete alusel 86 protsendil Euroopa Liidu riikidel ei ole ajateenijatest koosnevat armeed. Hispaania ja Prantsusmaa loobusid ajateenistusest 2001. aastal. Portugal loobub ajateenistusest 2003. aastal. Itaalia loobub ajateenistusest lõplikult 2006. aastal, seejuures on Itaalias juba praegu loobunud ajateenistusse kutsumast isikuid, kes on sündinud pärast 1985. aastat. Ajateenistus on Euroopa Liidu riikides veel näiteks Soomes, Rootsis, Taanis, Saksamaal ja Kreekas (Taani, Saksamaa ja Kreeka on teatavasti ka NATO riigid). NATO riikidest on ajateenistus näiteks veel Türgis, Norras, Ungaris ja Tšehhis (Skopiestelos 2002). Euroopa riikides saavad palgasõjaväge endale lubada majanduslikult

paremal järjel olevad riigid. Palgaarmee on näiteks Inglismaal ja Belgias, seejuures viimane loobus ajateenistusest 1992. aastal (ibid: 2002).

Tegelikult on Eesti kaitsejõududes palgalisest koosseisust koosnevad üksused olemas. Selle moodustavad kaadrikaitseväelastest ohvitserid, allohvitserid ja sõdurid. Näiteks asub Paldiskis Rahuoperatsioonide Keskus (viimase toel loodi kiirreageerimisüksus Skautpataljon), kus teenivad ainult kaadrikaitseväelased, sh –sõdurid (Eesti Kaitsevägi: Scoutspataljon). Rahuoperatsioonide Keskus valmistab ette kaadrisõdurite osalemist rahvusvahelistel missioonidel, eelkõige täitmaks Eesti riigi rahvusvahelisi kohustusi ÜRO ees ja NATO “Partnerlus rahu nimel programmis“. Nende kohustuste hulka kuuluvad ka rahuvalve ja rahutagamine (Eesti Kaitsevägi: Rahuoperatsioonide Keskus). Rahuoperatsioonide Keskuses toimuv rahuvalve- ja rahutagamise missioonide ettevalmistamine on sarnane Soomes kehtiva ettevalmistuse süsteemiga. Soomes on ÜRO Koolituskeskus, mis kuulub 1992. aastast Niinisalo suurtükiväebrigaadi juurde ja valmistab ette rahuvalve ja –tagamise missioonideks (Puolustusministeriö 1999: 16). Koolituskeskuses õpetab välja Soome ajateenistuse läbinud reservväelasi 4 – 5-nädalastel põhikursustel ning seda täiendatakse olenevalt missiooniga seondult (ibid: 19) Skautpataljon moodustati kiirreageerimisüksusena ning see koosneb ainult kaadrikaitseväelastest. Skautpataljoni valmistatakse ette osalemaks rahvusvahelistel missioonidel. (Eesti Kaitsevägi: Scoutspataljon). Kuna Skautpataljoni allüksused osalevad rahvusvahelistes sõjalistes operatsioonides, siis on oluline, et selles üksuses teenivad kaadrikaitseväelased. Eeltoodu on mõistetav, sest kaadrisõdur või –allohvitser on oma ala professionaal, kelle teenistus ei piirdu lühiajalise 8-kuulise ajateenistusega.

Saksamaa ajateenistust reguleeriva seaduse Wehrpflichtgesetz § 6 b lg 1 kohaselt On vabatahtlikult üleajateenijad (*Freiwillig länger dienende*) või lepingulised. Vabatahtlikud üleajateenijad (sisuliselt kaadrikaitseväelased) pikendavad oma ajateenistust aasta võrra. Teiste ajateenistuse läbinutega sõlmitakse nelja või kaheksa aastane teenistusleping, mille käigus läbitakse allohvitserikursuse (Wehrpflichtgesetz 1997).

Palgaarmee pooltargumentideks on kõrge professionaalsus ning kõrge rahuaegne riigikaitsevalmidus (Riuttala 2002: 20). Tänapäeva lahingutehnika muutub keerulisemaks ning selle käsitlemine eeldab seetõttu pikaajalist väljaõpet. Palgaarmee pooltargumendiks on ka 1949. aasta 12. augusti Genfi konventsioonide 1977. aasta (I) lisaprotokollis “Rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta” (RT II 1999, 21, 121) art 77 p 2, mille kohaselt peavad konfliktiosalised pooled võtma tarvitusele meetmeid, et alla 15-aastased

lapsed ei osaleks vahetus sõjategevuses. Esmajoones peavad konfliktiosalised hoiduma laste värbamisest relvajõududes. Üle 15-aastaste, kuid alla 18-aastaste laste värbamisel peavad konfliktiosalised valima nende seast kõigepealt vanemad lapsed. Samad põhimõtted sätestab ÜRO lapse õiguste konventsiooni (RT II 1996, 16, 56) art 38.

Eesti puhul oleks otstarbekas rakendada territoriaalkaitset, mida võimaldab aja- ja reservteenistus (käsitlen edaspidi magistr töö p-s 3.3.2.), seda just riigi territooriumi, geopoliitilist asendit, rahvastikku ja kaitsejõudude ning selle reservi suurust arvestades. Palgaarmee puhul (arvestades viimase suurust) seda rakendada ei saaks, sest agressiooni korral langevad üldjuhul esmase löögi alla kaitseväge üksused ja staabid, mida üritatakse neutraliseerida. Samas oleks ka palgaarmee puhul Eestis võimalik territoriaalkaitse, kuid selleks tuleks paralleelselt arendada Kaitseliitu sarnaselt Ameerika Ühendriikide Rahvuskaardiga.

Ameerika Ühendriikide kaitsejõududes on lisaks palgasõjaväele kasutusel ka Armee Rahvuskaart. "Rahvuskaart koosneb peamiselt traditsioonilistest liikmetest - tsiviilikutest, kes teenivad oma riiki, osariiki ja kogukonda poole kohaga (tavaliselt üks nädalalõpp kord kuus ja kaks nädalat suvel). Igal osariigil ja territooriumil on oma rahvuskaart, nagu USA põhiseaduses ette näeb. Lisaks võib USA president anda rahvuskaardile korralduse osaleda föderaalmissioonidel. Rahvuskaardi üksused osalevad ka välismissioonidel" (The Army National Guard).

Ka Ühendkuningriigis on lisaks palgalisele regulaaraarmeele vabatahtlikkusele tuginev territoriaalarmee, kellel on eelkõige logistilised ja tagalateenistuse (sh objektide valve) ülesanded. Osalemine (rea- ja allohvitserkoosseis vanuses 22-35 aastat) territoriaalarmees on, nagu eespool öeldud, vabatahtlik ning selle eest makstakse isikutele palka (Ministry of Defence UK 2002: 4-5).

Viimase süsteemi miinuseks Eesti puhul on, et Kaitseliit on vabatahtlik organisatsioon, mille suurus sõltub eelkõige liikmete arvust ja finantseerimisest. Seni vabatahtlikud kaitseliitlased oma osalemise eest riigikaitseorganisatsioonis palka ei saa. Lisaks asuvad Ameerika Ühendriigid ja Suurbritannia geopoliitiliselt sellise alal, et otsese sõjalise agressiooni oht (mõeldud on nende territooriumi okupeerimiseks sõjalist rünnakut) on seal vähetõenäoline.

“Palgaarmee miinuseks on veel see, et tõusevad kulud, väljaõpetatud reservi ei moodustu, terve riigi territooriumi ei õnnestu kaitsta, mobilisatsioon oleks raskendatud, peaks organiseerima mobiliseeritavate väljaõpet, kaitsetahe oleks madal, kaitseväekohustus ei ühendaks rahvast” (Riuttala 2002: 20).

Soome Kaitseministeeriumi analüüsi kohaselt on praegu Soome kaitseväes 40 000 kaitseväelast (kellest 30 000 on ajateenijad), neile lisandub 50 000-meheline koolitatud reserv. Kulutuste suuruseks sellise koosseisu puhul on 9 miljardit Soome marka aastas. 40 000 palgaväelase puhul oleksid kaitsekulutused 25 miljardit Soome marka aastas, kusjuures reservi ei moodustuks (Riuttala 2002: 20).

Samas, pragmaatiliselt asja võttes, ei ole Eesti riigil hetkel ega ka ilmselt lähitulevikus võimalik riigi majanduse prognoose, finantsressursse ning julgeolekuriski arvestades asendada kohustuslik ajateenistus tervikuna lepingulise teenistusega palgaarmees, seejuures ilma reserve moodutamiseta. Soome Kaitseministeeriumi andmete tuginedes eeldaks palgaarmee suuremat rahalist ressursi, võrreldes ajateenistusega, sest palgaarmee üksustest peab jätkuma kogu territooriumi kaitseks.

Kaitseminister Margus Hanson järgi oli valitsusel seoses eelseisva NATO-ga liitumisega kavas arendada elukutselistest sõjaväelastest koosnevat kiire reageerimisega üksust, mis tähendab paratamatult ajateenijate arvu olulist vähenemist, kuigi mitte ajateenistuse kaotamist (Hanson 2003). Seega, arvestades eelseisvat ühinemist NATO-ga ei tähenda eeltoodu, et Eesti peaks jätkama ainult ajateenijatest koosneva rekoosseisuga.

Kokkuvõttes võib väita, et Eestis on kasutusel nii ajateenijate kui palgasõjaväe süsteem, mida toetab vabatahtlik sõjaline struktuur Kaitseliit, kuid oluline on üldine ajateenistuskohustus meessoost Eesti kodanikele.

2.5. Probleemid kaitseväe distsiplinaarkaristuste määramisel ja karistusõiguse mõiste “kaitseteenistusalane” vastavusest riigikaitseõigusele

Kuna kaitseväeteenistuse üheks olulisemaks aluseks on kord, siis teenistusest osavõtvate kaitseväelaste suhtes tagatakse kord distsiplinaarvõimuga.

Eesti Vabariigi valitsus kehtestas ajutiselt oma 1992. aasta 9. jaanuari korraldusega nr 7-k "Kaitseväge distsiplinaarkaristuste seadluse", mille oli kinnitanud Eesti Vabariigi valitsus 1930. aasta 2. aprillil (Kaitseväge Staabi VI osakonna väljaanne. 1930). **Alles** Vabariigi Valitsuse 1999. aasta 26. jaanuari määrusega nr 32 "Kaitseväge garnisonimäärustiku kinnitamine" (RT I 1999, 28, 396) tunnistati kehtetuks Vabariigi Valitsuse 1992. aasta 9. jaanuari korraldus nr 7-k.

Näiteks võimaldas ajutiselt taaskehtestatud 1930. aasta 2. aprilli distsiplinaarkaristuste seadluse § 10 kartseriaresti kuni 14 ööpäeva ja selle võis määrata pataljoniülem või rügemendiülem.

Nimetatud Eesti Vabariigi valitsuse 1992. aasta 9. jaanuari korraldusega nr 7-k ajutiselt kehtestatud 1930. aasta 2. aprilli kaitseväge distsiplinaarkaristuste seadlus oli (alates PS jõustumisest 29. juunil 1992) **vastuolus** PS § 3 lg-ga 1, mille kohaselt riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Vastuolu oli ka PS §-ga 20, mille alusel võib isikult vabadust võtta **seaduses, mitte valitsuse korralduses**, sätestatud juhtudel ja korras ning **süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu (mitte ainult väeosa ülema) poolt määratud aresti täitmiseks**. Pealegi sätestab PS § 21 lg 2, **et kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata**. R. Naritsa järgi on "*contra legem* määrused – määrused, mille vastuvõtmiseks peab olema *expressis verbis* põhiseaduslik volitus. *Contra legem* määruste vastuvõtmine on õiguskorras pigem erandlik nähtus" (Narits 2000: 79). "Eesti õiguskorras kasutatakse ka teisi õigusaktide nimetusi. Näiteks direktiiv, juhend, korraldus, käskkiri. Selliste õigusaktide legaalsed definitsioonid me objektiivsest õigusest ei leia. Üldjuhul tuleks siin lähtuda põhimõttest, mille alusel tuleb lugeda määrusteks haldusakti teoorias lähtuvalt kõik need õigusaktid, mis sisaldavad üldnorme (õigusnorme)" (ibid: 79).

Nimetatud korralduse näol oli pärast PS jõustumist tegemist *contra legem* haldusaktiga (halduse üksikaktiga), veelgi enam - Vabariigi Valitsuse korralduse kui madalamal seisva õigusaktiga **ei saa taaskehtestada** seadlust.

Seega oli kõnealuse korralduse näol tegemist riivega, mis juba formaalselt eiras seadusereservatsiooni ja andja pädevust. Lisaks rikkus valitsus *actus contrarius'e* printsiipi. Nimetatud printsiibi kohaselt "[...] igat õigusakti võib tühistada või muuta see organ või isik, kellele õiguskord sellise võimaluse esimesena ette näeb" (Narits 1993: 107). Käesoleva

magistritöö p-st 1.3 nähtub, et näiteks Kaitseliidu likvideerimise seadluse tunnistas õigustühiseks Ülemnõukogu Presiidium.

Ilmselt lähtus valitsus oma korralduse nr 7-k andmisel asjaolust, et 1930. aasta distsiplinaarkaristuste seadluse oli kehtestanud toonane Vabariigi Valitsus. Vastavalt 1920. aasta põhiseaduse (RT 1920, 113/114, 243) §-le 81 võis Vabariigi Valitsus anda **eriseadustes ettenähtud alustel** ja korras kaitsevägedesse puudutavaid seadlusi. Eelnimetatud seadlus oli aga seaduse jõuga, mistõttu 1992. aasta Vabariigi Valitsuse korraldusega nr 7-k ei saanud sellist seadlust ajutiselt kehtestada. Teisisõnu, 1920. aasta PS-ga sätestatud Vabariigi Valitsuse seadluse andmise õigus ei tähendanud, et 1992. aasta Vabariigi Valitsusel oleks samasugune õigus. Seadluse **oleks saanud** taaskehtestada kas Ülemnõukogu Presiidium või Ülemnõukogu. Näiteks taaskehtestas Ülemnõukogu kaitseteenistuse seaduse rakendamise otsusega 1938. aasta ohvitseride teenistuskäigu seadluse §-s 16 ettenähtud ohvitseride sõjalised auastmed (vt lähemalt magistritöö p 2.2). Seega võib väita, et vaatluse all olev Vabariigi Valitsuse korraldus oli õigustühine tema vastuvõtmisest.

Eesti Vabariigi põhiseaduse rakendamise seaduse § 2 alusel pärast PS jõustumist toimivad õigusaktid kehtivad niivõrd, kuivõrd need ei ole vastuolus PS või selle rakendamise seadusega ja seni, kuni need kas tühistatakse või viiakse põhiseadusega täielikku vastavusse. Seega seab PS rakendamise seadus otsese kohustuse viia õigusaktid vastavusse PS-ga. Paraku tühistas Vabariigi Valitsus oma 1992. aasta korralduse nr 7- k alles 1999. aastal (vt lähemalt käeoleva punkti esimest lõiku).

KVDS (RT I 1997, 95/96, 1575) võeti Riigikogus vastu 1997. aasta 3. detsembril. Nagu ülal märgitud, kehtis veel kuni 1999. aasta 26. jaanuarini sellega paralleelselt Vabariigi Valitsuse korraldusega ajutiselt kehtestatud 1930. aasta "Kaitseväge distsiplinaarkaristuste seadlus". R. Maruste järgi sätestab PS § 3 lg 1 seaduslikkuse printsiibi - riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel (Maruste 1997: 82). R. Naritsa järgi "kontinentaalses õigussüsteemis on seadustel õiguskorra hierarhias ülimuslik iseloom. See tähendab seda, et kõik teise õiguse allikad peavad olema vastavuses seadusest tulenevate nõuetega ja seadust saab muuta või tühistada vaid selle vastuvõtnud organ" (Narits 2002: 73-74). Seega, eeltoodust tulenevalt omab seadus õigusaktide hierarhias kõrgemat õigusjõudu ja vastuolu korral Vabariigi Valitsuse korraldusega tuleb kohaldada seadust. KVDS sätestab kaitseväelaste distsiplinaarvastutuse alused, distsiplinaarkaristused ja distsiplinaarmenetluse korra.

KVDS-s on aga probleemid. Seaduse § 15 lg 2 p 5 kohaselt loetakse distsiplinaarkinnipidamist distsiplinaarkaristuseks. Vastavalt KVDS § 20 lg-le 5 võib distsiplinaarkinnipidamine kesta kuni 48 tundi. Vastavalt kriminaalmenetluse koodeksi (ENSV ÜT 1961,1,4 ja lisa) §-dele 11 ja 108¹ ei ole isiku 48 tunniks kahtlustatavana kinnipidamine veel karistus. Ka 2004. aasta 1. juulil jõustuva uue kriminaalmenetluse seadustiku (RT I 2003, 27, 166) § 9 lg 1 järgi ei ole kahtlustatava ilma kohtu vahistamismääruseta kinnipidamine karistuseks. EIÕK artikkel 5 käsitleb vabaduse võtmist seaduses kindlaksmääratud korras ning nimetab selleks ka kinnipidamist. Artikkel 5 sätestab juhud, mil kinnipidamine on seaduslik, kuid nimetatud artiklist ei tulene, et kinnipidamine ise oleks karistus.

I. Koolmeistri ja K. Orioni järgi loetakse isiku kinnipidamist (sh kinnipidamine interneerimislaagrisse ja kainenemisele paigutamine) haldustõkendiks (Koolmeister, Orion 1998: 382). “Haldustõkendid on haldussunnivahenditest enamlevinud. Haldustõkendi eesmärk võib olla nii õigusrikkumise tõkestamine, selle kahjulike tagajärgede ärahoidmine kui ka õigusrikkumise menetluse ja õigusrikkuja vastutuselevõtmise tagamine” (ibid: 382).

Ilmselt ei ole raske kujutada ette olukorda, kus kaitseväelane peetakse kinni, talt võetakse ütlused ning tõendite puudumisel vabastatakse. Tegemist oleks sel juhul nagu distsiplinaarkaristusega – kaitseväelane on kinni peetud. Samas peab kaitseväelane olema teenistuses ka nn kasarmurežiimil, mille näol oleks teatud mõttes tegemist samuti kinnipidamisega. R. Maruste järgi EIÕK “artikkel 5 ei kaitse mitte igasuguste, vaid ainult tõsisemate isikuvabadusse sekkumise eest. Piir vabaduse piiramise ja võtmise vahel ei ole mitte niivõrd olemuslik, kuivõrd astmeline või määraline. Nii ei hõlma artikkel 5 selliseid vähemolulisi piiranguid nagu näiteks liikleja peatamine, dokumentide kontroll isiku tuvastamiseks piiril või politseijaoskonnas mõne tunni vältel [...] , mis oluliselt ei piira üksikisiku vabadust. Engeli jt kaebuses Hollandi vastu (1976) on inimõiguste kohus leidnud, et sõdurite sulgemine kasarmusse ei ole vastuolus artikli 5 nõuetega, sest niisugune kitsendus ei välju normaalse sõjaväeteenistusega kaasnevatest raamidest ja kitsendustest; samas aga ei oleks samasugune kitsendus vastuvõetav tsiviilisikute suhtes” (Maruste 2003: 109). Eeltoodust lähtub, et mitte igasugune kinnipidamine ei ole oluline vabaduse võtmine ja piiramine ning tegemist ei ole karistusega.

Magistritöö autor nõustub I. Koolmeistri ja K. Orioni seisukohaga ning leiab, et kinnipidamise näol on tegemist ka erakorralise preventiivse abinõuga, mille rakendamise kohta annab seadus piiritletud õigused ja tingimused.

KVDS § 15 sätestab distsiplinaarkaristusena distsiplinaararesti. Seaduse § 34 sätestab distsiplinaarkaristuse määramise õigusega põhiametikohad. Vastavalt seaduse §-le 55 teatatakse distsiplinaararesti määramisest viivitamatult halduskohtule. Halduskohtunik kontrollib toimepandud teo tehiolusid selgitamata, kas kaitseväelasele on distsiplinaararest määratud seaduslikult või tunnistab distsiplinaararesti seadusvastaseks. Sealhulgas kontrollib halduskohtunik, kas **ülem oli pädev** kaitseväelasele distsiplinaararesti määrama. Viimati nimetatud sätteid lisati KVDS § 55 HKMS (RT I 1999, 31, 425) rakendussätetega. Nii võib eeldada, et halduskohtunik jälgib erilise hoolega, kas ülem oli pädev distsiplinaararesti määrama. Vastavalt KVDS §-le 2 laieneb see seadus ka isikutele, kes on tegevteenistuses Kaitseliidus, piirivalves ja Päästeameti üksustes. Probleem on selles, et nimetatud asutuste struktuuride ametikohad **erinevad** KVDS §-s 34 sätestatud distsiplinaarkaristuse määramise õigusega kaitseväe põhiametikohtadest. Eelöeldut arvestades on halduskohtunikul õigus vabastada kaitseväelane distsiplinaararestist ja tunnistada distsiplinaararest seadusvastaseks. Seega vajaks KVDS täiendamist vastavate Kaitseliidu, piirivalve ja Päästeameti **distsiplinaararesti** määramise õigusega põhiametikohtadega.

Kaitseväeteenistusest osavõtjad kannavad vastutust karistusõiguses ettenähtud süütegude eest, kui nad on selle toime pannud kaitseväeteenistuses. Ilmselt tuleks kaaluda karistusõiguses, nii KrMK-s kui ka KarS-s sätestatud mõiste "kaitseteenistuslased süüteod" (sama mõiste, õigemini mõiste "kaitseteenistuslased kuriteod", oli kasutusel ka varem kehtinud kriminaalkoodeksis) asendamist mõistega "kaitseväeteenistuslased süüteod". KarS 24. ptk pealkiri on "Kaitseteenistuslased süüteod". Kuid PS-s ja teistes riigikaitsealistes seadustes kasutatakse mõistet "kaitseväeteenistus". Näitena riigikaitsealisest mõistest "kaitseväeteenistus" võiks tuua siin KVTS, PS § 29 lg 2 ja § 124 lg 2 – loetelu ei ole ammendav. KVTS § 2 järgi on kaitseväeteenistus avaliku teenistuse eriliik, mis sätestatakse selles seaduses. Kaitseväeteenistuseks loetakse teenistust kaitseväes, Kaitseliidus ja teistes seaduse alusel loodud sõjaväelisel korraldatud asutustes ja üksustes sõjaväelise auastmega ametikohtadel. KVTS § 2 lg-te 2 ja 3 kohaselt on kaitseväeteenistuse liigid tegevteenistus ja reservteenistus, seejuures tegevteenistuse liigid on ajateenistus, lepinguline teenistus ja osavõtt õppekogunemistest.

Samamoodi õiguslikult vaieldav on magistritöö autori arvates mõiste “kaitseteenistusalased kuriteod”, mis on sätestatud ka 2004. aasta 1. juulil jõustuvast uuest KrMS-s. Näiteks KrMS § 212 lg 2 punkt 3 sätestab Kaitsejõudude Peastaabi õiguse teostada uurimist kaitseteenistusalases kuriteos. Samas sätestab seadustiku § 167 kutse edastamise kaitsev~~ä~~teenistuses viibivale isikule.

Põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad, et “kaitsev~~ä~~teenistuskohustus hõlmab väljaõppekohustuse (ajateenistus, mille kestuse määrab KVTS-s sätestatud vahemiku piires Vabariigi Valitsus, ja reservõppekogunemised lisaväljaõppeks) ning kohustuse asuda sõjaseisukorra ajal mobilisatsioonikava alusel kaitsev~~ä~~teenistusse sõjapidamiseks” (Truuväli jt 2002: 557). Eelnimetatud määratlus katab ka mõiste “kaitseteenistusalased süüteod”, mistõttu viimase kasutamine on õiguslikult vaieldav.

Õigusleksikon annab aga mõistetele “kaitseteenistus” ja “kaitsev~~ä~~teenistus” sama tähenduse (Maurer 2000: 114).

R. Naritsa järgi “keel on õiguse kehtimise esimene ja olulisem eeldus. Selle seisukoha järgi tuleb õigust käsitleda kui keele alusel kehtivat siduvate õigusnormide süsteemi, *ius scriptumit*. Normide mõistmiseks peab saama õigustekstis aru. See tähendab, et seaduses kasutatud väljendi või sõna tähendusseos peab olema sama mis üldkeeles või seadusega reguleeritava valdkonna oskuskeeles” (Narits 1998: 8). K. Merusk jt on seisukohal, et “õigustloovas aktis tuleb kasutada termineid täpselt ning ainult ühes tähenduses. Terminil peab olema kindel, muude terminite omast erinev tähendus ning ta peab tähistama ainult ühte mõistet” (Merusk jt 1999: 148, 149). Ühtlasi on eeltoodud autorid seisukohal, et “ühesusenõude kohaselt tuleb õigustloovas aktis mõistet tähistada alati sama terminiga. Seega on siin tegemist sünonüümia vältimise kohustusega, s.o nõudega hoiduda kahe või enama sõna samas tähenduses kasutamisest” (ibid 1999: 151).

Võimalik, et mõiste “kaitseteenistus” kasutamisel karistusõigust sisaldavates seadustes lähtuti 1992. aasta KTS-st (vt käsitleti magistritöö p-s 2.3.), mis oli vastu võetud enne PS-st. Mõisteid “kaitsev~~ä~~teenistusalased” ja “kaitseteenistusalased” on kasutatud KrMS-s samas tähenduses, KarS-s on sätestatud ainult mõiste “kaitseteenistusalased”, mis ei ole kooskõlas KVTS ja PS-ga. Tuginedes eelnimetatud õigusteadlaste seisukohtadele, leiab magistritöö autor, et eelnimetatud seadustes tuleks läbivalt kasutada mõistet “kaitsev~~ä~~teenistusalane”, viimaks selle kooskõlla PS ja KVTS-ga.

3. peatükk

RIIGIKAITSE JUHTIMINE JA RIIGI JULEGEOLEKUDOKTRIINID

3.1. Tsiviilkontroll (tsiviiljuhtimine)

S. Huntington'i järgi sai tsiviilkontroll (*civilian control*) võimalikuks, kui tekkis sõjaväelase amet. Tsiviilkontrolli mõistet hakati kasutama 17. ja 18. sajandil Inglismaal ja Ameerikas. Inglismaal olid relvajõud täielikult allutatult "Kroonile" ning mõiste "tsiviilkontroll" (tsiviiljuhtimine) võeti kasutusele parlamendiliikmete rühmades kui vahend vastuseisuks "Kroonile". Kuna kuningas oli samuti tsiviilisik, siis soovis parlament maksimaalselt tugevdada oma kontrolli relvajõudude üle, mitte aga tsiviilkontrolli üleüldse. Tänapäeval on Ameerika Ühendriikides tsiviilkontrollialases omavahelises vastasseisus Kongress ja president, seejuures esindades vastavalt seadusandaja ja täitevvõimu tsiviilkontrolli (Huntington 1957: 59 - 97). S. Huntingtoni järgi on tsiviilkontrolli aluseks põhiseadus, mille alusel teostatakse kontrolli sõjaväelaste üle seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu poolt. Huntington leiab, et tsiviiljuhtkond suudab kõigist paremini võtta vastu otsuseid julgeolekuküsimustes (ibid: 1957).

L. Almanni järgi "on sõnal control inglise keeles tunduvalt laiem tähendus ning see seostub üldjuhul juhtumisega, mis ühe komponendina hõlmab ka kontrollifunktsiooni. Seepärast oleks tegelikult kõige õigem kasutada termini "tsiviilkontroll" asemel terminit "riigikaitse demokraatlik juhtimine". Seejuures rõhutab L. Almann, et "tsiviilkontroll" on seega riigikaitse juhtimisreeglite süsteemi kirjeldav üldmõiste" (Almann 2003: 8).

S. Huntington on seisukohal, et tsiviilkontrolli põhieesmärgiks on sõjaväelaste võimu **minimeerimine** ning nende kujundamine poliitiliselt neutraalseks, mille tulemusena on sõjaväelaste võim tsiviilstruktuuridega võrreldes väiksem (Huntington 1957: 59 - 97).

Samas, "sõjaväe poole poolt vaadatuna sisaldab objektiivne tsiviilkontroll:

- 1) kõrget sõjaväelise professionalismi taset ja oma professionaalse kompetentsi piiride tunnistamist ohvitserkonna poolt;
- 2) sõjaväe efektiivset allutatust poliitilistele tsiviiljuhtidele, kes langetavad põhilised välis- ja kaitsepoliitilised otsused;

- 3) professionaalse kompetentsi sõjalise autonoomia valdkonna olemasolu tunnustamine tsiviiljuhtide poolt;
- 4) poliitilise sekkumise minimeerimine otsestesse sõjapidamise küsimustesse” (ibid: 1957).

Sõjavägi on juba oma ülesehituselt autoritaarne, selles toimib hierarhia ja range alluvusvahekord. Demokraatia tunnusteks on aga kollegiaalsus, võrdsus, individualism. Seetõttu on eriti tähtis, et toimiks sõjaväeüleline tsiviilkontroll. Tsiviilkontroll ei ole aga võimalik sõjaväelise diktatuuri puhul (ibid: 1957). Sõjaväelise diktatuuri kehtestamine osutuks võimalikuks just sõjaväe eespool kirjeldatud ülesehituse tõttu.

Demokraatlik järelevalve peab seega sisaldama ka dialoogi poliitiliste juhtide ja kõrgete sõjaväelaste vahel, mis põhineb usaldusel, avatud suhtlemisel ja mõlemapoolsel seosel. Sellistel regulaarsetel infovahetustel on tähtis lisaeelis see, et nad takistavad poliitikuid ja sõjalisi liidreid võõrandumast ja aitavad seega kindlustada stabiilsust (Born 2003: 20).

Demokraatliku riigivalitsemiskorra puhul on tsiviilkontroll võimalik ja vajalik. Tsiviilkontroll kujutab endast dialoogi, protsessi ning koostööd tsiviilisikute ja sõjaväelaste vahel, seejuures on tsiviilisikud juhtpositsioonil (Huntington 1957: 59 - 97).

Seadusandlik võim teostab parlamentaarset järelevalvet seda võimu määratlevate ja reguleerivate seaduste vastuvõtmisega ja vastavate eelarveliste assigneeringute heakskiitmisega. Selline kontroll võib sisaldada ka parlamendi ombudsmani ametikoha loomist või avalikkuse kaebusi arutava komisjoni asutamist (Born 2003: 21).

Kuidas siis haakuks ülaltoodu **Eesti tsiviilkontrolliga** (tsiviiljuhtimisega)? Tsiviilkontrolli seisukohalt on tähtis, et on olemas demokraatlikult valitud parlament ning valimistulemustest lähtuvalt moodustatud valitsus ning riigikaitse kõrgeimaks juhiks tsiviilisik. Eestis on see nõue täidetud. Tulenevalt PS §-st 127 on Eestis riigikaitse kõrgeimaks juhiks Vabariigi President, kelle juures on nõuandva organina Riigikaitse Nõukogu. RRKS § 4 lg 3 alusel on kõik Riigikaitse Nõukogu liikmed peale kaitseväge juhataja tsiviilisikud. RRKS § 4 lg 3 alusel on Riigikaitse Nõukogu liikmeteks: Riigikogu esimees, peaminister, Riigikogu riigikaitsekomisjoni esimees ja väliskomisjoni esimees, välisminister, kaitseminister, rahandusminister, siseminister, justiitsminister ning kaitseväge juhataja (sõjaajal kaitseväge ülemjuhataja).

Vahemärkusena lisaksin, et Vabariigi President Lennart Meri moodustas Riigikaitse Nõukogu oma 1993. aasta 21. juuni otsusega nr 129 (RT I 1993, 40, 592). Selle otsuse kohaselt kuulusid toonase Riigikaitse Nõukogu koosseisu: Riigikogu esimees, peaminister, kaitseväge juhataja, kaitseminister, välisminister ja siseminister. Vabariigi Presidendi otsuse aluseks oli PS § 78 p 16 ja § 127. Vabariigi Presidendi eelnimetatud otsus oli vastuolus PS § 126 lg-ga 2, mille kohaselt Riigikaitse Nõukogu koosseisu ja ülesanded sätestab seadus. Varem kehtinud RRKS jõustus 1995. aasta 2. märtsil, selle §-d 11 ja 12 sätestasid Riigikaitse Nõukogu pädevuse ja ülesanded. Paragrahvi 12 lg 2 järgi pidi Riigikaitse Nõukogu koosseisus olema ka riigikaitsekomisjoni esimees. Seaduslikkuse printsiibist (vt lähemalt magistritöö p-d 1.4.2 ja 2.5 – Maruste 1997: 82 ja Narits 2002: 73-74) tulenevast õigusaktide hierarhiast lähtuvalt oli RRKS ülimuslik eespool osundatud Vabariigi Presidendi otsuse suhtes. Alles 1995. aasta 12. aprillil tunnistas Vabariigi President Lennart Meri eespool osundatud 1993. aasta 21. juuni otsuse nr 129 kehtetuks (RT I 1995, 41, 593).

Alles 2003. aasta 24. märtsil kinnitas Vabariigi President oma käskkirjaga nr 53 Riigikaitse Nõukogu kodukorra (RT I 2003, 41, 601). Oluline on kodukorra punkt 4.2, mille kohaselt võib Riigikaitse Nõukogu istungi juhataja (Vabariigi President või teda asendav Riigikogu esimees) võtta istungile arutamiseks ka päevakorraväliseid küsimusi kas enda äranägemisel või Riigikaitse Nõukogu liikme ettepanekul.

Sõjaväelaste seisukohalt on oluline, et tsiviilisikud ei sekkuks otsestesse sõjapidamise küsimustesse (Huntington 1957: 59 - 97). PS § 127 lg 3 sätestab, et Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioon juhivad rahuajal kaitseväge juhataja, sõjaajal kaitseväge ülemjuhataja. SRKS § 4 lg-1 alusel juhivad kaitseväge ülemjuhataja sõjaajal tema alluvuses olevate kaitsejõudude sõjalist tegevust ainuisikuliselt.

Tsiviilkontrolli seisukohast on oluline, et RRKS § 5 lg 2 p 11 kohaselt otsustab Vabariigi Valitsus kaitseministri ettepanekul kaitseväge juhataja käskkirja või toimingute ebaotstarbekuse motiivil kehtetuks tunnistamise küsimustes, mis puudutavad kaitseväge ülesehitust ja paiknemist ning rahvusvaheliste sõjaliste kohustuste täitmist. Samas tunnustab selline säte sõjaväelist autonoomiat, sest Vabariigi Valitsus saab ainult eelloetletud küsimustes kaitseväge juhataja käskkirja või toimingute ebaotstarbekaks tunnistada.

Edaspidi käsitletakse magistritöö p-s 3.3.1 ESKS-t, mille on kinnitanud Vabariigi Valitsus. Seegi on tsiviilkontrolli tähtis element. Tsiviilisikud kontrollivad sõjalise strateegia

väljatöötamist, kaasates selle ettevalmistamisse ekspertidena ka sõjaväelased ning lõpuks otsustavad tsiviilisikud valitsuse tasemel sõjalise kaitse strateegia kinnitamise.

Otseselt on tsiviilkontrolliga seotud Riigikogu riigikaitsekomisjon. Vastavalt RKKS § 18 lg-le 1 teostab Riigikogu alatine komisjon muu hulgas oma valdkonna piires kontrolli täidesaatva riigivõimu üle ning täidab muid seadusega või Riigikogu otsusega talle pandud ülesandeid.

Tsiviilkontrolli seisukohast on oluline, et näiteks kaitseväge relvastuse jm hanked toimuksid läbi tsiviilstruktuuride, kusjuures sõjaväelased osalevad sellistes töögruppides ekspertidena, esitades tsiviiljuhtkonnale taotluse relvastuse kohta. Vastavalt RRKS § 10 lg 2 p-le 7 korraldab Kaitseministeerium kaitseväge ja Kaitseliidu varustamist relvade, lahingutehnika, vormiriietuse ja muude vahenditega.

Tsiviilkontrolliga peab olema tagatud karistamine mitteallumise puhul ning õiguslikult toimivad mehhanismid tsiviiljuhtidele mitteallunud kaitseväge juhi ametist vabastamiseks. Eestis tagab selle kord, et vastavalt RRKS § 3 lg 1 p-le 3 teeb Vabariigi President Riigikogule ettepaneku kaitseväge juhataja või ülemjuhataja ametsisse nimetamiseks, olles ära kuulanud Riigikaitse Nõukogu arvamuse. RRKS § 3 lg 1 p 4 alusel nimetab Vabariigi President ametisse ja vabastab ametist Vabariigi Valitsuse ja kaitseväge juhtaja ettepanekul ka kaitseväge juhtkonna. RRKS § 29 alusel kuuluvad kaitseväge juhtkonna hulka Kaitsejõudude Peastaabi ülem, väeliikide ülemad.

Tsiviilkontrolli seisukohast on veel tähtis, et sõjaväge tippjuhid võivad teenida ametikohtadel teatud kindla aja. Seejärel nad üldjuhul kas vabastatakse ametist või arvatakse vanuse tõttu reservi või erru. KVTS §-s 112 on kehtestatud sellistel ametikohtadel teenivate kaitseväelaste piirvanused.

Tsiviilkontrolli põhimõttest lähtub ka PS § 78 p 15, mille alusel annab Vabariigi President sõjaväelisi auastmeid. Eeltoodu peaks välistama sõjalise juhtkonna võimaluse anda "kiirendatud korras" sõjaväelisi auastmeid. Eelnimetatud sättest tulenevalt peaks Vabariigi President andma riigikaitse kõrgeima juhina kõiki sõjaväelisi auastmeid (sh sõduri, allohvitseri ja ohvitseri auastmeid). Otstarbekusest lähtuvalt on õiguslikult võimalik nõustuda kehtiva regulatsiooniga, mille kohaselt kaitseväge juhataja annab allohvitseri ja

väeosa ülem sõduri auastmeid. Ka ei ole Vabariigi President KVTS ja RRKS väljakuulutamisel vaidlustanud auastmete andmise korda.

Veel on vajalik viidata selle punkti raames Vabariigi Presidendi õigusaktidele, mis on magistritöö autori arvates problemaatilised. Nimelt on Vabariigi President andnud kaitseväe ohvitseridele, kes määratakse välisriiki sõjaväeatašeedeks või kaitseväe esindajateks, ajutisi sõjaväelisi auastmeid, rikkudes sellega KVTS 4. ptk-s "Auastme andmine, auastme muutmine" sätestatud põhimõtteid.

Viimaseks näiteks on Vabariigi Presidendi 2003. aasta 3. veebruari käskkiri nr 47 "A. Mikkelsaarele ajutise sõjaväelise auastme andmine" (RTL 2003, 17, 246), millega anti major Mikkelsaarele tagasiulatuvalt, kuni missiooni lõpuni Ameerika Ühendriikide keskregiooni väejuhatuses kolonelleitnandi ajutine sõjaväeline auaste alates 2003. aasta 27. jaanuarist. Ajutise auastme andmise põhjuseks ilmselt on sellise ohvitseri auastme viimine vastavusse määratava ametikohaga. Tõepoolest, vastavalt PS § 78 p-le 15 annab Vabariigi President sõjaväelisi auastmeid. RRKS § 3 lg 1 p 5 ja § 14 lg 3 p 5 sätestavad, et Vabariigi President annab ohvitseride auastmeid kaitseväe juhataja ettepanekul. RRKS § 14 lg 3 p 15 ja KVTS § 32 p 2 alusel annab allohvitseridele auastmed kaitseväe juhataja, sõjaajal väeosa ülem. KVTS § 32 p 1 alusel annab sõdurite auastmeid väeosa ülem.

Tulles tagasi "ajutiste" auastmete juurde, siis, nagu öeldud, ei ole sellist mõistet ega andmise korda PS-s ja teistes riigikaitse seadustes sätestatud. Tegemist on Eesti riigikaitseõiguses väljakujunenud tavaga, mis on vastuolus KVTS ja RRKS-ga.

Selleks, et seadustada ajutiste auastmete andmist, tuleks täiendada KVTS 4. ptk "Auastme andmine, auastme muutmine". Kui Vabariigi President annab ajutise sõjaväelise auastme seaduse alusel, ei ole see vastuolus PS § 78 p-ga 15.

Tsiviilkontrolli toimimist näitab ka see, et vastavalt PS §-le 74 võib Riigikogu liige pöörduda arupärimisega kaitseväe juhataja või ülemjuhataja poole.

Tsiviilkontrolli tugevdavaks elemendiks on asjaolu, et sõjaväelased ei tegele poliitikaga. Juhul kui nad sooviksid tegelda poliitikaga, peaksid nad minema reservi või erru. Sõjaväelaste ülesanne on kaitsta riiki, mitte aga muuta ühiskonda oma hoiakute järgi. PS § 125 kohaselt ei tohi tegevteenistuses olev isik olla muus valitavas ega nimetatavas ametis ega võtta ühegi

erakonna tegevusest. KVTS § 117 järgi vabastatakse isik lepingulisest tegevteenistusest seoses tema kandideerimisega kohaliku omavalitsuse volikogu, Riigikogu, Euroopa Parlamendi või Vabariigi Presidendi valimistel. Eelöeldu aga ei tähenda, et kaitseväelane ei peaks osa võtma kaitsepoliitika väljatöötamisest. Nagu eespool öeldud, osalevad kaitseväelased kaitsepoliitika väljatöötamisel eelkõige ekspertidena ning seejuures kinnitab kaitsepoliitika tsiviilstruktuurid parlament või valitsus.

Tsiviilkontrolli väljenduseks on ka see, et KrMK § 105 lg 2 p 2 alusel võib kaitseteenistusalaseid kuritegusid uurida kaitsepolitsei, kui kaitsepolitsei uurimisjuht peab seda vajalikuks. Sellega on tagatud kaitseteenistusalaste kuritegude uurimise objektiivsus ning kontroll sõjaväepolitsei tegevuse üle. Kaitseteenistusalaste kuritegude kriminaalasjades on kohtueelse uurimise õigus KrMK § 104 p 6 ja § 105 lg 3 p 4 alusel antud Kaitsejõudude Peastaabile. Kaitsejõudude Peastaabis on selliseks struktuuriks sõjaväepolitsei osakond, mis teostab ka kaitseväesest distsiplinaarjuurdlust. Seega ei saa kaitseväge alati oma struktuuris toimunud kuritegusid ise uurida. Ühtlasi mõistab PS § 146 kohaselt õigust ainult kohus.

Tsiviilkontrolli seisukohast on oluline, et PS § 115 kohaselt võtab riigieelarve Vabariigi Valitsuse algatusel vastu Riigikogu. Riigieelarve seaduse (RT I 1999, 92, 824) § 12 kohaselt esitab kaitseväge oma eelarvetaotlused valitsusele Kaitseministeeriumi kaudu, mille valitsemisalas ta on. Peale selle, vastavalt riigikontrolli seaduse §-dele 7 ja 8, kontrollib Kaitseministeeriumi valitsemisala kaitsekulutusi ja Riigikogus vastuvõetud riigieelarve täitmist Riigikontroll.

Tsiviilkontrolli seisukohast on tähtis, et kaitseväge ei saa kasutada politsei funktsioonide täitmiseks, see vähendab näiteks sõjalise riigipöörde võimalust (Huntington: 66). Erandid on Eestis tehtud EOS-s (RT I 1996, 8, 164). Vastavalt EOS §-le 16 annab Vabariigi President Vabariigi Valitsuse ettepanekul oma otsusega Vabariigi Valitsusele loa kasutada eriolukorra ajal kaitseväge ja Kaitseliitu eriolukorra väljakuulutamise põhjustanud sündmustest tuleneva ohu kõrvaldamiseks ja selle sündmuse tagajärgede likvideerimiseks. Seejuures kasutatakse eriolukorra ajal kaitsejõudusid (kaitsejõudude hulka kuuluvad RRKS § 11 kohaselt ka Siseministeeriumi valitsemisalas olevad sõjaväeliselts korraldatud üksused) ilma sõjalise tegevuseta päästetöödel kriisikolde turvalisuse tagamisel, liikluse korraldamisel.

Samuti võidakse kaitsejõudusid kasutada erakorralise seisukorra ajal. Vastavalt ESS § 15 lg-le 1 annab Vabariigi President kas omal algatusel või Vabariigi Valitsuse ettepanekul oma

otsusega Vabariigi Valitsusele loa kasutada erakorralise seisukorra ajal kaitseväge ja Kaitseliitu Eesti põhiseaduslikku korda ähvardava ohu kõrvaldamiseks.

Erinevalt EOS-st võimaldab ESS § 15 lg-te 3 (annab põhiseaduslikku korda ähvardavate ohtude loetelu) ja 4 alusel kaitsejõududel ebaseadusliku tegevuse relvajõul tõkestamisel kasutada tulirelvi ja erivahendeid vastavalt politseiseaduses kehtestatud tingimustele. Seejuures saab kaitsejõudusid kasutada ainult koostöös politseiga ning Siseministeeriumi muude relvaüksustega (tsiviilstruktuurid) erakorralise seisukorra juhi (tsiviiljuht) koordineerimisel. Sellist kaitsejõududepoolset tulirelvade ja erivahendite kasutamist ei loeta aga ESS § 15 lg 2 alusel sõjaliseks tegevuseks.

Tsiviilkontrolli tagavaks seaduseks on ka õiguskantsleri seadus (RT I 1999, 29, 406). Nimelt sätestatakse selle seaduse 4. peatükis "Kontroll riigiasutuste tegevuse üle põhiseaduslike õiguste ja vabaduste tagamisel" õiguskantsleri funktsioon, milleks on kontroll riigiasutuste tegevuse üle põhiseaduslike õiguste ja vabaduste tagamisel. Kaitseväge asutused, sh kaitsevägeosad, loetakse ATS (RT I 1995, 16,228) § 2 lg 2 alusel riigi ametiasutusteks. Seaduse §-s 23 on eraldi sätestatud ajateenija avalduse õiguskantslerile edastamise kord. Selline avaldus tuleb edastada adressaadile viivitamatult ning selle sisu ei kuulu kontrollimisele.

Tsiviilkontrolli tagavaks oluliseks seaduseks oli praeguseks kehtivuse kaotanud Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel kaitseväge kasutamise seadus (RT I 1995, 20, 299; 2003, 23, 138). Selle § 2 lg 1 alusel otsustas kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel Riigikogu igal konkreetsel juhul eraldi, kui Riigikogus ratifitseeritud välisleping ei sätestanud teisiti. Ühisõppuste korraldamine ja nendele kaitseväelaste saatmine oli jäetud Vabariigi Valitsuse otsustada. RvSKS-ga (RT I 2003, 23, 138) tunnistati eelnimetatud seadus kehtetuks, kuid RvSKS § 8 lg 1 sätestab *expressis verbis* samad põhimõtted, mis varem kehtinud seaduse § 2 lg-s 1. Tsiviilkontrolli osas on erinevus selles, et RvSKS § 11 lg 1 alusel on kaitseministrile antud õigus otsustada kaitseväge osalemine rahvusvahelises sõjalises õppuses. RvSKS § 11 lg 2 alusel võib erandjuhtudel rahvusvahelises sõjalises õppuses osalemise otsustada Vabariigi Valitsus kaitseministri ettepanekul.

Eeltoodud tsiviilkontrolli loetelu ei ole ammendav. Magistritöö autor nõustub L. Almanni ja S. Hungtingtoni seisukohtadega, et tsiviilkontrolli näol on tegemist ka tsiviiljuhtimisega, sest sõjaväelased on sellele allutatud. Magistritöö autor möönab, et Vabariigi Valitsusel on

Kaitseministeeriumi kaudu tsiviilkontrolli (tsiviiljuhtimise) ja juhtimisfunktsioonide teostamiseks rohkem inimressurssi, kuid S. Huntingtonile ja eeltoodud õigusaktide analüüsile tuginedes võib väita, et tsiviilkontroll ei ole ainult Vabariigi Presidendi, valitsuse ja kaitseministri pädevuses, vaid see **on PS alusel jagatud eri seaduste alusel eri institutsioonidele**. Kokkuvõttes võib väita, et tsiviilkontroll Eestis kaitseväge üle toimib ning vastab maailma demokraatlikes riikides üldtunnustatud põhimõtetele.

3.2. Riigikaitse juhtimine

PS § 78 p 16 ja § 127 järgi on riigikaitse kõrgeimaks juhiks Vabariigi President. Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuandes jõutakse järeldusele, et "tuleks loobuda sisutühjast PS §-st 127 ning segadust tekitavast sättest, mille järgi on kõrgeimaks juhiks Vabariigi President. Riigikaitse juhtimise funktsioon sätestataks üheselt Vabariigi Valitsusele. Sellega paigutatakse kõrgem juhtimine meie põhiseaduslikule korraldusele sobivalt täitevvõimu alla." (PS Ekspertiisikomisjon 1998: 10. ptk).

Samas on Vabariigi Presidendi juures nõuandvaks organiks Riigikaitse Nõukogu, mille koosseisus on lisaks peaministrile veel praktiliselt pool valitsusest (vt. magistritöö p 3.1. Riigikaitse Nõukogu).

PS §-s 127 sätestatut saab tõlgendada ajaloolise tõlgendamise meetodi abil. R. Naritsa järgi on ajalooline tõlgendamise subjektiivne tõlgendusteooria. "Nimelt võib tõlgendamise eesmärgiks olla selgitada välja, millise idee on ajalooline normilooja kätkenud tõlgendatavasse normi, milline oli ajaloolise seadusandja kavatsus, millised olid tema eesmärgid ja ettekujutused normist selle loomisel. Ajalooline tõlgendamine annab vastuse küsimusele, kuidas sai normi mõttest aru ja kuidas soovis mõista normi ajalooline seadusandja. Ajaloolisel tõlgendamisel on kasulik tutvuda parlamendi aruteludest säilinud dokumentidega (stenogrammid, protokollid). Õiguse sünniga võib kaasneda ka selle avalik arutelu" (Narits 1995: 82). A. Aarnio järgi on parlamendi stenogrammid nõrgalt kohustavateks õigusallikateks, mille kaudu saab määratleda seadusandja mõtte ehk *ratio legis'e* (Aarnio 1996: 174 - 175).

Kui tutvuda Põhiseaduse Assamblee stenogrammiga, siis Põhiseaduse Assamblee kaheksandal istungil 26. oktoobril 1991 esitas riigikaitse toimkonna esimees Enn Tarto põhjenduse, miks peaks olema riigikaitse kõrgeimaks juhiks Eesti Vabariigi president ning

milline oleks viimase pädevus. Enn Tarto sõnul “on vaja otsustada, kellele Eesti kaitsejõud alluvad, kas nad alluvad presidendile või alluvad valitsusele, s.t. kaitseministrile. See on väga oluline punkt ja kui meil on niimoodi, et seadusandlik võim on parlamendi käes, Riigikogu käes, ja kõik struktuurid, kellel on jõudu, tähendab politsei, piirivalve ja kaitseväed, kõik alluvad valitsusele, kas siis ei teki niisugune olukord, et kui me kardame kogu aeg diktatuuri riigipea poolt, siis samal ajal võib see tulla teiselt poolt. Niisugune lahkuviimine meie toimkonnas oli päris üksmeelne, keegi vastu ei olnud ja arvati, et see on väga vajalik. Valitsuse kompetentsi jääks siis politsei, piirivalve, aga presidendi alluvusse tuleksid kaitsejõud. Ja see on muidugi väga põhimõtteline küsimus, see küllalt suurel määral suurendab presidendi rolli. Kui kõik füüsilised jõud on valitsuse alluvuses, samuti on seal kõik informatsiooni omavad jõud, siis on mitu ohtu. Üks oht on selles, et valitsus võib-olla sellisel puhul lihtsalt ei arvesta seadusandliku kogu otsusega, aga on veel probleeme. Valitsus on moodustatud siiski poliitilistel põhimõtetel, valitsused vahelduvad ja oleks tähtis, et riigikaitse oleks stabiilne, oleks kindlas alluvuses. Tänapäeval on ka niisugune mõiste nagu nupule vajutamine. Kes käivitab siis riigikaitse? Tuumariikide puhul on see muidugi eriti ohtlik ja oluline, aga nii on ka väikeriikide puhul. Oleks vaja, et selleks oleks professionaal. Meie toimkond leidis, et sellisel juhul oleks parem kui kaitseväge oma ülemjuhataja kaudu alluks riigipeale” (Tarto 1997: 304).

Juhul kui kaitseväge juhataja alluks valitsusele, peaks see toimuma kaitseministri kaudu. Alates 1991. aastast on meil juba **ühheksas** kaitseminister ning Vabariigi Valitsus on vahetunud **kümme** korda. Riigikaitse juhtimine vajab aga stabiilsust (vastavalt PS §-le 80 valitakse president ametisse viieks aastaks) ja apoliitilisust (vastavalt PS §-le 84 peatab president oma ametisoleku ajaks erakondliku kuuluvuse), mistõttu neist aspektidest lähtudes on kaitseväge juhataja allumine Vabariigi Presidendile kui riigikaitse kõrgeimale juhile õigustatud. Ühtlasi peaks Vabariigi Presendil olema rohkem riigikaitsealaseid nõunikke, kelle hulgas võiks olla kindralstaabi akadeemilise haridusega (vähemalt koloneli auastmes) vanem- või kõrgemaid ohvitseri. L. Almann rõhutab, et “Vabariigi Presidendi funktsioonid riigikaitse alal on suunatud riigikaitse ühtsuse tagamisele. Riigikaitse on seotud väga mitme eluala ja institutsiooni tegevusega. Vabariigi President täidab mitmeid olulisi ülesandeid, mis on oma iseloomult suunatud võimude tasakaalustatud koostoime põhimõtte ellurakendamisele. Kui võtta kõige üldisemalt kokku Vabariigi Presidendi pädevus riigikaitse alal siis tuleb märkida, et Vabariigi President esindab riigikaitse ühtsust” (Almann 2003: 21).

Toonane õiguskantsler E.-J. Truuväli oli oma 1997. aasta 25. septembril Riigikogus esitatud ettekandes seisukohal, et “[...] tegelikult on juba põhiseadusesse **programmeeritud teatud vastuolu kahe struktuuri** (mõeldud on Kaitseministeeriumi ja Kaitsejõudude Peastaabi - töö autori märkus, vt ka magistritöö p 1.3) vahel. Kuna kaitseväge juhataja saab oma volitused Riigikogult, siis allub ta järelikult Riigikogule. Kaitseminister saab oma volitused Vabariigi Presidendilt, sest President kinnitab Vabariigi Valitsuse koosseisu. Järelikult ei ole nende kahe institutsiooni vahel – vähemalt mina seda ei näe – otsest vertikaalalluvust, seda võimalust ei ole” (Truuväli 1997).

Eesti Vabariigi Kaitsejõudude Peastaabi ajutise põhimääruse I peatüki p 1 alusel allub Kaitsejõudude Peastaap kaitseministrile seadusega sätestatud korras. RRKS § 31 p alusel allub aga Kaitsejõudude Peastaap kaitseväge juhatajale. Lähtuvalt PS-s sätestatud seaduslikkuse printsiibist (vt seaduslikkuse printsiipi magistritöö p-des 1.4.2 ja 2.5 – Maruste 1997: 82 ja Narits 2002: 73-74) on seadusel kõrgem õigusjõud, võrreldes Kaitsejõudude Peastaabi põhimäärusega ning viimatinimetatu kehtib ainult selles osas, milles ta on kooskõlas seadusega.

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium jõudis oma 1994. aasta 21. detsembri otsuses (RT I 1995, 2/3, 35) seisukohale, et “kuna Põhiseaduse § 78 p 16 nimetab Vabariigi Presidenti Eesti riigikaitse kõrgeimaks juhiks, siis peavad tal olema vastavad, selle paragrahvi teistes punktides nimetamata volitused riigikaitse alal. Juhtimisfunktsiooni teostamise üheks funktsiooniks on korralduste andmine alluvatele. Isikul, kes on mingi valdkonna kõrgeim juht, peab olema õigus anda teatavaid korraldusi selles valdkonnas. Käsku, millega kaitsejõudusid rakendatakse sõjaliseks tegevuseks rahu ajal, ei saa anda, mööda minnes Põhiseaduses sätestatud riigikaitse kõrgeimast juhust.” Ühtlasi leiab Riigikohus, et “Vabariigi Valitsusel ei ole ainuõigust anda kaitseväge juhatajale korraldus kaitsejõudude kasutamiseks kooskõlas Põhiseaduse §-dega 78 p.16 ja 127 lg 1.” Samas leiab Riigikohus, et “Põhiseaduse §-s 87 ei ole Vabariigi Valitsuse pädevus sätestatud ammendavalt. Põhiseaduse § 86 kohaselt kuulub täidesaatev riigivõim Vabariigi Valitsusele. Põhiseaduse § 87 p 1 annab Vabariigi Valitsuse pädevusse riigi sise- ja välispoliitika elluviimise, sh ka riigikaitse alal. Põhiseaduse § 87 p. 2 järgi suunab ja koordineerib Vabariigi Valitsus riigikaitse alal kõigi valitsusasutuste tegevust. Kaitseministeerium on moodustatud vastava valitsusala korraldamiseks. Kaitseministeeriumi valitsemisalas on nii kaitseväge kui Kaitseliit. Põhiseaduse §-des 1 ja 4 sätestatud põhimõtted, Vabariigi Valitsusele ja Vabariigi Presidendile Põhiseadusega antud funktsioonid ja pädevus eeldavad nende tasakaalustatud koostoimet” (ibid).

Riigikohus leiab oma eelnimetatud otsuses, et “põhiseaduse mõttega ei ole kooskõlas, et Vabariigi President annab kaitseväge juhatajale korraldusi, minnes mööda Vabariigi Valitsusest, kes peab ellu viima riigi sise- ja välispoliitikat. Kaitsejõudude kasutamine rahuajal siseriikliku julgeoleku tagamiseks on poliitiline küsimus, mida ei saa otsustada, minnes mööda Vabariigi Valitsusest” (ibid).

1937/1938. aasta põhiseaduse (RT 1937, 71, 590) § 131 järgi andis Vabariigi President seaduse alusel riigikaitsele ja relvastatud jõududesse puudutavaid seadlusi ja määrusi. Eeltoodud põhiseaduse § 134 lg 2 alusel sai Vabariigi President anda seaduse alusel korraldusi ja käsk relvastatud jõududele, seejuures kaasallkirja andmise juhud määras kindlaks seadus.

PS § 127 lg 3 kohaselt juhib rahuajal Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioone kaitseväge juhataja. Ilmselt ei teki mitte kellelgi kahtlust, et kaitseväge juhatajal on juhtimispädevus ning korralduste andmise õigus.

H-J. Uibopuu järgi “erineb Presidendi juhtimisvõim kaitseväge juhataja (sõja- või agressiooni korral kaitseväge ülemjuhataja) võimust selle poolest, et viimase all tuleb mõista enam funktsionaalsena, Presidendi käsutamisevõim aga on rohkem üldpoliitilist laadi, seda tuleks vaadelda vaid käskkirjade andmise õiguse mõttes. Üksikud seesugused käskkirjade andmise õigused antakse Presidendile kindlasti seadusandlusega, nagu näiteks erakorralisse kaitseteenistusse kutsumine või sellise kutsumise edasilükkamine. PS “[...] § 127 sättest ilmneb, et kõigepealt osutatakse Presidendile kui riigikaitse kõrgeimale juhile, siis aga antakse kaitseväge ja riigikaitse organite juhtimise kompetents kaitseväge juhatajale – rahuajal ja kaitseväge ülemjuhatajale – sõjaajal. Seega tuleb vaadelda Eesti Presidendi õiguslikku asendit riigikaitse seisukohalt kui tema käskkirjade andmise võimu. Ta on kui kõrgeim tööandja, mis ilmneb Presidendi kompetentsist nimetada ametisse kaitseväge juhtkonna. Kõrgeima juhi funktsiooni täidab President kui Riigipea” (Uibopuu 1993: 54-55).

Seega, tuginedes H-J. Uibopuule peab Vabariigi Presidendil kui riigikaitse kõrgeimal juhil ja täitevvõimu funktsioonide teostajal olema õigus anda seaduse alusel kaitseväge juhatajale korraldusi.

RRKS § 3 “Vabariigi Presidendi pädevus riigikaitse korraldamisel” ei võimalda Vabariigi Presidendil anda nn operatiivkorraldusi kaitseväge juhatajale sõjalise valmisoleku tõstmiseks. Teatavasti on sõjalise valmisoleku tõstmine rahuajal märk agressioonihust. Agressiooni korral on Vabariigi Presidendil õigus kuulutada välja sõjaseisukord ja mobilisatsioon vastavalt PS § 128 lg-le 2. Operatiivkorralduse andmist sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja kaitseväge ülemjuhataja nimetamisega võimaldab presidendile RRKS § 3 lg 1 p 2, kui toimub Eesti vastu suunatud agressioon. Lisaks võimaldab operatiivkorralduste andmist ESS § 15 lg 1, mille kohaselt annab Vabariigi President omal algatusel või Vabariigi Valitsuse ettepanekul oma otsusega Vabariigi Valitsusele loa kasutada erakorralise seisukorra ajal kaitseväge või Kaitseliitu. Sama põhimõtte on sätestatud EOS § 16 lg-s 1, kuid erisusega, et tegemist on eriolukorraga. RRKS § 14 lg 3 p 1 alusel vastab kaitseväge juhataja Vabariigi Presidendi järelepärimistele ja Riigikogu liikme arupärimistele. RRKS § 30 alusel on Vabariigi Presidendil õigus otsustada kaitseväge juhataja asendamine viimase haiguse, puhkuse või muu mõjuva põhjuse tõttu (vt lähemalt magistritöö p 3.2.2.).

RRKS § 5 lõike 1 alusel otsustab Vabariigi Valitsus oma pädevuse piires riigikaitsepoliitika küsimusi ja teostab täidesaatvat riigivõimu riigikaitse korraldamisel. RRKS § 14 lg 3 p 3 alusel on kaitseväge juhataja Vabariigi Valitsuse ja kaitseministri kõrgeim sõjaline nõuandja. RRKS § 9 alusel korraldab kaitseminister kaitseväge üle teenistuslikku järelvalvet. RRKS § 9 lg 3 järgi võib kaitseminister kaitseväge juhataja käskkirja või toimingut ebaotstarbekuse motiivil kehtetuks tunnistada. RRKS § 9 lg 4 kohaselt võib kaitseminister ebaotstarbekuse motiivil peatada kaitseväge juhataja käskkirja või toimingut, mis on seotud kaitseväge ülesehituse, paiknemise ning Eesti riigi rahvusvaheliste sõjaliste kohustuste täitmise küsimustega. Eelnimetatud kaitseväge juhataja käskkirja või toimingut kehtetuks tunnistamise otsustab RRKS § 5 lg 2 p 11 alusel Vabariigi Valitsus kaitseministri ettepanekul.

Eelnimetatud seadustega on antud Vabariigi Presidendile kaitseväge kasutamiseks korralduste andmise õigus agressiooni korral, erakorralise seisukorra ja eriolukorra ajal, kuid näiteks RRKS §-s 21 sätestatud sõjalise valmisoleku tõstmine on jäetud Vabariigi Valitsuse ja Riigikogu pädevusse. RRKS § 21 lg 3 kohaselt annab Vabariigi Valitsus kaitseministri ettepanekul korralduse sõjalise valmisoleku astme muutmiseks. Ühtlasi peab sõjalise valmisoleku tõstmise heaks kiitma Riigikogu. Mööda on aga mindud riigikaitse kõrgeimaist juhust Vabariigi Presidendist, kellel sõjalise valmisoleku tõstmise osas pädevus puudub. Magistritöö autor mõonab, et võrreldes varem kehtinud RRKS-ga on Vabariigi Presidendi

volitused jäänud praktiliselt samaks. Samas on suurenenud Vabariigi Valitsuse ja kaitseministri pädevus.

Prantsusmaa põhiseaduse art 15 kohaselt on relvajõudude kõrgeimaks juhiks Vabariigi President. Ta juhib riigikaitse kõrgemaid nõukogusid ja komiteesid. Prantsuse põhiseaduse art 20 kohaselt määrab riikliku poliitika kindlaks ja juhib seda valitsus. Valitsuse käsutuses on haldus ja relvajõud. Artikli 34 kohaselt saab parlament vastu võtta ainult põhiseaduses nimetatud seadusi (Laffranque 2002: 5-6). Seega on Prantsusmaal valitsus pädev reguleerima oma õigusaktidega riigikaitse korraldust, v.a riigikaitse üldise struktuuri puhul, mis põhiseaduse art 34 kohaselt määratakse kindlaks seadusega. Võib väita, et RRKS-s sätestatud riigikaitsekorraldus on sarnane Prantsusmaa riigikaitsekorraldusega (v.a parlamendi osas), kuid erinevalt Eesti põhiseadusest on Prantsusmaa põhiseaduses valitsuse ja presidendi volitused riigikaitse korraldamisel *expressis verbis* sätestatud.

E. Riuttala järgi on Soomes riigikaitse juhtumine jagatud operatiivseks, st sõjaliseks juhtimiseks (president – kaitseväge juhataja – peastaap – kaitsejõud) ja administratiivseks (parlament - valitsus - kaitseministeerium koos teiste ministeeriumidega – peastaap – kaitsejõud) (Riuttala 2002: 25). Arvestades ülaltoodud analüüsi Vabariigi Presidendi pädevusest riigikaitse juhtimisel saab väita, et Eesti riigikaitse juhtimine sarnaneb eeltoodud Soome süsteemiga.

Kokkuvõttes võib väita, et RRKS-s sätestatud kaitseväge juhataja samaaegne allumine erinevatele institutsioonidele ja Vabariigi Presidendi pädevuse puudumine sõjalise valmisoleku tõstmisel eirab eespool käsitletud Riigikohtu 1994. aasta 21. detsembril otsust selles suhtes, milline peaks olema Vabariigi Valitsuse ja Vabariigi Presidendi pädevus ning funktsioonide tasakaalustatus riigikaitse juhtimisel. Nõustuda tuleb Riigikohtu eelnimetatud otsuse ja toonase õiguskantsleri E.-J. Truuvälja seisukohaga, mille kohaselt PS § 78 p 16 ja 127 lg 1 ei võimalda Vabariigi Valitsuse ainuõigust anda kaitseväge juhatajale korraldusi. Võiks ju väita, et selline samaaegne kaitseväge juhataja samaaegne allumine erinevatele institutsioonidele ongi võimude lahususe ja tasakaalustatuse printsiip, kuid see peaks piirnema Riigikohtu eelnimetatud otsusest tulenevalt Vabariigi Valitsuse poolse ettepanekuga Vabariigi Presidendile. Põhiseaduse Assamblee riigikaitse toimkonna seisukoht, mida Assamblee toetas, peegeldas endas seadusandja mõtet – *ratio legis*, et kaitseväge juhataja allub Vabariigi Presidendile. A. Aarnio järgi on parlamendi stenogrammid nõrgalt kohustavateks õigusallikateks, mille kaudu saab määratleda seadusandja mõtte ehk *ratio legis'e* (Aarnio

1996: 174 - 175). Ka näitab käesoleva punkti analüüs, et kaitseväge juhataja allumine Vabariigi Presidendile tuleneb PS-sest. Juhul kui soovitakse kaitseväge juhataja allutada ainult Vabariigi Valitsusele, tuleb muuta PS-st, sest valitsusele erinevalt presidendist, ei ole riigikaitse juhtimise ainupädevust PS-s antud.

3.2.1. Vabariigi Presidendi kui riigikaitse kõrgema juhi asendamine

PS § 83 kohaselt on Vabariigi Presidendil ajutiseks asendajaks Riigikogu esimees (Vabariigi Presidendi volitused lähevad ajutiselt üle Riigikogu esimehele), kui Vabariigi President on Riigikohtu otsusel kestvalt võimetu oma ülesandeid täitma või ei saa ta neid seaduses nimetatud juhtudel ajutiselt täita või on tema volitused enne tähtaega lõppenud.

Näiteks Ameerika Ühendriikide 1787. aasta konstitutsiooni II artikli 1. jaotise 6. ja 9. klausli kohaselt “Presidendi ametist vabastamisel, tema surma või ametist lahkumise korral, või võimatuse tõtta oma ametikohustusi täita ja kui samad asjaolud tekivad asepresidendil, võib Kongress seadusega ette näha nii presidendi kui asepresidendi ametist vabastamise, surma, lahkumise või võimetuse juhtumi, määrates kindlaks, milline ametiisik toimib presidendina, ja see isik täidab vastavaid ametikohustusi, kuni presidendi võimetus kaob või valitakse uus president (Consitution of the United States of America 1787).

2003. aasta 1. juuni United States Code “Presidential Elections and Vacancies 3. jaotise 19. jagu määratleb Presidendi asendamise ametikohtade nimetused (17 ametikohta, loetelus näiteks Kongressi spiiker, riigisekretär, erinevad ministrid jne) alates asepresidendist ja lõpetades sõjaveteranide küsimuste ministriga (United State Code 2003).

Soome 2000. aasta 1. märtsi põhiseaduse § 128 alusel on Vabariigi President kaitsejõudude ülemjuhataja, kuid Riiginõukogu (*valtioneuvosto* - koosneb presidendi ja valitsuse ühisistungist) ettepanekul võib anda ülemjuhataja volitused üle teisele Soome kodanikule (Perustuslaki 1999). Seejuures erineb Soomes valitsuse (*hallitus*) istung Riiginõukogu (*valtioneuvosto*) istungist just selle poolest, et viimase istungist võtab osa ka Soome president (Perustuslaki 1999).

Vabariigi Presidendi asendamisele on juhtinud tähelepanu põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid, kes leiavad PS § 128 kommenteerimisel: „Ootamatu agressiooni korral on

oluline Vabariigi Presidendi asendamine, eriti juhul, kui Vabariigi President ega Riigikogu esimees ei saa oma ülesandeid täita. Seadusega on võimalik sätestada täpsem asendamise ahel Riigikogu aseesimeestest alates (vt ka § 83 kommentaare)“ (Truuväli jt 2002: 572). Tõepoolest, vastavalt Riigikogu kodukorra seaduse §-le 15 täidab Riigikogu aseesimees Riigikogu esimehe ülesandeid Riigikogu esimehe äraolekul, tema volituste peatumise korral Vabariigi Presidendi ülesannete täitmise ajaks. Samas ei saaks *expressis verbis* nõustuda põhiseaduse kommenteeritud väljaandes esitatud eelnimetatud seisukohaga. PS § 83 ja § 69 kommentaarides ei nähta ette võimalust, et Vabariigi Presidenti saaks asendada Riigikogu aseesimehed (Truuväli jt 2002: 388 – 389 ja 425 – 428). Nimelt ei ole PS §-s 83 sätestatud sellist seadusereservatsiooni. Vabariigi Presidendi asendamine Riigikogu esimehe poolt on antud **ammendavalt**. Tegemist on sisustatud õigussuhtega. PS § 83 lg 3 järgi on Vabariigi Presidendi ülesannetes oleval Riigikogu esimehel piiratud volitused ja seetõttu ei saa ta näiteks ilma Riigikohtu nõusolekuta keelduda seadusi välja kuulutamast. Pealegi ei saaks selline Vabariigi Presidendi asendamine olla sätestatud riigikaitse seadustes, sest viimased täpsustavad Vabariigi Presidendi pädevust riigikaitse kõrgeima juhina. Selliseks seaduseks võiks olla Vabariigi Presidendi töökorra seadus (RT I 2001, 43, 240), kuid PS §-s 83 sätestatu seab sellele piirangu. Viimase väite kasuks räägib ka asjaolu, et Riigikogu aseesimees on Riigikogu esimehe ülesannetes ajutiselt, PS §-st 83 ei tulene, et Riigikogu esimehe ülesannetes olev aseesimees saaks olla Vabariigi President.

Magistritöö autor nõustub PS kommenteeritud väljaande autoritega, et agressiooni korral peaks olema seadusega võimalik määrata Vabariigi Presidendi asendamise ahel (Truuväli jt 2002: 572). Kuid sarnaselt Soome õigusega võiks presidendi asendajate volitused pärast Riigikogu esimeest piirduda **riigikaitse kõrgeima juhi volitustega**. Selline asendamine võiks osutuda vajalikuks lisaks agressiooni toimumisele ka sõjaajal ning muudel juhtudel, kui Riigikogu esimees ei saa Vabariigi Presidendi ülesandeid täita. Küsimus on selles, kuivõrd oleks võimalik määratleda asendaja pädevus ühe Vabariigi Presidendi pädevuse osas, milleks on riigikaitse kõrgeim juhtimine. PS X ptk ja selle § 127 on aga PS §-de 78 ja 83 suhtes erisätteiks, mistõttu on võimalik ka selline erisus PS §-s 127 sätestada. Näiteks täiendades PS § 127 lg-t 1 järgneva lausega: “Vabariigi Presidendi kui riigikaitse kõrgeima juhi asendamise korra sätestab seadus.”

3.2.2. Kaitseväge juhataja asendamine

Õiguspraktikas tõstatunud probleemiks on – ning võimalik, et selline probleem tekib tulevikuski –, kaitseväe juhataja asendamine. Vastavalt varem kehtinud RRKS § 8 lg-le 2 (**kehtiva RRKS § 30 on *expressis verbis* varem kehtinud RRKS § 8 regulatsioon**) on Kaitsejõudude Peastaabi ülem ametikohast tulenevalt Vabariigi Presidendi määratud tähtajani kaitseväe juhataja ülesannetes (mitte kohusetäitja) ajal, mil kaitseväe juhataja puhkuse, haiguse või muu mõjuva põhjuse tõttu ei saa oma ülesandeid täita. Vabariigi Presidendi määratud tähtaja sätet tuleb mõista selliselt, et kui näiteks kaitseväe juhataja haigestub, siis otsustab Vabariigi President **tähtaja**, mille jooksul on Kaitsejõudude Peastaabi ülem kaitseväe juhataja **ülesannetes**. Selline säte välistab Kaitsejõudude Peastaabi ülema võimaliku “isetegevuse”, kus näiteks kaitseväe juhataja kergema haiguse korral teatab Kaitsejõudude Peastaabi ülem, et tema on nüüd seadusest tulenevalt kaitseväe juhataja ülesannetes.

Oma 1999. aasta 30. juuni käskkirjaga nr. 69 (RTL 1999, 107, 1379) määras Vabariigi President varem kehtinud RRKS § 8 lg 4 (sõnastus vastab kehtiva RRKS § 30 lg-le 4 ja annab presidendile õiguse määrata kaitseväe juhataja kohusetäitjaks teise ohvitseri, seda juhtumil, kui Kaitsejõudude Peastaabi ülem ei saa olla kaitseväe juhataja ülesannetes haiguse, puhkuse või muu mõjuva põhjuse tõttu) alusel õpingutele mineva kaitseväe juhataja kindralleitnant Johannes Kerdi kohusetäitjaks kolonel Urmas Roosimäe. Seejuures jättis Vabariigi President arvestamata varem kehtinud RRKS § 8 lg-ga 2 (sõnastus vastab kehtiva RRKS § 30 lg-le 2), mis sätestab, et kaitseväe juhataja puhkuse või haiguse ajal või kui ta ei saa oma ülesandeid täita muu mõjuva põhjuse tõttu, täidab neid kuni Vabariigi Presidendi määratud tähtajani Kaitsejõudude Peastaabi ülem. Magistritöö autoril ei ole teada põhjused, millest tulenevalt toonane Kaitsejõudude Peastaabi ülem kindralmajor Ants Laaneots ei saanud täita oma ametikohast tulenevat kohustust olla kaitseväe juhataja ülesannetes. Mõjuvaks põhjuseks ei saa ju olla, et Kaitsejõudude Peastaabi ülem ei saa täita kaitseväe juhataja kohustusi just sellepärast, et tema ametikohaks on Kaitsejõudude Peastaabi ülema koht. Samuti puuduvad andmed selle kohta, kas Kaitsejõudude Peastaabi ülem jõudis olla **hetkegi** kaitseväe juhataja ülesannetes.

Vabariigi Presidendi käskkirjad kui halduse üksikaktid ei kuulu õiguskantsleri järelevalve alla. Ainus õigustatud isik, kes võinuks Vabariigi Presidendi 1999. aasta 30. juuni käskkirja nr 69 halduskohtus vaidlustada, oleks olnud toonane Kaitsejõudude Peastaabi ülem kindralmajor Ants Laaneots, kuid seda ta ei teinud. Kindralmajor Ants Laaneots esitas Vabariigi Presidendile avalduse Kaitsejõudude Peastaabi ülema ametikohalt lahkumiseks,

mille Vabariigi President oma 1999. aasta 21. septembri otsusega nr 631 (RTL 1999, 132, 1833) rahuldas.

Selgusetu on, kuidas Vabariigi President varem kehtinud RRKS § 8 (RRKS § 30) lg-id 2 ja 3 rakendas, et neis sätestatud juhtudel ei pruukinud Kaitsejõudude Peastaabi ülem ametikohast tulenevalt astuda kaitseväge juhataja ülesannetesse, ning määras kaitseväge juhataja kohusetäitjaks teise ohvitseri.

RRKS vastuvõtmisel ei pidanud Riigikogu ja Vabariigi Valitsus vajalikuks täpsustada varem kehtinud RRKS § 8 (sõnastus vastab kehtiva RRKS §-le 30), tagamaks kaitseväge juhataja operatiivse asendamise Kaitsejõudude Peastaabi ülemaga eelnimetatud paragrahvide lg-tes 2 ja 3 sätestatud juhtudel. Selleks ei olnud vajadustki, sest RRKS § 30 annab eeltoodud analüüsi arvestades piisavalt täpse regulatsiooni kaitseväge juhataja asendamiseks.

Kokkuvõttes võib väita, et käsitletud Vabariigi Presidendi 1999. aasta 30. juuni käskkirja nr 69, millega kaitseväge juhataja asendamisel mindi mööda Kaitsejõudude Peastaabi ülemast, on vastuolus RRKS §-ga 8.

3.2.3. Kaitseväge juhataja ametist vabastamine

PS § 127 lg-ga 3 ja varem kehtinud RRKS § 11 lg 1 p-ga 1 vastuolus olevaks pean ka Vabariigi Presidendi 2000. aasta 30. juuni käskkirja nr 104 "Johannes Kerdi vabastamine ja Aarne Ermuse nimetamine" (RTL 2000, 76, 1150). PS § 127 lg 3 sätestab, et Kaitseväge juhataja nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul. Juba Vabariigi Presidendi käskkirja nr 104 pealkiri sätestab Johannes Kerdi vabastamise, mis on PS-st tulenevalt Riigikogu pädevuses. Lisaks sätestab käskkirja p 1: "1) Rahuldan kindralleitnant Johannes Kerdi avalduse vabastada ta kaitseväge juhataja ametikohalt."

Siinkohal juhiksin kõrvalpõikena tähelepanu varem kehtinud RRKS § 11 lg 1 p 1 puudusele. Selle punkti kohaselt tegi Vabariigi President Riigikogule ettepaneku kaitseväge juhataja või ülemjuhataja ametisse nimetamiseks ja ametist vabastamiseks vastavalt Eesti Vabariigi PS § 78 p-le 11. PS § 78 punkt 11 sätestab, et Vabariigi President teeb Riigikogule ettepaneku kaitseväge juhataja või ülemjuhataja ametissenimetamiseks. Kaitseväge juhataja ametist vabastamist selles ei käsitleta, vaid kaitseväge juhataja ametist vabastamine, nagu eespool öeldud, peab olema kooskõlas PS § 127 lg-ga 3, kus see on sätestatud. Kehtiva RRKS § 3 lg

1 p 5 alusel teeb Vabariigi President Riigikogule ettepaneku kaitseväge juhataja või ülemjuhataja ametissenimetamiseks ja ametist vabastamiseks, olles ära kuulanud Riigikaitse Nõukogu arvamuse. PS § 78 p-s 11 ei ole kaitseväge juhataja või ülemjuhataja ametissenimetamise eeldusena sätestatud Riigikaitse Nõukogu arvamust. Küll aga sätestab PS § 127 lg 2, et Vabariigi Presidendi juures on nõuandva organina Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseisu ja ülesanded sätestab seadus. Kuna Riigikaitse Nõukogu on Vabariigi Presidendile nõu andev organ, kelle seisukohad ei ole kohustuslikud, siis leian, et RRKS § 3 lg 1 p 5 ei ole vastuolus PS § 78 p-ga 11.

Tulles tagasi Vabariigi Presidendi 2000. aasta 30. juuni käskkirja nr 104 juurde, ei saa täielikult nõustuda 2000. aasta 8. septembril “Eesti Päevalehes” avaldatud R. Müllersoni artikli “President ei rikkunud põhiseadust” väitega, et president ei rikkunud põhiseadust. R. Müllerson väidab, et “Vabariigi President saatis Riigikogu esimehele kirja, milles tuginedes PS § 78 punktile 11, teeb Riigikogule ettepaneku vabastada Johannes Kert kaitseväge juhataja ametikohalt. Selle dokumendi põhiseaduslikkuses ei tohiks mingit kahtlust olla” (Müllerson 2000: 2). Vaieldavad on Vabariigi Presidendi käskkirja vastavus PS-le ning R. Müllersoni väite põhjendused, seda just minu poolt ülalnimetatud põhjustel. Nagu eespool mainisin, käsitleb PS § 78 p 11 ainult kaitseväge juhataja **ametissenimetamist**. Lisaks leiab ka R. Müllerson kõnealuses “Eesti Päevalehe” artiklis kokkuvõtlikult, et “president ei vabastanud kaitseväge juhatajat lõplikult ja õiguslikult jäi Johannes Kert kaitseväge juhatajaks, kuni Riigikogu ta 28. augustil vabastas” (ibid: 2).

Magistritöö autoril ei ole teada, et riigikaitsealises õiguses oleks sisustatud selline mõiste nagu “ajutine vabastamine, mis ei ole lõplik”. Varem kehtinud RRKS § 8 lg 2 nägi ette, et kaitseväge juhataja ülesannete täitmine läheb automaatselt üle Kaitsejõudude Peastaabi ülemale (vt ka magistritöö autori kommentaare ülal, sest samad sätted on kehtiva RRKS §-s 30), kui kaitseväge juhataja ei saa neid täita haiguse, puhkuse või muul mõjuval põhjusel. See aga ei tähenda, et kaitseväge juhataja oleks ametist vabastatud. Kuidagi ei saa väita, et kaitseväge juhataja ei ole puhkuse tõttu ajutiselt kaitseväge juhataja – *de jure* on ta kaitseväge juhataja edasi, kuigi *de facto* täidab tema ülesandeid Kaitsejõudude Peastaabi ülem või on Vabariigi President määranud kellegi teise ohvitseri kaitseväge juhataja kohusetäitjaks. Seetõttu oli varem kehtinud RRKS-s eraldi regulatsioon § 8 lg-s 3, mis nägi ette kaitseväge juhataja asendamise seoses tema ametist vabastamisega (sõnastus vastab *expressis verbis* kehtiva RRKS § 30 lg-le 3).

Ühtlasi möönab magistr töö autor, et R. Müllersoni artikli näol on tegemist ajaleheartikliga, kuid seda ei ole kirjutanud ajakirjanik, vaid autor ise, võimalik, et ajalehe toimetuse on seda artiklit redigeerinud ja lühendanud.

Kui vaadelda veel Vabariigi Presidendi 2000. aasta 30. juuni käskkirja nr 104 p 3, mis sätestab: “3) Arvata kindralleitnant Johannes Kert reservi, säilitades talle õigusaktidega ettenähtud põhipalga ja lisatasud ning ametihüved.” Käskkirja aluseks on viide KVTS (RT 2000, 28, 176) §-le 96. Ometi on seegi käskkirjapunkt **vastuolus** viidatud KVTS §-ga 96. Nimelt sätestab § 96 **kaadriohvitseride reservi**, mille kestuseks koos ametipalga säilitamisega on maksimaalselt kuni 90 kalendripäeva. Vastavalt KVTS § 96 lg-tele 5 ja 7 säilitatakse ohvitserile kaadriohvitseri reservis oleku ajaks teenistustasu tema viimase ametikoha järgi. Kui 90 kalendripäeva jooksul ei ole kaadriohvitseri reservi määratud ohvitseri võimalik määrata uuele ametikohale, lõpetatakse temaga tegevteenistusleping ning ohvitser arvatakse **reservi**. Oluline on asjaolu, et formaaljuriidiliselt sai kaitseväge juhataja kindralleitnant Johannes Kerti arvata kaadriohvitseri reservi alles **pärast** Riigikogu otsuse vastuvõtmist, õigemini päeval, mil Riigikogu otsus allkirjastati. Vastavalt Riigi Teataja seaduse (RT I 1999, 10, 155) § 5 lg-le 4 jõustub Riigikogu otsus selle allakirjutamisega, kui otsuses eneses ei sätestata teist tähtaega. Teatavasti vabastas Riigikogu kaitseväge juhataja ametist oma 2000. aasta 28. augusti otsusega “Kaitseväge juhataja ametist vabastamine” (RT I 2000, 71, 443). Sellest tähtpäevast peaks hakkama jooksuma maksimaalselt kuni 90-päevane kaadriohvitseri reservis olemise tähtaeg, mitte 2000. aasta 30. juunist, mil jõustus Vabariigi Presidendi käskkiri nr 104. Samuti ei olnud presidendil õigust arvata kaitseväge juhatajat reservi, jättes vahele kaadriohvitseri reservi. Kaadriohvitseride reservi määramise takistuseks ei saanud olla ka asjaolu, et tulenevalt KVTS § 96 lg-st 3, ei olnud Vabariigi Valitsus kehtestanud kaadriohvitseride reservi kuulujate üldarvu. Kui selle arvu suurus on reguleerimata, saaks vajaduse korral arvata kaadriohvitseride reservi piiramatu arvu kaadriohvitseri. Vabariigi Valitsus kinnitas oma 2001. aasta 20. veebruari korraldusega nr 121-k “Kaadriohvitseride reservi üldarv” (RTL 2001, 27, 344) 15 kaadriohvitseri. Eelöeldu näitab, et Vabariigi Presidendi nõunikud riigikaitseküsimustes ilmselt ei olnud kursis kõikide riigikaitsealaste õigusaktidega.

Kokkuvõttes võib väita, et Vabariigi Presidendi 2000. aasta 30. juuni käskkiri nr 104 on vastuolus PS § 127 lg-ga 3 ja varem kehtinud RRKS § 11 lg 1 p-ga 1.

3.3. Riigi kaitsepoliitika põhisuunad, julgeolekustrateegia ja julgeolekupoliitika alused

Julgeolekupoliitikat teostatakse julgeolekudoktriinide alusel. H. Born on seisukohal, et “läbirääkimistel riikliku julgeolekupoliitika dokumentide üle või nende heakskiitmisel või läbirääkimistel nende ellurakendamise kohta eriolukordades peavad rahvaesindajad vastama osale või kõigile alljärgnevatele küsimustele:

Milliste ähvarduste ja ohtude eest peab ühiskond olema kaitstud? Missuguseid ja kelle väärtushinnanguid tuleb kaitsta? Ja järelikult, missugune julgeolek on vajalik? Kas riiklikus julgeolekupoliitikas sisaldub ka julgeoleku uute ohtude uurimine, nagu nt organiseeritud kuritegevus ja terrorism? Kuidas tagada, et julgeolekupoliitika on kooskõlas rahvusvahelise humanitaarõiguse ja inimõiguste seaduse ja põhimõtetega? Kui palju julgeolekut on piisav? Kuidas saavutada riiklikku julgeolekut: kas liitu astumisega? või erapooletuse säilitamisega? Missuguseid aktsioone peaksid korraldama riiklikud julgeolekujõud? Kas ainult kaitseaktsioone või peaksid nad osalema ka rahuvalveoperatsioonides? Missugused vahendid peaksid olema käepärast ja missugused sektorid peaksid olema kaasatud soovitud julgeolekutasandi saavutamiseks? Ja kui kauaks ning missugustel tingimustel? Kui sageli peaks julgeolekupoliitikat revideerima? Missugune on rahanduslik ja majanduslik mõju ja kui palju on maksumaksjad nõus kulusid kandma? Missugune on julgeolekupoliitika ja selle ellurakendamise mõju välissuhetele ja regionaalsele stabiilsusele? Missugune on massihävitusrelvade tegelik staatus ja tulevane riiklik strateegia?” (Born 2003: 27, 28)

Riikide julgeolekustrateegiad on üldjoontes sarnase ülesehitusega, kuid erineva sisuga (Barracks 1995: 2). Eesti riigi julgeolekustrateegia peaks sisaldama:

- 1) Eesti geopoliitilist asendit maailmas, Euroopas ja regioonis;
- 2) Eesti riiklikke (sh rahvuslikke) huve;
- 3) võimalikke ohte (sh sõjalisi, rahvusvahelisest terrorismist ja organiseeritud kuritegevusest lähtuvaid);
- 4) Eesti poliitilisi (sh välispoliitilisi) ja sõjalisi eesmärke (nt ühinemine NATO-ga, Euroopa Liiduga);
- 5) majandusstrateegiat (sh majanduslikke riske);
- 6) tervise- ja keskkonnakaitset (nt keskkonnasaastatuse vähendamine, valmisolek loodusõnnetust ning epideemiate tõrjumiseks);
- 7) sõjalise kaitse strateegiat;
- 8) sõjaliste eesmärkide saavutamise plaani;

- 9) kaitsejõudude struktuuri;
 - 10) kaitseotstarbeliste hangete programmi;
 - 11) riigikaitsekulutuste planeerimist 10 aastaks.
- (Engel, Helme 1997: 4 ja Barracks 1995: 5).

E. Riuttala järgi on julgeolekupoliitika sõltuv välis-, kaitse-, majandus- ja ühiskonnapoliitikast (Riuttala 2002: 24). Seega on riigi kaitsepoliitika riigi julgeolekupoliitika üks osi. Oluliseks sammuks kaitsepoliitika alal oli Riigikogu 1996. aasta 7. mai otsus, millega kiideti heaks riigi kaitsepoliitika põhisuunad (RT I 1996, 36, 684). RKpP käsitlevad riigikaitse kui sõjalise kaitse korraldust ning on aluseks selle edasisele kavandamisele ja teostamisele. Nimetatud otsuse alusel tehti Vabariigi Valitsusele ettepanek algatada seaduseelnõud, et viia riigikaitsealased seadused kooskõlla RKpP põhimõtetega.

Julgeolekupoliitika seisukohast on oluline RKpP I ptk, kus Riigikogu kui **seadusandja esimest korda** deklareeris Eesti eesmärgi saada Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni (NATO) ning Lääne-Euroopa Liidu (WEU) täisliikmeks. Põhisuundade I ptk-s öeldakse: “Koostöö nimetatud kaitseorganisatsioonidega on Eesti peamine poliitiline ja praktiline võimalus julgeoleku ja riigikaitse arendamiseks ja tugevdamiseks. Seetõttu peab Eesti oluliseks osaleda NATO programmis “Partnerlus rahu nimel” (PfP) ning kasutada aktiivselt võimalusi, mida pakub assotsieerunud partneri staatus WEU-s.” Selgituseks nii palju, et täisliikme staatus WEU-s on võimalik Eestil saada siis, kui ollakse NATO ja Euroopa Liidu liikmesriik.

RKpP-s määratakse kindlaks kaitsepoliitika alused, tsiviilkontroll ja riigikaitse kõrgem juhtimine, kaitseringkonna ja kaitsejõude ülesanded ning ülesehitus, kaitsejõudude reserv, mobilisatsioon ja demobilisatsioon, riigikaitsealine haridus ja sõjaline väljaõpe.

2000. aasta 7. detsembril esitas Vabariigi Valitsus Riigikogu menetlusse Riigikogu otsuse “Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused” eelnõu (606 OE). Riigikogu riigikaitsekomisjon kui juhtivkomisjon soovis nimetatud eelnõule lisatud JpA-sse teha muudatusi, kuid neid sai teha ainult Vabariigi Valitsus, kes oli 2000. aasta 14. novembri istungi protokollilise otsusega julgeolekupoliitika alused heaks kiitnud. Sellest tulenevalt võttis Vabariigi Valitsus nimetatud otsuse eelnõu tagasi (606 OE menetlus 2000).

2001. aasta 21. veebruaril esitas valitsus Riigikogu menetlusse Riigikogu otsuse “Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused” eelnõu (684 OE) muudetud kujul, arvestades JpA-s Riigikogu liikmete ettepanekuid ja seisukohti (684 OE menetlus 2001). Riigikogus võeti see eelnõu otsusena vastu 2001. aasta 6. märtsil (RT I 2001, 24, 134), kusjuures pealkiri muudeti vastavaks normitehnilistele nõuetele: “Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika aluste heakskiitmine”. Kuna ülalpool on juba kirjeldatud, mida peaks riigi julgeolekustrateegia sisaldama ja kõnealune Riigikogu otsus (koos edaspidi käsitletava ESKS-ga) neid nõudeid enamasti järgib, siis ei ole otstarbeks uuesti lahti seletada Riigikogu 2001. aasta 6. märtsi otsust, millega kiideti heaks juurdelisatud JpA (vt lähemalt JpA kohta RT I 2001, 24, 134). Mainida tuleb vaid olulist momenti, mis on tähtis NATO-sse integreerumisel.

JpA p 2 “Eesti välispoliitiline tegevus oma julgeoleku kindlustamisel, integratsioon ja rahvusvaheline koostöö” alapunkti 2.1 lõik 6 sätestab: “Eesti julgeolekupoliitiliste eesmärkide elluviimiseks kavatseb Riigikogu tõsta kaitsekulutusi 2002. aastaks 2%-ni SKT-st (sisemajanduse kogutoodangust).”

Kaitsekulutuste kasv on toimunud pideva protsessina. 2002. aasta riigieelarve seaduses (RT I 2002, 4, 8) saavutati kaitsekulutuste suuruseks esimest korda 2% SKT-st.

Selline kaitsekulutuste suurusjärk – 2% SKT-st seab NATO liikmesriikidele kaitsekulutuste osas võrdse koormuse. NATO liikmesriikide kaitsekulutuste keskmine tase oli 2000. aastal 2,5 % SKT-st (NATO Handbook 2001: 215).

Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad PS § 65 kommentaarides, et Riigikogu otsused on üksikaktid ning need võetakse vastu PS, RKKS või muu seaduse alusel (Truuväli jt 2002: 381).

JpA heakskiitmise otsuse preambulas viidet PS või seaduse normile aga ei olnud. Eeldada võib, et Riigikogu tugines JpA heakskiitmisel PS § 65 p-le 16, mille kohaselt lahendab Riigikogu muid riigielu küsimusi, mis põhiseadusega ei ole antud Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse, teiste riigiorganite või kohalike omavalitsuste otsustada. Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad, et “ § 65 p 16 kehtestamisel on lähtutud nähtavasti sellest, et PS ei suuda alati anda ammendavat regulatsiooni, ning seepärast on peetud vajalikuks sätestada Riigikogu reservpädevus. See säte annab Riigikogule võimaluse teha otsustusi küsimustes, mille lahendamist PS-ga pole selgesõnaliselt antud teiste

riigiorganite või kohalike omavalitsuste pädevusse [...]”. (ibid: 384). PS § 65 p 16 sätet saab tõlgendada ka laiemalt, kuid selle tõlgendamisel ei tohi vastuollu minna PS §-s 4 sätestatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse printsiibiga (ibid:384). “Riigikogu poolt muidu täitevvõimu pädevusse kuuluva küsimuse lahendamine võib üksikjuhtudel olla põhjendatav väga olulise avaliku huviga, mis teeb mõistlikuks kaasata küsimuse otsustamisse ka opositsioon” (ibid:384).

Riigikogu võttis 2003. aasta 11. veebruaril vastu uue RKKS (RT I 2003, 24, 148), mille § 156 järgi võib Vabariigi Valitsus esitada Riigikogule **arutamiseks** oma tegevuskava.

Kehtiva RRKS § 5 lg 2 p 1 alusel esitab Vabariigi Valitsus Riigikogule **heakskiitmiseks** julgeolekupoliitika alused. RRKS § 26 sätestab: "§ 26. Julgeolekupoliitika alused

(1) Julgeolekupoliitika alused määravad kindlaks Eesti ja rahvusvahelise julgeolekupoliitilise keskkonna ja ohutegurid, kirjeldavad riigi ja rahva valmisolekut riigikaitseks.

(2) Julgeolekupoliitika alused kiidab Vabariigi Valitsuse ettepanekul heaks Riigikogu oma otsusega.

(3) Enne julgeolekupoliitika aluste või nende muudatuse esitamist Riigikogule kuulab peaminister Riigikogu kinnisel istungil ära Riigikogu fraktsioonide seisukohad. "

Osundatud RRKS § 26 lg 2 näol on tegemist viitega tegevuskavale, mis ei ole aluseks ainult Vabariigi Valitsusele (kuigi viimane on selle koostanud), vaid ka Riigikogule julgeolekualase poliitika elluviimisel ning asjakohaste eelnõude ettevalmistamisel. Näiteks sätestab JpA seadusandja tasemel Eesti integratsiooni NATO-sse ja Euroopa Liitu jne. JpA p 2.1 järgi kavatseb Riigikogu Eesti julgeolekupoliitika eesmärkide saavutamiseks tõsta kaitsekulutusi aastaks 2002 2%-ni SKT-st. Seega ei oleks üheselt selge, kas riigi JpA näol on tegemist ainult valitsuse tegevuskavaga RKKS § 156 mõistes, kuigi tundub, et sisuliselt on, sest JpA iseenesest ei ole Riigikogu otsuse eelnõu, vaid valitsuse kinnitatud tegevuskava, mis juurdelisatult kiidetakse lõplikult heaks Riigikogu otsusega.

Küsimus on selles, kas oleks otstarbekas, et Riigikogu piirduks ainult JpA arutamisega ega võtaks vastu otsust. Milline oleks sellise arutelu õiguslik tagajärg ja väljund ning mis saaks siis, kui arutelul prevaleeriks JpA mõnede sätete osas Riigikogu liikmete ja opositsiooni negatiivne seisukoht? Pealegi ei saa ju sellist arutelu vormistada Riigikogus lõpphääletusena, kus kujuneks välja Riigikogu poliitiline ja õiguslik tahe. Samas sätestab RRKS § 26 lg 3, et

enne JpA või muudatusettepanekute esitamist Riigikogule kuulab peaminister Riigikogu kinnisel istungil ära Riigikogu fraktsioonide seisukohad.

Kuigi RRKS on RKKS suhtes eriseaduseks, on RKKS uuem seadus ning vastuolu korral tuleks lähtuda viimasest printsiibi *lex posterior derogat legi priori* alusel, sest vaadeldavad normid on osundatud seadustes sätestatud erinormidena (pealegi on mõlemad seadused konstitutsioonilised seadused).

Magistritöö autor möönab, et osundatud RRKS § 26 lg-d 2 ja 3 ei ole kooskõlas RKKS-ga, vahest ainult RKKS §-ga 153, kuigi viimati nimetatud norm käsitleb Riigikogu komisjoni õigust algatada Riigikogus olulise tähtsusega riikliku küsimuse arutelu. Seega vajaks seaduste omavahelise vastuolu vältimiseks muutmist RRKS või RKKS. Tulenevalt Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorite eelnimetatud seisukohast PS § 65 p 16 osas ning käesoleva teema analüüsist leiab magistritöö autor, et muutmist vajab eelkõige RKKS, tuleb viia kooskõlla RRKS sätetega.

Sama probleem tekiks Riigikogu 1996. aasta 7. mai otsusega "Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuundade heakskiitmine", kuid sellise otsuse vastuvõtmise alust ei ole hetkel kehtivate seadustega reguleeritud. Kuid ka siin saab tugineda Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljade autorite eeltoodud seisukohaga PS § 65 p 16 osas, küsimus on selle otstarbekuses, arvestades JpA olemasolu.

3.3.1. Probleemid Eesti sõjalise kaitse strateegias

Vabariigi Valitsus kinnitas oma 2001. aasta 28. veebruari korraldusega nr 156-k juurdelisatud ESKS (RTL 2001, 33, 442), mis lisaks JpA-le ja RKpP-le on riigikaitse väljaarendamise põhidokumendiks. Vastavalt nimetatud korralduse I ptk-le on ESKS eesmärgiks anda selged juhised ja kehtestada prioriteedid Eesti kaitsejõudude sõjalise võimekuse arendamisel. ESKS-ga määratakse geopoliitilist olukorda ja sõjalisi ohte arvesse võttes kindlaks Eesti kaitsejõudude (sh. piirivalve, Kaitseliit) **ülesanded** ja antakse kaitsealased juhised vägede arendamiseks ning rakendamiseks. Eesti kaitsejõud on Eesti Vabariigi totaalkaitsel põhineva riigikaitseüsteemi üks tugisambaid. NATO riikide relvajõududega koostegutsemisvõimelisuse ja ühitatavuse nõuete täitmisel on Eesti kaitsejõud Euro-Atlandi ühise julgeolekusüsteemi aktiivne liige ning on valmis tulevikus osalema kollektiivse

julgeoleku tagamises NATO liikmena. Vajaduse korral ajakohastatakse ESKS vastavalt Euro-Atlandi julgeolekusituatsioonis ja Eesti julgeolekupoliitikas asetleidvatele muutustele. ESKS-s sätestatakse julgeolekusituatsioon, kaitsepoliitika, kaitsejõudude ülesanded, sõjalise kaitsevõime arendamise prioriteedid (RTL 2001, 33, 442).

L. Almanni järgi “sõjalise kaitse strateegilise kava kinnitamine rajaneb põhiseaduse neil sätetel, milles nähakse ette Vabariigi Valitsuse pädevus riigikaitse teostamisel ja tema poliitiline vastutus” (Almann 2003: 51).

ESKS-s on aga mõningaid küsitavusi. Küsitav on ESKS puhul asjaolu, kas seda tohiks Riigi Teatajas avaldada. Vastavalt riigisaladuse seaduse (RT I 1999, 16, 271) § 6 p-le 3 on salajase tasemega riigisaladuseks teave, mis sisaldab riskianalüüsi kokkuvõtet ja milles käsitletakse põhiseaduslikku korda ähvardavaid ohte, planeeritavaid meetmeid ja ressursse. Veelgi enam, seaduse § 7 p 1 kuulutab täiesti salajaseks riigisaladuseks teabe, mis käsitleb riiklikku tegevuskava tegutsemiseks sõjaajal. Näiteks määrab ESKS kindlaks sõjalise julgeolekuriski ning kaitsejõudude ülesanded. Vabariigi Valitsus kinnitas oma 2002. aasta 6. septembri korraldusega nr 596-k “Kaitsejõudude arengueesmärgid kuni aastani 2015” (RTL 2002, 103, 1560). Eelnimetatud korraldus on küll Riigi Teatajas avaldatud, kuid arengueesmärgid mitte, sest viimaste näol on tegemist riigisaladusega. Siiski võib tõdeda, et ESKS ei ole riigisaladuse seadusega vastuolus, sest eelpool osundatud teave on üldsõnaline.

ESKS p 2.6 määratleb sõjaaja juhtimisstruktuurid, mille all on säte, et sõjaajal alluvad mereväe ülem, õhuväe ülem ja kaitseringkondade ülemad **operatiivjuhile**. Nimetatud säte on **vastuolus** PS § 127 lg-ga 3, mis sätestab, et Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioone juhib sõjaajal kaitseväge ülemjuhataja. Vastuolu on ka SRKS § 4 lg-ga 1, mille alusel juhib kaitseväge ülemjuhataja sõjaajal tema alluvuses olevate kaitsejõudude sõjalist tegevust **ainuisikuliselt**. Veel on vastuolu varem kehtinud RRKS § 11 lg 2 p-ga 3 ja RRKS §-ga 29, mille järgi on kuni kaitseväge korralduse seaduse jõustumiseni kaitseväge juhtkonnaks Kaitsejõudude Peastaabi ülem, väeliikide ülemad ja Kaitseliidu ülem. Kuna RRKS alusel ei kuulu operatiivjuht kaitseväge juhtkonna hulka, siis puudub ka õiguslik alus, et valitsuse korralduses nimetatud operatiivjuhile alluks kaitseväge juhtkond.

Vabariigi Valitsuski leidnud, et operatiivjuhti käsitlev regulatsioon ei vastanud seadusele. Vabariigi Valitsus muutis oma 2002. aasta 17. detsembri määrusega nr 395 Vabariigi Valitsuse 2002. aasta 22. mai määrust 172 “Kaitseväge struktuur ja paiknemine” (RT I 2002,

105, 628). Seega sätestab valitsuse määruse “Kaitseväge struktuur ja paiknemine” (RT I 2002, 44, 290) § 3 p 2, et kaitseväge juhatajale allub operatiivülem. Lisaks sätestab § 3¹, et operatiivülema vahetus alluvuses on operatiivstaap. Samas ei muudetud ESKS-t.

Võimalik, et tulevikus sätestatakse kaitseväge operatiivjuhi staatus kaitseväge korralduse seaduses, ning võimalik, et operatiivjuht hakkab kuuluma kaitseväge juhtkonda ja temale võivad sõjaajal alluda kõik senised kaitseväge juhtkonda kuuluvad isikud, kuid mitte kaitseväge ülemjuhataja (vastuolu PS § 127 lg-ga 3). Võimalik, et operatiivjuhtimise all mõeldakse tulevikus näiteks NATO operatiivjuhtimist, kuid siis oleks pidanud selle mõiste vastavalt määratlema.

ESKS näol tegemist valitsusesisese põhikavaga, kuid ka põhikava peab olema kooskõlas PS ja seadusega. Juhul kui valitsuse põhikavas on ette nähtud regulatsioonid, mis on vastuolus PS ja seadusega, siis peaks olema ka põhikavas selgesõnaliselt formuleeritud PS ja seaduse muutmise kavatsus. R. Naritsa järgi “Eesti õiguskorras kasutatakse ka teisi õigusaktide nimetusi. Näiteks direktiiv, juhend, korraldus, käskkiri. Selliste õigusaktide legaaldefinitsioone me objektiivsest õigusest ei leia. Üldjuhul tuleks siin lähtuda põhimõttest, mille alusel tuleb lugeda määrusteks haldusakti teoorias lähtuvalt kõik need õigusaktid, mis sisaldavad üldnorme (õigusnorme)” (Narits 2000: 79).

Küll aga annab RRKS 7. peatüki “Riigikaitse põhikavad” § 27 Vabariigi Valitsusele delegatsiooninormi ning ka kohustuse sõjalise kaitse strateegilise kava kehtestamiseks. Samas kinnitas Vabariigi Valitsus ESKS varem kehtinud RRKS alusel, kuid kehtiva RRKS § 38 alusel kehtisid varasema RRKS alusel antud õigusaktid **kuni 2003. aasta 1. jaanuarini**. Riigikohus on oma 2003. aasta 12. mai otsuse p-s 31 asunud seisukohale, et “määruse kooskõla uue seadusega tähendab ka seda, et kui uus seadus kehtestab delegatsiooninormi, siis tuleb selle delegatsiooninormi alusel anda uus määrus. Eelmise seaduse alusel antud määrust saab uue seaduse kehtivuse ajal rakendada üksnes siis, kui uue seaduse rakendussätetes on see sõnaselgelt ette nähtud” (RT III 2000, 13, 140). Kuna korraldus, millega ESKS kinnitati, on RRKS delegatsiooninormist tulenev õigusakt, siis tuleb selle andmisel *intra legem* printsiibi alusel lähtuda PS-st ja seadusest ning korraldus peab olema viimastega kooskõlas. **Eeltoodust lähtuvalt on ESKS oma kehtivuse kaotanud.**

Käesoleva peatüki p-s 3.3 kirjeldati, milline peaks olema julgeolekustrateegia. Eesti aga on valinud endale variandi, mille kohaselt kajastatakse julgeolekustrateegias olevaid

põhimõtteid kolmes eri dokumendis - RKpP-s, JpA-s ja ESKS-s. Magistritöö autori arvates ei ole see otstarbekas ning tekitab dubleerimist, sest suur osa eelnimetatud dokumentides sätestatust kattub omavahel. Pealegi on kaitsepoliitika julgeolekupoliitika osa. Seega tuleks edaspidi kaaluda, et RKpP-s ja JpA-s sätestatud kajastada ühes dokumendis, milleks võiks olla näiteks julgeolekustrateegia. Samas võiks sellist dokumenti nimetada ka julgeolekupoliitika alusteks. Kuigi C. Barracks paigutab ka sõjalise kaitse strateegia julgeolekustrateegia hulka (Barracks 1995: 5), ei välista see, et sõjalise kaitse strateegia võiks olla kinnitatud eraldi õigusaktiga, eriti sellise dokumendi kogumahtu arvestades. RKpP, JpA ja ESKS ühendamisel tuleks aga muuta RRKS-st. Ühtlasi tuleks kaotada vastuolo RKKS ja RRKS vahel ning Riigikogu võiks kinnitada tulevase julgeolekustrateegia. JpA on nn elav dokument, mis vajab julgeolekusituatsiooni muutumise korral läbivaatamist ja muutmist. Eesti liitumisel NATO ja EL-ga on vaja vastu võtta uus JpA (või siis julgeolekustrateegia), sest Eesti julgeolekut ähvardav oht väheneb ning sellest tulenevalt vajab JpA muutmist.

3.3.2. Totaal- ja territoriaalkaitse, nende rakendamine agressiooni korral

Eespool käsitletud RKpP, JpA ja ESKS määravad kindlaks, et Eesti riigikaitse ehitatakse üles totaal- ja territoriaalkaitsele (RKpP 1 ptk; JpA 3. ptk p 3.1.1. , ESKS 1. ptk, 3. ptk p 1 ja 4). Ka RRKS (nt 6. ptk) ja KVTS (nt KVTS § 127 lg 3, isik on reservväelane kuni 60-aastaseks saamiseni) on üles ehitatud ülalnimetatud põhimõtteid järgides.

PS § 128 lg 2 seab Vabariigi Presidendile kohustuse kuulutada agressiooni korral välja sõjaseisukord ja mobilisatsioon ning nimetada kaitseväge ülemjuhataja, ootamata ära Riigikogu otsust.

Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad, et “agressiooni mõiste siseriikliku õigusaktiga määratlemine ei ole vajalik, sest rahvusvahelise õiguse järgi saab Eesti agressioonile viidates alustada sõjategevust üksnes ÜRO Peaassamblee 1974. aasta resolutsiooni nr 3314 (XXIX) “Agressiooni määratlemine” sätestatud tingimuste esinemisel, mis on piisavalt selged ja ei vaja enam seadusega täpsustamist. Resolutsioonis on antud ka näidisloetelu agressiooni võimalikest liikidest” (Truuväli jt 2002: 571). Magistritöö autor täiendaks eelöeldut A. Uustali seisukohaga eelnimetatud resolutsiooni osas, et “[...] loetelu ei ole ammendav. Julgeolekunõukogule antakse õigus, kui ta peab seda vajalikuks, lugeda agressiooniks veel teisigi tegevusi” (Uustal 1984: 337).

Eelnimetatud resolutsioonis antud agressiooni näidisloetelust tuleb tähelepanu pöörata p-le c – “riigi relvajõudude poolt teise riigi ranniku või sadamate blokeerimine” (ibid: 337). Selline sadamate blokeerimine võib toimuda näiteks väljaspool riigi merealapiire rahvusvahelistes vetes. PS § 128 lõikest 2 tulenevalt peab aga Vabariigi President kuulutama välja sõjaseisukorra ning mobilisatsiooni, mis eelkirjeldatud situatsiooni arvestades ei ole alati preventiivselt vajalik.

JpA p 3.1.1. järgi on Eesti riigikaitse rajatud totaal- ja territoriaalkaitsele, seejuures haarab totaalkaitse kogu ühiskonda, mis loob võimalused oletatava agressori usutavaks heidutamiseks ning seeläbi agressiooni ärahoidmiseks ja tõrjumiseks. Juba varem kehtinud RRKS (RT I 1995, 18, 240; 2002, 57, 354) § 22 lg 3 ja kehtiva Ka RRKS § 2 lg 2 sätestab, et riigikaitse eesmärkide saavutamiseks rakendatakse seaduses sätestatud alustel ja korras totaalkaitse põhimõttel kogu rahvas ning rahva ja riigi jõuallikad. Seega sätestab seadus totaalkaitse põhimõtte.

A. Laaneotsa järgi tuleb pidada “totaalkaitseks riigistruktuuride, omavalitsuste, kaitsejõudude ning kogu rahva vaimse, füüsilise, majandusliku ning muu potentsiaali alalist valmidust kriiside lahendamiseks ning kooskõlastatud ja ühendatud tegevust ohu või kallaletungi ärahoidmisel ja tõrjumisel ning rahvuse ellujäämise tagamisel” (Laaneots 2000 a: 4-5). Seejuures on totaalkaitse oluline preventiivne iseloom, võimalik agressor peaks tõsiselt kaaluma, kui suured oleksid tema kaotused totaalkaitseks valmis oleva riigi ründamisel (ibid: 5).

E. Riuttala järgi on Soomes kasutusel nii territoriaal- kui ka totaalkaitse süsteem (Riuttala 2002: 1). Soome teatavasti aga ei kuulu sõjalistesse liitudesse. Seega oleks totaalkaitse väikeriigi jaoks optimaalne lahendus, seda muidugi juhul, kui väikeriik ei kuulu sõjalistesse liitudesse. ESKS 3 ptk p 3 järgi on Eesti riigikaitse aluseks kogu ühiskonda haarav totaalkaitse, mis rahvusvaheliste struktuuridega integreerudes toetab ka Euro-Atlandi ruumi ühist kaitset. Magistritöö autorile ei ole teada, et NATO-s oleks kasutusel totaalkaitse süsteem ning vastavates NATO teatmikes puudub selline definitsioon. Samuti puudub Eesti õigusaktides totaalkaitse definitsiooni täpne selgitus. ESKS 3. ptk p 3 järgi kujutab totaalkaitse endast riigistruktuuride, omavalitsuste, kaitsejõudude ning kogu rahva vaimse, füüsilise, majandusliku ja muu potentsiaali alalist valmidust kriiside lahendamiseks ja

kooskõlastatud ning ühendatud tegevust ohu või kallaletungi ärahoidmisel ja tõrjumisel ning rahvuse ellujäämise tagamisel.

Eeltoodust lähtuvalt on võimalik totaalkaitset tõlgendada väga laialt – st lisaks riigistruktuuridele võtab riigikaitsest osa kogu relvastatud rahvas. See eeldaks vastavate varude olemasolu ja pidevat planeerimist.

Totaalkaitse miinuseks on suured sõjalised kulutused, mis Eesti liitumisel NATO-ga ei oleks NATO julgeolekualast panust arvestades enam otstarbeks. Eeltoodu aga ei välista tsiviilstruktuuride ja militaarstruktuuride koostööd tegutsemisel eriolukorras, näiteks looduskatastroofide või nakkushaiguste likvideerimisel. Totaalkaitse puhul oleks riigikaitsega hõivatud kogu rahvas, st tagatud peab olema kogu rahva, eriti aga võitlusvõimeliste meessoost kodanike valmidus võimalikule agressorile vastu seista. Seega peaks olema nendele isikutele tagatud võimalus saada operatiivselt relvi ja erivahendeid ning toimuma peaks pidev väljaõpe. Vastasel juhul ei saaks sellistest isikutest koosnev üksus efektiivselt võidelda vastasega, kes on hästi relvastatud, toetub soomustehnikale ning õhujõududele. Näiteks kui potentsiaalne agressor koondab piiri lähedale oma sõjaväeüksusi, peaks rakenduma valmisolek ning alustatama valmistumist totaalkaitseks. Samas aga viib võimalik agressor oma üksused piiri lähedalt uuesti sisemaale. Selline situatsioon võib korduda mitmeid kordi ning mõjuks pärssivalt totaalkaitseks valmistunud riigi majandusele.

Eelöeldut arvestades ei peaks Eesti riigikaitse rajanema totaalkaitsele. Totaalkaitsest võiks üle võtta tsiviil- ja militaarstruktuuride valmisoleku ühiseks tegutsemiseks kriiside lahendamisel.

A. Laaneotsa järgi on “territoriaalkaitse riigikaitse ülesehituse ja kaitsetegevuse süsteemi erivorm, millele on iseloomulikud:

- 1) kaitsejõudude detsentraliseeritud juhtimissüsteem;
- 2) riigikaitse territoriaalne ülesehitus;
- 3) kaitsejõudude jagunemine kahte ossa: üldotstabelisteks jõududeks ja maa (territoriaal) kaitsevääks;
- 4) klassikaline hajutatud lahingu taktika ning sissitegevuse kompleksne kasutamine.”

(Laaneots 2000b: 6).

ESKS 3 ptk p 4 kohaselt tugineb riigi sõjaline kaitse territoriaalkaitse kontseptsioonile, mille kohaselt hõlmatakse kaitsetegevusega kogu riigi territoorium, alustades sõjalise vastupanuga piirialadelt.

A. Laaneotsa kirjeldatud territoriaalkaitsest lähtuvalt peab magistritöö autor oluliseks just kaitsejõudude detsentraliseeritud juhtimissüsteemi, kus kaitseringkonnad suudavad oma vastavate autonoomsete struktuuride abil osutada organiseeritud vastupanu ka juhul, kui üleriigiline juhtimine ei osutu võimalikuks.

Võiks väita, et eelseisval NATO-ga liitumisel ei vajaks Eesti ka territoriaalkaitse süsteemi, mis toob kaasa täiendavaid kulutusi riigikaitsele, kuid arvestades meie territooriumi ja kaitsejõudude suurust, peaksime suutma võimalikule agressorile vastu seista kuni NATO üksuste saabumiseni. NATO käsiraamatu järgi tähendab vastuvõtva riigi toetus (*host nation support - HNS*) tsiviil- ja militaarabi, mida antakse vastuvõtva riigi poolt nii rahuajal kui ka kriisi- või konfliktiolukorras liitlaste jõududele, mis asuvad selle riigi territooriumil või liiguvad läbi selle. Sellist toetust täpsustatakse kahe või mitmepoolsete kokkulepetega ning need võtavad arvesse NATO operatsioonilisi nõudeid. Vastuvõttev riik annab panuse vägede ülalpidamisele, logistikale ning infrastruktuurile (NATO Handbook 2003: 177-178).

Üldteada faktiks peaks olema, et sõjaline agressioon ei toimu reeglina ootamatult, selle ettevalmistamine võtab aega ning seetõttu on julgeolekualaste riskidega tegelevatel struktuuridel võimalik agressioonile eelnevate tunnuste abil seda prognoosida. Sellisteks tunnusteks on võimalikus agressorriigis toimuv sõjaline riigipööre, uute relvaüksuste loomine, mobilisatsioon ja sõjaväeüksuste koondamine riigipiiri lähistele. Veel võib läheneva agressiooni tunnuseks olla sekkumine naaberriigi sisepoliitikasse ettekäändel kaitsta rahvusvähemust, mis koosneb võimaliku agressorriigi põhirahvuse esindajatest, seejuures ähvardusega kasutada oma rahvuse õiguste kaitseks sõjalist jõudu, jne.

Seega peab Eesti tulevikus NATO liikmeriigina tagama vastuvõtva maa toetuse. Vastasel juhul, kui Eesti oleks okupeeritud, on NATO-l sõjaliselt juba tunduvalt raskem sündmustesse sekkuda.

Vastavalt Vabariigi Valitsuse 2002. aasta 22. mai määruse “Kaitseväe struktuur ja paiknemine” nr 172 §-le 7 on Eesti territoorium jagatud Põhja Kaitseringkonnaks, Lõuna Kaitseringkonnaks, Tallinna Erikaitsepiirkonnaks ning Lääne-Saarte Erikaitsepiirkonnaks.

Selline jaotus sarnaneb Soome territoriaalkaitse mudeliga, seal on 3 kaitseringkonda (Põhja, Lääne ja Ida) ning 6 kaitsepiirkonda (Riuttala 2002: 9).

KaLS § 8 lg 4 kohaselt moodustatakse Kaitseliidu malevad, malevkonnad ning teised üksused territoriaalsuse põhimõttel. Seega on territoriaalkaitse oluliseks alustalaks Kaitseliit, et tagada ka valmisolek riigikaitseks.

3.3.3. Riigikaitse valmisolek vastavalt kehtivale õigusele

Kuna eespool kõne all olnud RKpP, JpA ja ESKS määravad kindlaks riigi julgeolekupoliitika ning riigikaitse ülesehituse totaal- ja territoriaalkaitsele tuginevalt, siis järgnevalt vaatleksin, kuidas on tagatud riigikaitse valmisolek, mis on riigi julgeoleku üks olulisemaid aspekte.

PS X ptk puhul võib problemaatiliseks pidada § 126 lg-t 1, mis sätestab, et riigikaitse korralduse sätestavad rahuaaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus. Sellise regulatsiooni kehtestamisel lähtus seadusandja ilmselt okupatsioonieelse Eesti Vabariigi 1938. aasta riigikaitse rahuaegse korralduse seadusest (RT 1938, 29, 234) ja riigikaitse sõjaaegse korralduse seadusest (RT 1938, 29, 235).

Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid leiavad, et “ei ole väljakujunenud ühest tõlgendust, kas PS § 126 lg 1 ja § 104 lg 2 p 17 nõuavad kahe eraldi seaduse kehtestamist. Selle sätte eesmärgist lähtudes ei ole see vajalik, ka seaduste reguleerimisalad on lähedased ning kohati raskesti piiritletavad (nt mobilisatsioon ja sõjaseisukorra väljakuulutamise), kui ühtse riigikaitse korralduse seaduse mõtet ei ole edasi arendatud” (Truuväli jt 2002: 562). Magistr töö autor nõustub ülaltoodud seisukohaga, et seaduste reguleerimisalad on lähedased ning kohati raskesti piiritletavad, kuid sõjaseisukord loob teatud erisused, sh nt isikute õiguste ja vabaduste piiramise ning määratleb eri institutsioonide pädevused (vt nt SRKS §-d 1, 5, 9–12).

K. Meruski ja R. Naritsa järgi on “juristide hulgas diskuteeritud selle üle, kas põhiseaduse § 104 peab silmas eelkõige vastavat valdkonda või vastava seaduse täpset nimetust, mida peab kõrvalekaldumatult järgima. Praktika on läinud seda teed, et peetakse kinni mõlemast nõudest – seaduseandja on järginud nii põhiseaduse §-s 104 sätestatud nimetusi kui ka valdkondi” (Merusk, Narits 1998: 39).

Magistritöö autor nõustub K. Meruski ja R. Naritsa eeltoodud seisukohaga. Osundatud PS § 126 lg-s 1 ja PS § 104 lg 2 p-s 17 on eraldi välja toodud RRKS ja SRKS. Tegemist on konstitutsiooniliste seadustega, mille ühendamine on õiguslikult vaieldav, sest seni on seaduseandja õiguspraktikas järginud PS §-s 104 loetletud seaduste nimetusi ja valdkondi ning magistritöö autoril ei ole teada, et senises õiguspraktikas oleks kahte PS §-s 104 nimetatud konstitutsioonilist seadust ühendatud.

PS § 104 lg 2 p 17 alusel vajavad mõlemad seadused vastuvõtmiseks Riigikogu koosseisu häälteenamust. Pealegi sätestavad PS §-d 130 (nt isikute õiguste ja vabaduste piiramine ainult sõjaseisukorra ajal) ja 131 erisused sõjaseisukorra ajaks. PS §-des 126 ja 127 on kasutatud mõistet “sõjaaeg”, kuid PS §-des 128, 130 ja 131 kasutatakse mõistet “sõjaseisukord”. Eeltoodud mõistete näol on tegemist sünonüümidega, sest sõjaseisukord saab olla ainult sõjaajal ja vastupidi. Nimetatud mõisted on sünonüümidena sätestatud SRKS § 2 lg-s 1.

Teiselt poolt on näiteks Soomes riigikaitseline valmisolek lahendatud 1991. aasta 1. septembri valmisoleku seadusega (Valmiuslaki 1991), mis oleks operatiiv-strateegiliselt ideaalilähedane variant. Valmisoleku seaduse §-de 1 ja 2 kohaselt on seaduse eesmärgiks tegutsemise reguleerimine kaitse- ja igasuguse erakorralise seisukorra ajal (suurõnnetused, riigivastane rünnak jne), riigi iseseisvuse ja territoriaalse puutumatuse tagamine. Kuid nagu eespool magistritöö 2. peatükis märgitud, on Soome põhiseaduses riigikaitse peatükis 3 paragrahvi, millest ükski seda küsimust ei käsitle ning selliste riigikaitseküsimuste reguleerimise aluseks on seadused (Perustuslaki: 1999).

Leian, et RRKS ja SRKS ühene tõlgendus on saavutatud sõjaaja riigikaitse seaduse muutmise seaduse ja teiste seaduste muutmise seadusega (RT I 2003, 13, 69), millega muudeti ka RRKS. RRKS § 21 sätestab sõjalise valmisoleku astmed ja nende tõstmise. Eelnimetatud seadusega muudeti ka KVTS. KVTS 7. ptk 1¹ jagu sätestab nüüd valmisoleku reservi. Valmisoleku reservi määratud reservväelasega sõlmitakse asjakohane valmisoleku reservi leping (kuni kolmeks aastaks), mis on aluseks kaitseväge kõrgendatud reageerimisvalmidusele, tagamaks ettenähtud üksuste ülesannete täitmine, sh Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks moodustatud üksustes osalemine. Seega on valmisoleku reservi näol on tegemist nn kuuma reserviga. Vastava lepingu sõlmimine ei ole reservväelasele kohustuslik ning seda ei saa sõlmida ühepoolselt kaitseväge antava käsu korras.

KVTS 7 ptk 1¹ järgi peab valmisoleku reservi arvatud reservväelane informeerima temaga lepingu sõlminud ülemat oma kontaktandmetest (sh sidevahenditest) ning väljakutse korral ilmuma määratud ajal tegevteenistusse. Valmisoleku reservis olevale reservväelasele makstakse reservis oleku aja eest tasu. Valmisoleku reservi arvatakse edaspidi üldjuhul ilmselt need kaitseväelased, kes on lahkunud tegevteenistusest seoses teenistustähtaja lõppemisega või koondamisega. Juhul kui selline reservväelane tegevteenistusse kutsutakse, siis tema tööleping või avaliku teenistuse leping peatatakse vastavalt TLS (RT 1992, 15/16, 241) § 55 p-le 5 või ATS (RT I 1995, 16, 228) § 108 p-le 4 ajaks, mil ta täidab seaduses sätestatud juhtudel muid talle pandud riiklikke või kohaliku omavalitsuse ülesandeid.

Sama KVTS ptk § 129⁷ sätestab valmidusreservi, mille alusel reservväelane pärast reservi arvamist võidakse määrata üheks aastaks valmidusreservi. Selline reservväelane teab oma sõjaaegset ametikohta ning on kohustatud operatiivselt informeerima riigikaitseosakonda lisaks oma elukoha andmetele ka sidevahendite andmetest.

Kaudselt sätestab riigikaitseks valmiseoleku ka varasem HoVS (RT I 2000, 95, 613), mille § 1 järgi on seaduse reguleerimisalaks Vabariigi Valitsuse, valitsusasutuste ning kohalike omavalitsuste hädaolukorraks valmisoleku korraldamise ja kriisireguleerimise õiguslikud alused. HoVS§ 2 lg 1 järgi on hädaolukorraks ka sündmus või sündmuste ahel, mis ohustab riigi julgeolekut. HoVS asendas varem kehtinud Eesti Vabariigi kodanikukaitse seadust (RT 1992, 24, 334). Seejuures hõlmab HoVS siiski kaitseväge koostööd teiste riiklike struktuuridega ning tegemist on kaitseväge kasutamisega ilma sõjalise tegevuseta. HoVS-s sätestatud riiklike struktuuride ülesanded tagavad muu hulgas valmiseoleku eriolukorras tegutsemiseks.

RRKS 6. ptk sätestab riigikaitseks valmistumise. RRKS § 22 määrab kindlaks ministeeriumide ülesanded riigikaitse ettevalmistamisel. Teada aga on, et seni selliste ülesannete täitmiseks napib raha. Järelikult ei ole võimalik seadust täita. RresS § 3 (RT I 1994, 91, 1529) sätestab, et Eesti riigireserv koosneb julgeolekuvarudest, ettevõtja tegevusvarudest, munitsipaal- ja mobilisatsioonivarudest. Seaduse § 4 järgi on julgeolekuvaru riigi käsutuses olev ressursside kogum, mis võetakse kasutusele elanike elutegevuse tagamiseks hädaolukorras ja kaitseväge vajaduste rahuldamiseks sõjaseisukorra ajal.

Kokkuvõttes saab väita, et riigikaitsevalmisolek on tagatud eri seadustega. KVTS alusel rakendatakse ajateenistust ja reservteenistust, sh valmisoleku reservi, valmidusreservi. HoVS ja EOS alusel valmistatakse hädaolukorraks, eriolukorraks. RRKS annab aluse riigikaitsevalmisolekuks ja valmisoleku astme tõstmiseks. RRKS alusel on Vabariigi Valitsus 2003. aasta 3. aprillil andnud määruse nr 113 “Kaitseväe mobilisatsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise kord ning sõjalise valmisoleku astmed” (RT I 2003, 35, 231). Mobilisatsiooni järel rakenduks vajaduse korral ESS, mida käsitlesin magistritöö p-s 2.1 ning lõpuks sõja korral rakenduks SRKS. Probleemiks aga on seadustega jt õigusaktidega pandud ülesannete täitmine riigikaitsevalmisoleku, sh mobilisatsiooni ettevalmistamisel, sest mobilisatsioonikavade rakendamise ettevalmistamine oli raskendatud. Viimane väide tugineb asjaolule, et käesoleva teema all käsitletud sõjaaja riigikaitse seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus jõustus 2003. aasta 1. mail ning osa selle sätteid 2004. aasta 1. jaanuaril. Nimetatud muutmise seaduses on oluline osa just mobilisatsiooniga seonduval ning eelnõu algatajate järgi on selle seaduse eesmärk luua mehhanism kaitseväe kiireks ja operatiivseks mobiliseerimiseks Eestit ähvardava ohu tõrjumisel või Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel (1249 SE seletuskiri).

3.4. Euroopa Liidu ühisest kaitseliidust ja Eesti liitumisest Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooniga (NATO-ga)

Eesti liitumisläbirääkimisel EL-ga puudus riigikaitse peatükk ning seetõttu seda küsimust ei arutatud. Samas on EL riikide poliitilis-majandusliku ühendusena Eestile täiendav julgeolekugarantii. Euroopa Liidu leping kirjutati alla 1992. aastal Maastricht'is ja jõustus 1993. aasta 1. novembril ning seda täiendati 1998. aastal Amsterdami lepinguga, mille V jaotises on ühise välis- ja julgeolekupoliitika sätted. Lepingu V jaotise art 17 näeb ette Lääne-Euroopa Liidu (WEU) integreerumise Euroopa Liitu (Amsterdami leping 1998).

Magistritöö autori andmetel on EL-s arutatud eelnimetatud V jaotisest tulenevalt kaitsepoliitilise küsimusena sõjalise võimekuse suurendamist, sh kiirreageerimisüksuste loomist, ent enamasti ei ole aruteludest kaugemale jõutud. Siiski töötatakse EL-s praegu selle kallal, et kindlaks määrata võimekuse parameetrid ja luua eeldused edasiminekuks. Õiguslik alus selleks on Euroopa Liidu lepingu näol olemas. 2000. aasta detsembris allakirjutatud Nizza lepinguga, millega täiendati Euroopa Liidu lepingut, võeti vastu ka deklaratsioon Euroopa julgeoleku- ja kaitsepoliitika kohta (Nizza leping 2001). Arvutivõrgus

oleva EL infolehekülje andmetel andis WEU 2002. aasta 1. jaanuarist Euroopa Liidu alluvusse oma allasutused, milleks on Sateliidi Keskus ja Julgeoleku Uuringute Instituut (The EU On-line). Seetõttu saab väita, et WEU osatähtsus kaitseorganisatsioonina on hääbumas ning tulevikus ilmselt integreerub täielikult Euroopa Liitu.

Euroopa Liidu põhiseadusliku lepingu projektis rõhutatakse samuti ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika tähtsust ning see võimaldab juba konkreetselt teha tihedat sõjalist koostööd, sh luua ühist kaitseliitu. Ühtlasi näeb projekt ette Relvastusagentuuri asutamise. (Ülevaade EL põhiseadusliku lepingu projektist 2003: 30). Kuna tegemist on alles Euroopa Liidu põhiseadusliku lepingu projektiga, oleks ennatlik seda pikemalt kommenteerida. Üldteada faktiks on asjaolu, et EL liikmesriikide vahel on käimas arutelu Euroopa Liidu ühisest julgeoleku ja kaitsepoliitikast (ESDP).

Kokkuvõttes saab väita, et EL muutumiseks tulevikus ka riikide sõjaliseks kaitseühenduseks on eeldused olemas. Samas on NATO-l vastavad võimekused juhtimis- ja sidestruktuuride näol olemas. Sellised tsentraalsed struktuurid aga puuduvad EL-l. Arvutivõrgus oleva SHAPE informatsiooni kohaselt on EL ja NATO on sõlminud nn “Berliin Pluss” lepingu (*Berlin Plus agreement*), mille kohaselt sai esimene ligipääsu NATO võimekustele ja vahenditele ning see võimaldas EL missiooni Makedoonias (SHAPE 2003).

Kaitseminister Margus Hanson järgi ei peaks Eesti osalemine tulevikus pärast EL ja NATO liikmesriigiks saamist olema ainult vormiline, vaid Eesti peaks andma nendesse organisatsioonidesse nii sõjalise kui poliitilise panuse (Hanson 2003). Seega võiks EL sõjalise kaitse juhtimine toimuda ka NATO toel, samas ei tohi selline koostöö vähendada EL otsustusautonoomiat oma kaitsepoliitiliste küsimuste üle. Lisaks osaleb Eesti ÜRO liikmesriigina veel rahuvalve- ja rahutagamissioonidel.

Määratledes NATO eesmärgi saaks tugineda tema peasekretäri George Robertson'i seisukohale, et “NATO peab kandma täielikku ja pidevat vastutust oma liikmesriikide julgeoleku ja iseseisvuse tagamisel. NATO peab kahepoolse partnerluse ja vastastikuse koostöö abil tagama julgeoleku liikmesriikide piiridest eemal, kogu Euroopas. NATO peab olema samaaegselt valmis toetama rahvusvahelise üldsuse püüdlusi vältida kriise ja konflikte või siis nende tekkimisel takistama nende levimist ning aitama kõigiti lahendusi otsida pigem poliitilisel teel kui sõjalise sekkumise abil. NATO peab eelnimetatud eesmärkide saavutamiseks tagama üleatlantilises partnerluses senisest õiglasema tasakaalu, mis on Põhja-

Atlandi Liidu tuum, kasvatades Euroopa osa kriiside ohjamises ja rahutagamises. Sisuliselt tähendab see alliansi tugevdamist ning oma valduses olevate kriisiohjamisvõimaluste kättesaadavamaks muutmist, ilma et NATO peaks endale võtma juhtrolli iga Euroopas tekkiva kriisi likvideerimiseks. Eelkõige on tarvis suurendada paindlikkust ning luua paremaid võimalusi konfliktide ennetamiseks ja likvideerimiseks, mis ei toimu kollektiivse kaitsebaasi muutmise arvel, mille esmaseks garanteerijaks allianss alati jääb” (NATO Handbook 2001: 11).

Seega, lähtuvalt eeltoodust, on NATO julgeolekupoliitiline organisatsioon, kellega ühinedes suureneb Eesti julgeolek. PS § 1 lg 2 alusel on Eesti iseseisvus ja sõltumatus aegumatu ning võõrandamatu. PS § 121 p-de 3 ja 4 kohaselt on Eestil võimalik ühineda rahvusvaheliste organisatsioonide ja liitudega ning võtta endale sõjalisi või varalisi kohustusi. PS § 128 lg 2 alusel on Eestil agressiooni korral õigus enesekaitsele ning ÜRO põhikirja art 51 võimaldab relvastatud kallaletungi korral nii individuaalset kui ka kollektiivset enesekaitset. Põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid on seisukohal, et PS “§ 128 lg 2 ei reguleeri juhtumeid, kus Eesti tunnistab kollektiivse enesekaitse põhimõttest lähtuvalt teise riigi vastu suunatud agressiooni ka enda vastu suunatuks, kui just Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingus ei nähta ette teisiti. Välislepinguga on võimalik määratleda agressioonina Eesti vastu ka ründeid teiste kollektiivse enesekaitsega hõlmatud riikide vastu” (Truuväli jt 2002: 571). NATO-ga ühinemisel tugevneb Eesti julgeoleku kaitse ning vähenevad julgeolekuriskiga seotud ohud. Seega võimaldab PS Eestil NATO-ga liituda ning alliansi raames kollektiivset enesekaitset rakendada.

NATO riigipeade ja valitsusjuhtide tippkohtumisel Prahas 2002. aasta 21. – 22. novembril esitati liitumiskutse seitsmele uuele riigile, sh Eestile (NATO Prague Summit).

NATO üheks õiguslikuks põhialuseks on 1949. aasta 4. aprilli Põhja-Atlandi leping, mis sõlmiti Washingtonis. Seejuures on Eestile julgeolekualaselt kõige olulisem lepingu art 5, mille kohaselt relvastatud rünnakut ühe või mitme NATO riigi vastu käsitatakse rünnakuna kõigi NATO riikide vastu. Lepingu art 5 alusel on NATO riigid õigustatud ÜRO põhikirja artiklist 51 tulenevalt rakendama kollektiivset enesekaitset (Põhja-Atlandi leping 1949).

Arvutivõrgus asuva Kaitseministeeriumi kodulehekülje andmetel eelnes liitumiskutsele 1999. aasta 24. aprillil NATO riikide liidrite tippkohtumine Washingtonis, kus määrati kindlaks kandidaatriikide, sh Eesti võimalused ja nõutav ettevalmistav tegevus alliansiga liitumiseks.

Liitumise ettevalmistamisel kinnitati Eesti ja NATO vaheline liikmelisuse tegevuskava - MAP-ANP (*Membership Action Plan* ja *Annual National Programm*). MAP-i näol on tegemist kandidaatriikide NATO-ga liitumise 5-aastase tegevusplaaniga, millest tulenevad iga-aastased tegevusprogrammid - ANP-d (MAP ja ANP).

Liitumise tegevusplaan jaguneb mõlemas dokumendis viieks peatükiks:

- “1) poliitika-ja majandusküsimused;
- 2) kaitse- ja sõjalised küsimused;
- 3) ressurssidega seotud küsimused;
- 4) informatsiooni julgeoleku tagamisega seotud küsimused;
- 5) õigusküsimused” (ibid).

Praeguseks on Eesti liitumise (liitumisprotokolli) NATO-ga ratifitseerinud alliansi liikmesriikidest Kanada, Ameerika Ühendriigid, Norra ja Ungari. Ratifitseerimine on pikk protsess, alliansi riikide riigisisest õigusest tulenevalt läheb selleks igas riigis aega erinevalt. Viimasena ratifitseerib NATO-ga liitumise protokolli Riigikogu ning eeldada võib, et see toimub 2004. aasta jooksul.

Seejärel ühineb Riigikogu 1949. aasta 4. aprillil Washingtonis sõlmitud Põhja-Atlandi lepingu, 1951. aasta 19. juunil Londonis sõlmitud NATO relvajõudude staatust käsitleva lepingu (NATO SOFA) ja 1952. aasta 28. mail Pariisis sõlmitud rahvusvaheliste sõjaliste peakorterite staatust käsitleva protokolli (Status of Military Headquarters 1952). Ilmselt esitatakse eelnimetatud lepingud Riigikogule samaaegselt ja nende ratifitseerimine toimub samal päeval.

KOKKUVÕTE

Kuna magistritöö enamiku peatükkide, punktide ja alapunktide lõpus on järeldused ning nendest tulenevad ettepanekud tehtud, siis ei hakka magistritöö autor neid *expressis verbis* üle kordama. Järgnevalt esitakse lühidalt magistritöö olulisemad järeldused.

Genfi ja Haagi konventsioonid on peamisteks sõjaõigust reguleerivateks konventsioonideks mõõndusega, et Genfi konventsioonid ja n-ö segatüüpi konventsioonid sisalduvad ka rahvusvahelise humanitaarõiguse põhimõtteid. Riigisisene riigikaitseõigus kuulub õigusharudest haldusõiguse eriosa alla, kuid välisfunktsioonide tõttu osaliselt ka riigiõiguse alla. Tuginedes võrdlevale õigusele ja T. Anepaiole jt-le, paigutab magistritöö autor riigisisese riigikaitseõiguse haldusõiguse eriosa alla.

Kehtiv Kaitsejõudude Peastaabi 1991. aasta 2. detsembril vastuvõetud ajutine põhimäärus on vastuolus PS, seaduse ja Kaitseministeeriumi põhimäärusega, mistõttu Kaitsejõudude Peastaabil on raske täita oma põhimääruses sätestatud ülesandeid. Kuigi seaduslikkuse printsiibist lähtuvalt saab eelnimetatud põhimäärust rakendada ainult selles osas, mis ei ole vastuolus kõrgemalseisvate õigusaktidega. Põhimäärusel on oluline roll organisatsiooni tegevuses, kuid sellega ei saa kehtestada pädevust kolmandate isikute suhtes. Seega tuleks Vabariigi Valitsusel kinnitada Kaitsejõudude Peastaabi uus põhimäärus, sest volitusnorm selleks on RRKS-s olemas.

PS ei võimalda Vabariigi Valitsusel seadust muuta, vaid annab õiguse seaduseelnõu algatamiseks. Seega oleks õiguslikult korrektne, kui valitsuste tasemel sõlmitud välisleping, mis on riigisisese seadusega vastuolus, jõustub pärast vastava riigisisese seaduse muudatuse jõustumist või riigisisese seaduse muudatus jõustub enne välislepingu jõustumist.

1949. aasta 12. augusti Genfi konventsioonide ja 1977. aasta 8. juuni lisaprotokollidega ühineti Ülemnõukogu otsuse alusel PS kehtivuse ajal. PS § 121 näeb aga ette, et rahvusvaheliste konventsioonidega ühinetakse seaduse alusel. Kuigi Genfi konventsioonid on rahvusvahelise õiguse ja siseriikliku õiguse seisukohalt Eesti suhtes kohustuslikud ja kehtivad, tulnuks PS-st arvestades nendega ühineda seadusega.

Õiguslikuks pretsedendiks on lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokolli kinnitamise seaduse muutmise seadus. Nimetatud seadusega muutis Riigikogu 1931. aasta 19. mail vastuvõetud lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokolli kinnitamise seadust. Õigemini öeldes loobus Riigikogu reservatsioonidest, mis sätestati nimetatud protokolli kinnitamisel 1931. aasta 19. mai seadusega. Magistritöö autori arvates oleks õiguslikult korrektne, kui Riigikogu taasühineks reservatsioonideta nimetatud protokolliga. Samas näitab eelnimetatud reservatsioonidest loobumine Eesti Vabariigi kontinuiteeti ja protokoll ning selle reservatsioonidest loobumine on rahvusvahelise õiguse seisukohast lähtuvalt Eesti suhtes kehtiv ja kohustav.

ESS § 3 annab loetelu asjaoludest, mida loetakse Eesti põhiseaduslikku korda ähvardavaks ohuks. PS §-s 54 on sätestatud kodaniku kohustus kaitsta Eesti riigi iseseisvust ja põhiseaduslikku korda ning osutada omaalgatuslikku vastupanu selle vägivaldsele muutmisele. Kui kaitsejõud põhiseaduslikku korda ähvardava ründe korral ei tegutse, on kodanikel õigus osutada omaalgatuslikku vastupanu. Samas, on tegemist sisustamata õiguse mõistega ja seadusereservatsioonita põhiõigusega, mida ei saa seadusega, sh ESS-ga, ammendavalt sätestada.

PS § 106 lg-s 1 on sätestatud, et rahvahääletusele ei saa panna riigikaitse küsimusi. Nagu maksude puhul, on ka riigikaitseküsimustes raske ühiskonnas leida kõiki rahuldavat kompromissi ning selles küsimuses tuleb vältida populismi. Samas peab riigi kaitsepoliitikas, mis eelkõige sõltub riigi julgeoleku- ja välispoliitikast, leidma poliitilise kompromissi, sh erakondade vahel. Lisaks eeltoodule tugineb teatud riigikaitseküsimuste otsustamine operatiivsusele (ntk sõjalise valmisoleku tõstmine) ka eelnevale konfidentsiaalsele (sh. salajasele) informatsioonile, mida ei ole võimalik kolmandatele isikutele jagada.

Seadusega sätestatud riigikaitseliste sundkoormiste rakendamine rahuajal töö- ja veokohustuse näol on vastuolus PS § 29 lg-ga 2 ja §-ga 130. Vastuolu vältimiseks seoses veo- ja töökohustuse rakendamisega rahuajal võiks kaaluda eelnimetatud RRKS § 10 lg 2 punkti 7¹ ja RKSK § 4 lg 1 ja § 10 lõike 1 punkti 3¹ sõnastamist selliselt, et rahuajal oleks võimalik kontrollida sundkoormiste (mõeldud on veo- ja töökohustust) täitmiseks valmisolekut.

Teiseks võimaluseks oleks kui lugeda isikud rahuajal veo- ja töökohustuse täitmise ajal kaitseväeteenistuseks olevateks, kuid ka selleks tuleb muuta seadust.

Seoses üliõpilaste kutsumisega ajateenistusse ja kaadrikaitseväelastest koosneva reakoosseisu suurenemisega ning poiste sündivuse kasvuga aastatel 1988 – 1990 on raskendatud kõikide kutsealuste ajateenistusse kutsumine, mistõttu tuleb kaitsejõudusid suurendada või seadusega piirata ajateenistusse kutsutavate isikute ringi. Vastasel juhul pole kutsealustel (v.a üliõpilased) võimalik planeerida oma isiklikku elu (nad ei tea, millal neid ajateenistusse kutsutakse) ning tekib õiguskindlusetus. Probleemi lahendamise esimeseks võimaluseks on tagada kutsealuste ajateenistusse võtmine ning vastavate kohtade olemasolu kaitseväes. Teiseks võimaluseks on vabastada ajateenistuskohustusest kutsealused, kelle ülalpidamisel on vähemalt kaks alaealist last. Kolmandaks võimaluseks on karmistada ajateenijate tervisenõudeid. Neljandaks võimaluseks on anda ajapikendust ja vabastada ajateenistusest need kutsealused, kes jätkavad õpinguid magistri- (mõeldud on neid isikuid, kes omavad BA kraadi) või doktoriõppes. Selline teaduskraadide omandamise soodustamine magistri- või doktoriõppes oleks ka riigile spetsialistide saamise näol kasulik. Viiendaks võimaluseks on alandada ajateenistusse kutsutavate isikute vanuselist ülemmäära seniselt 27 eluaastalt näiteks 25 eluaastani. Kaaluda võiks sarnaselt Saksamaa ajateenistust reguleeriva seaduse Wehrpflichtgesetz §-le 12 ajapikenduse andmist kutsealusele, keda on hädasti vaja põllumajandusliku ettevõtte eksisteerimiseks.

Asendusteenistuse pikem kestus võrreldes ajateenistusega ei ole põhjendatud ja on vastuolus PS §-ga 12, kui asendusteenistuse kohaks on väeosad. Kui aga asendusteenistust korraldatakse Sotsiaalministeeriumi valitsemisalas, kus asendusteenistuslased saavad suuremat palka ning nende füüsiline koormus on ajateenijate omast väiksem, siis magistritöö autor leiab, et vastuolu PS-ga ei ole.

Kui ajateenistusse võetakse vabatahtlikke naissoost Eesti kodanikke, on tegemist KVTS rikkumisega. Tulenevalt PS § 29 lg-st 1 peaks õigusaktidega olema tagatud naissoost kodanikele enam võimalusi astuda lepingulisse tegevteenistusse. Vabariigi Valitsus ja Kaitseministeerium peaksid KVTS § 79 lg 1 p-s 1 sätestatud oma õigusaktidega täpsustama, luues Eesti naissoost kodanikele võimaluse sõjaväelise väljaõppe saamiseks (see annaks eelduse lepinguliseks tegevteenistuseks kaadrikaitseväelasena) näiteks asjakohaste kursuste korraldamisega. Teine võimalus oleks, et kaitseväe tegevteenistusest huvitatud naised astuvad Kaitseliitu, kus läbivad sõduri baaskursuse. Kolmas võimalus oleks, nagu eespool

öeldud, kas täiendada KVTS või vastu võtta eraldi seadus, mis annaks seadusliku aluse vabatahtlike naissoost Eesti kodanike astumiseks kaitseväeteenistusse ajateenistusega võrdsustatud tingimustel ja korras. Selline seaduslik regulatsioon annaks naissoost kodanikele näiteks eelduse astuda edaspidi lepingulisse tegevteenistusse kaadrisõduri või -allohvitserina.

Seejuures erinevalt senistest seisukohtadest leiab magistritöö autor, et ei ole olemas vabatahtlikku ajateenistust – ajateenistus on riigi sunniga tagatud kodaniku kohustus teenida kaitseväes ettenähtud ajal. Vabatahtlikult ajateenistuskohustuse täitmisele asumine, mida KVTS ei võimalda, ei tähenda, et ajateenistus oleks vabatahtlik.

Tulenevalt PS §-st 124 on Eesti kodanikel ajateenistuskohustus seaduses sätestatud alustel ja korras. Eestis on kasutusel segasüsteem – on ajateenijateenijatest, keda juhivad kaadrikaitsevälased (palgasõjavälased) ja ainult elukutselistest palgasõjaväelastest koosnevad üksused.

Kuigi PS § 124 võimaldaks seaduse lihtreservatsiooni alusel ajateenistuse kaotamist (mitterakendamist) ja palgasõjaväge ning vabatahtlikele tuginevat reservarmeed, oleks ainult palgasõjaväe kasutamine esialgu Eestile majanduslikult kulukas ning riigikaitse seisukohast põhjendamatu. Lahenduseks ei oleks ka kohustusliku lepingulise tegevteenistuse seadustamine, sest sellisel juhul oleks ikkagi tegemist ajateenistusega. Selline kohustus oleks ju ikkagi seotud konkreetse tähtajaga (sellist lepingut ei saaks ühepoolselt lõpetada, tagatud oleks see riigi sunniga) ja pooled ei oleks lepingu sõlmimisel võrdsed. Lahenduseks ei oleks ka ajateenistuse kaotamine ja seadusega sätestatud kohustus osaleda vastavatel kursustel, sest sisuliselt oleks tegemist jälle ajateenistusega.

Distsiplinaarkaristuste määramise õiguslik alus (Vabariigi Valitsuse 1991. aasta 9. jaanuari korraldusega nr 7-k ajutiselt kehtestatud 1930. aasta 2. aprilli kaitseväge distsiplinaarkaristuste seadlus) oli vastuolus PS-ga pärast viimase jõustumist. Pealegi ei olnud Vabariigi Valitsus pädev oma korraldusega seadlust kehtestama. *Actus contrarius*'e printsiipiga oleks kooskõlas, kui eelnimetatud seadluse taaskehtestaks toonane Ülemnõukogu või Ülemnõukogu Presiidium. KVDS loeb distsiplinaarkaristuseks distsiplinaarkinnipidamist, mis karistusõiguses on määratletud erakorralise preventiivse abinõuna ning ei ole karistus. KVDS probleemiks on asjaolu, et see ei võimalda Kaitseliidus, piirivalves ja Päästeametis tegevteenistuses olevatele isikutele distsiplinaarkaristust määrata, sest viimaste struktuur ei vasta KVDS §-s 34 nimetatud distsiplinaarkaristuse määramise õigust omavate isikute

ametikohtadele. Eelöeldust lähtuvalt tuleb KVDS muuta, täiendades seda Kaitseliidu, Piirivalveameti ja Päästeameti distsiplinaararesti määramise õigust omavate põhiametikohtadega.

Karistusõiguses tuleb kaaluda mõiste “kaitseteenistuslased süüteod” asendamist riigikaitseõiguse mõistega “kaitseväeteenistuslased süüteod”. Selline asendamine on kooskõlas PS ja KVTS-ga ning viiks riigikaitsealased õigusaktid kooskõlla karistusõiguse õigusaktidega.

Tsiviilkontrolli näol on tegemist ka tsiviiljuhtimisega, sest sõjaväelased on sellele allutatud. Tsiviilkontroll kaitsejõudude üle on PS alusel jagatud eri seadustega eri institutsioonidele. Eestis õigusaktidega tagatud tsiviilkontroll sõjaväe üle, mis vastab demokraatlikes riikides üldtunnustatud tsiviilkontrolli põhimõtetele.

Ohvitseridele ajutiste auastmete andmine Vabariigi Presidendi poolt on vastuolus KVTS-ga, mis seda ette ei näe. Vastuolu vältimiseks tuleb muuta KVTS-st seadustades selles ajutiste auastmete andmise võimaluse.

Riigikaitse juhtimise osas ei võimalda RRKS Vabariigi Presidendil kui riigikaitse kõrgeimal juhul anda kaitseväe juhatajale operatiivkorraldusi sõjalise valmisoleku tõstmisel. Samas võimaldab Vabariigi Presidendil selliseid korraldusi anda RRKS § 3 lg 1 p 2, ESS § 15 lg 1 ja EOS § 16 lg-s 1. Juhul kui soovitakse kaitseväe juhatajat täielikult allutada Vabariigi Valitsusele, tuleb muuta PS-st.

PS ei võimalda seaduse alusel kindlaks määrata Vabariigi Presidendi täpsema asendamise ahelat. Vabariigi Presidendi asendajaks saab olla ainult Riigikogu esimees. Samas võib asendamine olla vajalik agressiooni korral ja sõjaajal või muudel juhtudel, kui ka Riigikogu esimees ei saa täita Vabariigi Presidendi ülesandeid, mistõttu tuleks kaaluda PS muutmist, näiteks täiendades PS § 127 lg-t 1 järgneva lausega: “Vabariigi Presidendi kui riigikaitse kõrgeima juhi asendamise korra sätestab seadus.”

Vabariigi Presidendi 1999. aasta 30. juuni käskkiri nr 69, millega Kaitsejõudude Peastaabi ülemast mööda minnes asendati kaitseväe juhataja, on vastuolus varem kehtinud RRKS-ga ning 2000. aasta 30. juuni käskkiri nr 104 on vastuolus PS § 127 lg-ga 3 ja varem kehtinud RRKS-ga. Kuna varem kehtinud RRKS osundatud sätted langevad *expressis verbis* kokku

kehtiva RRKS sätetega, siis oli Vabariigi President RRKS ja PS tõlgendamisega loonud õigusliku pretsedendi, mis ei olnud kehtiva õigusega kooskõlas.

RKpP-s ja JpA-s sätestatu võiks olla ühes õigusaktis. Kaaluda võiks ka ESKS lisamist, nimetades sellist dokumenti näiteks Eesti Vabariigi Julgeolekustrateegiaks. Ka on JpA osas RKKS ja RRKS omavahel vastuolus. ESKS antud operatiivjuhi (viimane juhib kaitsejõudude lahingutegevust) ülesannete käsitlemisel oli vastuolus PS § 127 lg-3, SRKS § 4 lg-ga 1 ja RRKS §-ga 29. Magistritöö autor mõonab, et tegemist on valitsusesisese kavaga, kuid siis peaks olema selle sissejuhatuses ära näidatud, et ESKS eesmärkide saavutamiseks peab edaspidi muutma PS ja eelnimetatud seadust. Lisaks on ESKS alusel antud valitsuse korralduse näol tegemist õigusaktiga, mis *intra legem* printsiibi kohaselt peab lähtuma seadusest. Delegatsiooninormi aluse puudumise tõttu on ESKS 2003. aasta 1. jaanuarist kehtivuse kaotanud.

Kuigi õigusaktide alusel on meie riigikaitse üles ehitatud totaal- ja territoriaalkaitsele, ei ole esimene neist õigustatud, sest see on riigile majanduslikult koormav (eeldab pidevat planeerimisprotsessi, vastavate relvastuse olemasolu ja väljaõpet). Ka puudub Eesti õigusaktides totaalaitse täpne definitsioon, mistõttu seda on võimalik tõlgendada väga laialt – lisaks riigistruktuuridele võtab riigikaitsest osa kogu relvastatud rahvas. Eesti on liitumas NATO-ga, mis vähendab oluliselt julgeolekuriski ning vajadust totaalaitse järele. Samas on territoriaalkaitse meie riigi territooriumi ja kaitsejõudude suurust arvestades Eestile vajalik, sest Eesti peab tulevikus tagama NATO-le vastuvõtva maa toetuse.

Riigikaitseline valmisolek on tagatud õigusaktidega ning nende alusel toimub territoriaalkaitseks ettevalmistamine. PS § 104 lg 2 p 17 ja § 126 lg 1 oleks aluseks kahe eri seaduse – rahuaja riigikaitse seaduse ja sõjaaja riigikaitse seaduse – vastuvõtmiseks, nende ühendamine on õiguslikult vaieldav.

PS ei sea takistusi Eesti liitumisele NATO-ga. Tulenevalt Eesti ja NATO vahelisest MAP-ANP täitmisest saab väita, et Eestil on olemas rahvusvaheliselt aktsepteeritud õiguslik baas, millega on reguleeritud riigikaitsega seonduv. Ühtlasi lõi Eesti riigikaitseõigus eelduse ja andis aluse Eesti integreerumiseks NATO-sse.

LEGAL ASPECTS OF NATIONAL DEFENCE IN THE RE-INDEPENDENT REPUBLIC OF ESTONIA

RÉSUMÉ

The aim of the present master's degree thesis is to discuss the legal aspects of national defence in the re-independent Republic of Estonia from the year 1990 to date. Such issues as the relation between international military law and humanitarian law, defining of national defence law in our legal system, restoration of the Defence Forces, participation in national defence (including participation for women), direction of national defence and security doctrines are also dealt with.

As a part of the Soviet Union, Estonia lacked both a separate defence force and independent national defence legislation. Upon regaining independence, Estonia started to build its own defence forces, *inter alia* a regular army and national defence legislation *ab ovo* (only defence legislation of the pre-occupation Republic of Estonia existed).

This master's degree thesis consists of three chapters. Chapter I Military Jurisprudence in International and National Law is dedicated to international military law and humanitarian law because these are the main sources of national defence law. This Chapter also deals with issues relating to the restoration of the Republic of Estonia defence forces.

Chapter II Participation in National Defence focuses on the defence forces service, including the opportunities of female Estonian citizens for participation therein, and determining the national defence duties. Among other issues, the suitability of the use of conscripts and mercenaries in Estonia and problems encountered in the application of the Defence Forces Service Act are viewed.

Chapter III Direction of the National Defence and National Security Doctrines focuses on such issues as the competence of the President of the Republic in directing the national defence, civilian control over the defence forces. Civilian control in the form of civilian management is exercised over the military. The Estonian legislation provides for civilian control over the military, according to the accepted principles of civilian control in the democratic world. Such documents as the Guidelines of the National Defence Policy of

Estonia, the Bases of Estonian Security and certain sections of the Estonian Military Defence Strategy are also analysed. An overview of total and territorial defence is provided and their suitability for Estonia is considered. While Estonia will soon join the EU and NATO, a short survey is given of the EU common defence and Estonia's accession to NATO.

Limited volume of the thesis prevented me from reviewing all legal acts related to national defence, therefore I concentrated mainly on the Constitution and a selection of other important legal acts regulating national defence. I have also pointed to problems detected in national defence-related legislation and made suggestions for their amendment.

The Geneva and the Hague conventions are the main instruments that regulate the international military law (*jus ad bellum*). However, the Geneva Convention and the so-called "mixed type" group of conventions also contain the principles of international humanitarian law (*jus in bello*).

Estonia acceded to the Geneva conventions of 12 August 1949 and their Additional Protocols of 8 June 1977 on the basis of a resolution of the Supreme Council when the Constitution of the Republic of Estonia had already entered into force. However, § 121 of the Constitution requires the passage of an Act for the accession to international conventions. From the viewpoint of international law, the Geneva Conventions are binding on Estonia.

The Amendment Act of the Act on the Approval of the Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare represents also a legal precedent. The mentioned Act made amendments to the Act on the Approval of the Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare, passed on 19 May 1931 by the Riigikogu. More precisely, the Riigikogu withdrew the reservations made by the Act on the Approval of the mentioned Protocol of 19 May 1931. On the one hand, it could be viewed as adhering to the principle of the continuity of the state, however, the author of the present thesis holds the opinion that it would have been legally correct, had the Riigikogu re-accessed to the mentioned protocol without reservations. Nevertheless, the protocol is internationally binding on Estonia.

National defence law is a legal institute. National defence law, as far as executive activity is concerned, belongs to the administrative law regulating the administrative activity of the state.

Moreover, the author of the thesis finds that Estonia's defence law needs further development. This, however, requires besides the existing legislative basis and relevant legal practice, also further law-related research, including both applied and fundamental studies as well as state's will to develop this legal institute.

This, however, requires besides the existence of relevant legislative basis also further law-related research.

Paragraph 124 of the Constitution of the Republic of Estonia provides as follows, "Estonian citizens have a duty to participate in national defence on the bases of and pursuant to procedure provided by law." Therefore, here we are dealing with a reservation that allows the use of both conscripts and mercenaries in Estonia. Therefore a mixed system is being used in this country – we have besides military units consisting of privates and non-commission officers also military units comprising professionals, e.g. scout battalions.

In connection with the recently introduced call-up for compulsory military service of university students and limiting the number of conscripts, the call-up of all other persons eligible to be drafted is hampered. Therefore, it would be necessary either to strengthen the Defence Forces or limit by law the range of persons to be called up for compulsory military service. The duration of alternative service is longer than compulsory military service, which is neither justified nor in compliance with § 12 of the Constitution, especially if the place of alternative service is a military unit. Proceeding from section 29 (1) of the Constitution, Estonian legislation should also grant wider opportunities for women for entry into contractual active service.

In contrast to a widely-spread view in Estonia, the author holds the position that such notion as voluntary military service does not exist – military service is a citizen's duty to serve a certain period of time in the Defence Forces, which is ensured by the application of enforcement powers of the state.

The Disciplinary Measures in the Defence Forces Act has a defect because it does not allow the imposition of disciplinary punishment to persons in active service of the Estonian Defence League, Border Guard and Rescue Service because their structure does not include positions which pursuant to § 34 of the Disciplinary Measures in the Defence Forces Act are assigned the authority to impose disciplinary punishments.

As far as leading of the national defence is concerned, the Peace-Time National Defence Act is in conflict with subsection 127 (1) of the Constitution because the first does not allow the President of the Republic as the supreme commander of national defence to give orders to the Commander of the Defence Forces. However, subsection 15 (1) of the State of Emergency Act allows the President of the Republic to give such orders. The wish to subordinate the Commander of the Defence Forces to the Government of the Republic would require the amendment of the Constitution of the Republic. Neither does the latter establish a more precise procedure for the substitution of the President of the Republic on the basis of other Acts.

This master's thesis also touches upon the issue of civil control over the defence forces. The existing civil control over the defence forces is based on the Estonian Constitution and other legislation and conforms to the principles generally accepted in democratic countries.

Such documents as the Guidelines of the National Defence Policy of Estonia and the Bases of Estonian Security Policy might also be incorporated into one document – the National Security Strategy because the defence policy, for instance, forms a part of the security policy. The Guidelines of the National Defence Policy of Estonia and the Bases of Estonian Security Policy correspond to general principles of security strategies in the world.

Proceeding from national defence related legislation, it can be concluded that our national defence is based on both total and territorial defence. However, the first of them is no more justified because it is too great a burden for the state in terms of its cost and requires constant planning. Furthermore, Estonia is about to join NATO, which would considerably diminish security risks. At the same time, territorial defence is necessary for Estonia because we must be able to resist the attacks of possible aggressors until the arrival of NATO units.

The Constitution allows Estonia's joining NATO. Pursuant to subsection 1(2), the independence and sovereignty of Estonia are timeless and inalienable. According to clauses 121 (3) and (4) of the Constitution, Estonia may join international organisations or unions and assume military or proprietary obligations. As provided for in subsection 128 (2), in the case of aggression Estonia has the right to self-defence and Article 51 of the Charter of the United Nations provides for collective self-defence.

Proceeding from the Draft Constitutional Treaty of the European Union, it may be said that the European Union is moving towards the creation of a joint defence league with its military command structures. While Estonia as a member of the UN has the obligation to participate in peacekeeping and peace enforcement missions and Estonia will soon join NATO (and its military command structures) Estonia's participation in the creation of European joint defence league and its military command structures in the first place, would be rather questionable because the latter duplicate the corresponding NATO structures. However, Estonia should actively participate in the shaping of the EU defence policy. The reason for this lies mainly in the comparatively small size of our defence forces as well as expenses relating to the participation in the joint defence leagues. The basic question here is whether it would be expedient to have simultaneously two capabilities - those of NATO and of the EU -, especially considering the fact that in its military missions, the EU makes use of the respective command structures of NATO.

In connection with the implementation of the NATO-Estonia MAP-ANP (Membership Action Plan and Annual National Plan) it may be said that Estonia has the necessary legal basis for the regulation of national defence issues. At the same time the Estonian national defence law provided the conditions for and enabled the Estonia's integration into NATO. In short, Estonia has the necessary legislative basis for national defence. However, this basis needs further improvement, as does every other field of legislation. Law making has to keep up with the development of the society.

KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU

Kasutatud kirjandus

1. Aarnio, Aulis 1996. Õiguse tõlgendamise teooria. Õigusteabe AS Juura. Tallinn.
2. Alexy, Robert 2001. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica eriväljaanne, lk 30.
3. Almann, Lauri 2003. Eesti Riigikaitse juhtimine. Eesti Vabariigi Kaitseministeerium.
4. Amnesty International 19. March 1999. Draft law concerning alternative service is at variance with internationally recognized principles on conscientious objection to military service. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.amnesty.org/library/index/ENGEUR370041999>. juuni 2002.
5. Anepaio, Toomas Hussar, Ave; Jaanimägi, Katri; Kaugia Silvia; Land, Kristi, Olle, Vallo; Roosma, Peeter 2003. Sissejuhatus õigusteadusesse. Loengud. Kirjastus Juura. Tallinna Raamatutrükikoda.
6. Barracks, Carlisle 1995. An Aid to Formulating a U.S National and Military Strategy. Department of Corresponding Studies, U.S Army War College.
7. Born, Hans 2003. Parliamentary Oversight of the Security Sector. Principles, mechanisms and practices. Inter-Parliamentary Union. Geneva Centre of Democratic Cntrol of Armed Forces. Lausanne, Third Edition.
8. Clobal Security Organisation. Army Israel – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.globalsecurity.org/military/world/israel/army.htm>
9. Eesti Kaitsevägi. Balti Kaitsekolledž. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.mil.ee/index.php?menu=valjaope&sisu=bdcol>. 14. august 2003.
10. Eesti Kaitsevägi. Baltnet. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.mil.ee/index.php?menu=ohuvagi&sisu=baltnet>.
11. Eesti Kaitsevägi. Rahuoperatsioonide Keskus. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.mil.ee/index.php?menu=maavagi&sisu=rok>
12. Eesti Kaitsevägi. Scoutspataljon. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.mil.ee/index.php?menu=maavagi&sisu=skaut>.
13. Eesti Reformierakond 2003. Eesti Reformierakonna programm, Kaitsepoliitika. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.reform.ee/seisukohad/info.html?id=5#14>
14. Eesti Reservohvitseride Kogu. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.erok.ee/index.php?dir=19&doc=13>.
15. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium 1998. Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne. Põhiseaduse 9. peatükk välissuhted ja välislepingud ning 10. peatükk. Riigikaitse. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cath=1581>. 7. jaanuar 2002.

16. Eesti Vabariigi Kaitseministeerium. MAP ja ANP. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=54>.
17. Fleck, Dieter 1995. The Handbook of Humanitarian law in Armed Conflicts. Oxford University Press.
18. Grotius, Hugo. De Jure Belli ac Pacis. 1625. (On the Law of War and Peace) Translated by A. C. Campbell 1814. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.ppl.nl/fulltext/grotius>.
19. Haekkerup, Hans Oktober 1999. The Military Legal Advisory Service. Danish Defence Ministry.
20. Hanson, Margus 2003. Eesti riigikaitse ees seisvad ülesanded ja kaitsejõudude areng. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=255>
21. Huntington, Samuel 1957. The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations. Cambridge:Belknap Press of Harvard University Press.
22. Kiris Advig, Nuuma, Poigo; Kukrus, Ants; Oidermaa, Enno 2001. Õiguse alused. Õpik majanduseriala üliõpilastele. Tallinna Tehnikaülikool. Majandusõiguse õppetool. TTÜ Kirjastus.
23. Koolmeister, Indrek, Orion, Kaire 1998. Haldussund kehtivas õiguses – Juridica nr 8, lk 382.
24. Laaneots, Ants (a) 2000. Totaalkaitse riigikaitstesüsteemina. – Sõdur nr 3 (26), lk. 4-5.
25. Laaneots, Ants (b) November 2000. Territoriaalkaitse – relvastatud rahva strateegia. – Kaitse Kodu nr 5, lk 6.
26. Liventaal, Jüri 2000. Sissejuhatus õigusteooriasse. Riik ja õigus. I ja II osa: õigus. Teine, kogumikuks koondatud väljaanne. Loengumapp Õigusinstituudi üliõpilastele. Tallinn (viidatud J.Uotila, S. Laakso, T. Pohjolainen'i, J.Vuorinen'i 1986 ja hilisemad. "Yleishallinto-oikeus pääpiirteitän". Finnpublishers OY, Tampere).
27. Maruste, Rait, koostaja Lõhmus, Uno 2003. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Sihtasutus Iuridicum. Tartu.
28. Maruste, Rait 1997. Põhiseadus ja selle järelevalve. Võrdlevad selgitused. Kommentaarid. Tekstid. Juura Õigusteabe AS. Tallinn.
29. Maruste, Rait 1996. Põhiseaduse tõlgendamise meetodid. – Juridica 2, lk 81.
30. Marzik, Ulf. "Überblick über das öffentliche Recht" V osa "Einführungskurs in das Deutsche Recht". – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.luiss.it/erasmuslaw/germania/germania5.htm>. 25. september 2003.
31. Maurer, Küllike 2000. Õigusleksikon. Kirjastus Interlex OÜ. Tallinn.
32. Merusk, Kalle; Koolmeister, Indrek 1995. Haldusõigus. Õpik Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilastele. Õigusteabe AS Juura. Tallinn.

33. Merusk, Kalle; Narits, Raul 1998. Eesti Konstitutsiooniõigusest. Tallinn.
34. Merusk, Kalle; Olle, Vallo; Möttus, Aaro; Sõlg, Raigo; Kiviorg Merilin; Pilving, Ivo 1999. Õigusriigi printsiip ja normitehnika. Sihtasutus Eesti Õiguskeskus. Tartu.
35. Minister of Public Works and Government Services Canada 1997. Report of the Somalia Commission of Inquiry, Military Culture and Ethics. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.dnd.ca/somalia/vol1/v1c5e.htm>. 4. aprill 2003.
36. Ministry of Defence UK 2002 The Role of the Reserves in Home Defence and Security. – Produced by DCCS Media on behalf of DGFM, vol 4-5.
37. Mulinen, Frederic 2000. Sõjaõiguse käsiraamat relvajõududele. Rahvusvaheline Punase Risti Komitee. Tallinn.
38. Mälksoo, Lauri 2000. Eksiilvalitsusest New Yorgi peakonsulaadini. Eesti Vabariigi kontinuiteet ja selle säilimise põhjused rahvusvahelises õiguskorras. – Juridica nr 6, lk-d 388 – 389, 394.
39. Müllerson, Rein 8. September 2000. President ei rikkunud põhiseadust. – Eesti Päevaleht, lk 2.
40. Narits, Raul 1993. Kontinuiteet ja *actus contrarius* printsiip – Juridica nr 5, lk 107.
41. Narits, Raul 1995. Õiguse Entsüklopeedia. Õigusteabe AS Juura. Tallinn.
42. Narits, Raul 1998. Keel ja õigus. – Õiguskeel nr 1, lk 8.
43. Narits, Raul 2002. Õiguse Entsüklopeedia. Õigusteabe AS Juura. Tallinn.
44. NATO Handbook 2001. NATO Office of Information and Press. 1110 Brussels- Belgium.
45. NATO Prague Summit. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/>.
46. Oberson, Bernard 2001. IRC Rahvusvaheline humanitaarõigus. Vastused teie küsimustele. – Rahvusvahelise Punase Risti komitee. Eesti Punane Rist. Tallinn, lk 4.
47. Paenson, I. 1989. Manual of the terminology law of armed conflicts and of international humanitarian organizations. Bruylant Nijhoff. Brussels (viidatud ka G. Schwarzenberger'ile 1968, kes viitab "International Law as applied by international Courts and Tribunals", Vol II "The Law of armed conflict, London, Stevens and Sons Ltd. lk-l 61 H. Grotiussele.
48. Памятники Римского права: Законы XII таблиц, Институций Гая 1997. Москва.
49. Puolustusministeriö 1999. Rauhanurvaajat. YK-toimisto PL 31, 00131 Helsinki.
50. Pöder, Tõnu. 2. Aprill 2003. Sõjaõigus ja Iraagi sõda. – Eesti Päevaleht, lk 3.
51. Roht, Katrin. 7. märts 1997. Alati on naisi meeste maailmas mängimas – Õhtuleht, lk 8.
52. SHAPE. 16.03.2003. NATO turns over former Yugoslav Republic of Macedonia mission to the EU and Berlin Plus agreement. – Arvutivõrgus. Kättesaadav:

- <http://www.nato.int/shape/news/2003/03/i030331a.htm> ja
- http://www.nato.int/shape/news/2003/shape_eu/se030822a.htm.
53. Schneider, Heinrich 1996. Põhiseaduse preambula: tema tähtsus ja õiguslik loomus. – Juridica nr 2, lk 446.
54. Siigur, Heino 1999. Õigusnormide süstematiseerimisest. – Juridica nr 5, lk 261.
55. Skopiestelos. mai 2002. Concription in Europe.– Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://skopiestelos.freepage.gr/english/eu.html>.
56. Statistikaamet 2002. 1988 kuni 1999 Elusündinud soo järgi, poisid aastatel. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfilere.asp>
57. Tarto, Enn 1997. Ettekanne Põhiseaduse Assamblee 26.10.1991 istungil. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee Koguteos. Õigusteabe Aktsiaselts Juura. Tallinn.
58. The Army National Guard. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.arng.ngb.army.mil/september 2003>.
59. The French Foreign Legion. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.foreignlegionlife.com/chapter1.htm#whatisffl>.
60. The European Union On-Line. Glossary. WEU. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/cig/g4000w.htm>. 23. mai 2003.
61. Truuväli, Eerik-Juhan; Kask, Oliver; Lehis, Lasse; Lindpere, Heiki; Lõhmus, Uno; Madise, Ülle; Merusk, Kalle; Narits, Raul; Olle, Vallo; Pöld, Jüri; Schneider, Heinrich 2002. Eesti Vabariigi Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. Juura Õigusteabe AS. Tallinn.
62. Truuväli, Eerik-Juhan 25. September 1997. Õiguskantsleri ülevaade seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohalike omavalitsuste õigustloovate aktide kooskõlast põhiseaduse ja seadustega Riigikogu stenogramm. Riigikogu. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/1997/09/t97092503.html>. 3. veebruar 2003.
63. Uibopuu, Henn-Jüri 1993 Eesti Presidendi kompetentsid 1992. aasta põhiseaduse järgi. Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts. Tallinn.
64. United Nations. International Covenant on Civil and Political Rights. Concluding observations of the Human Rights Committee: Estonia. 3. April. 2003. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/cc15536c13c4c49ac1256d0100312a35?OpenDocument>. 22. jaanuar 2003.
65. Uustal, Abner 1984. Rahvusvaheline õigus. Eesti raamat. Tallinn.
66. Vabariigi Valitsus 4. september 2003. Ülevaade Euroopa Liidu põhiseadusliku lepingu projektist Eesti Vabariigi Riigikogule. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://web-static.vm.ee/static/failid/364/valge_raamat.doc. 8. september 2004.
67. Varul, Paul 1999. Eesti õigussüsteemi taastamine. – Juridica nr 1, lk 2.

68. Värk, Rene 2003. Humanitaarne interventsioon. – Juridica nr 2, lk-d 130, 135.

Avaldamata allikad

69. Engel, Aivar ja major Helme, Albert June 1997. Diplomitöö National Security Strategy of the Republic of Estonia. College of Strategic Studies and Defense Economics.

70. Kaitsejõudude Peastaap 1997-1999. Personaliosakond. Osavõtt kõrgemate õppeasutuste vahelistest vabatahtlike reservohvitseride ja allohvitseride kursustest.

71. Laffranque, Rodolphe 16. Märts 2002. Prantsuse riigiõiguse üldjooned – õppematerjal Tartu Ülikool Õigusinstituudi I aasta magistrantidele.

72. Riigikogu riigikaitsekomisjon. 14. aprill 1999. Istungi protokoll nr 3. Toimik 2-11 nr 1. Riigikaitsekomisjoni istungite protokollid 30.03-26.04.1999. Riigikogu Kantselei arhiiv.

73. Riuttala, Eero 2002. Eesti VI Kõrgemad Riigikaitsekursused – õppematerjal. Kabli 04.04.2002.

Kasutatud normatiivmaterjal

Põhiseadused ja Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri:

74. Eesti Vabariigi Põhiseadus. 28. juuni 1992. – RT 1992, 26, 349.

75. Eesti Vabariigi Põhiseadus. 28. juuli 1937. – RT 1937, 71, 590.

76. Eesti Vabariigi Põhiseadus. 15. juuni 1920. – RT 1920 113/114, 243.

77. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ja Rahvusvahelise Kohtu statuut. 26. juuni 1945. – RT II 1996, 24/25, 95.

Seadused, koodeksid ja seadustikud:

78. Avaliku teenistuse seadus. 25. jaanuar 1995. – RT I 1995, 16, 228; 2000, 25, 144 ja 145.

79. Bakterioloogiliste (bioloogiliste) ja toksinrelvade täiustamist, tootmist ja varumist keelustava ja nende hävitamist nõudva konventsiooni ratifitseerimise seadus. 5. mai 1993. – RT II 1993, 15,19.

80. Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel kaitseväge kasutamise seadus. 13. veebruar 1995. – RT I 1995, 20, 299; 2003, 23, 138.

81. Eesti Vabariigi kaitseteenistuse seadus. 27. jaanuar 1992. – RT 1992, 4/5, 60, RT I 1994, 23, 384.

82. Eesti Vabariigi töölepingu seadus. 15. aprill 1992. – RT 1992 15/16, 241; RT I 2003, 13, 69.

83. Eesti Vabariigi valitsuse, Läti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vahelise lepingu “Balti Kaitsekolledži kohta” ratifitseerimise seadus. 16. veebruar 1999. – RT II 1999, 4, 21.

84. Eesti Vabariigi valitsuse, Läti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vahelise lepingu "Balti Mereväedivisjoni loomise kohta" ratifitseerimise seadus. 11. november 1998. – RT II 1998, 50,104.
85. Eesti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vahelise protokolli "Balti Pataljoni staapide ja Balti Pataljoni isikkoosseisu staatuse kohta" ratifitseerimise seadus. 14. oktoober 1998. – RT II 1998, 39, 84.
86. Eesti Vabariigi valitsuse, Läti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vahelise lepingu "Balti Pataljoni kohta" ratifitseerimise seadus. 1. juuni 1998. – RT II 1998, 32, 52.
87. Eesti Vabariigi valitsuse, Läti Vabariigi valitsuse ja Leedu Vabariigi valitsuse vahelise lepingu "Balti õhuseirevõrgu loomine" ratifitseerimise seadus. 8. detsember 1998. – RT II 1998, 52, 118.
88. Eesõigustatud merevõlgade ja merehüpotekide kohta käivate määruste ühtlustamise rahvusvahelise konventsiooni denonsseerimise seadus. 20. oktoober 1999 – RT II 1999, 23, 129.
89. Erakorralise seisukorra seadus. 10. jaanuar 1996. – RT I 1996, 8, 165; 2002, 63, 387.
90. Eriolukorra seadus. 10. jaanuar 1996. – RT I 1996, 8, 164; 2002, 63, 387.
91. 12.08.1949 Genfi konventsioonide 1977. aasta 8. juuni (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta – RT II 1999, 21, 121.
92. Halduskohtumenetluse seadustik. 25. veebruar 1999. – RT I 1999, 31, 425; 2003, 13, 67.
93. Hädaolukorraks valmisoleku seadus. 22. november 2000. – RT I 2002, 61, 375; 63, 387.
94. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr. 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr. 1, 4, 7, 9, 10, 11 ratifitseerimise seadus. 13. märts 1996. – RT II 1996, 11/12, 34.
95. Kaitseliidu seadus. 8. veebruar 1999. – RT I 1999, 18, 300; 2003, 23, 133.
96. Kaitseväge distsiplinaarkaristuste seadlus. 2. aprill 1930. – Kaitseväge Staabi VI osakonna väljaanne. Tallinn, 1930.
97. Kaitseväge distsiplinaarseadus. 19. detsember 1997. – RT I 1997, 95/96, 1575; 1999, 31, 425.
98. Kaitseväeteenistuse seadus. 9. märts 1994. – RT I 1994, 23, 384; 2000, 28, 167.
99. Kaitseväeteenistuse seadus. 14. märts 2000. – RT I 2000, 28, 167; 2003, 31, 195.
100. Kaitseväeteenistuse seaduse muutmise ja sellest tulenevalt teiste seaduste muutmise seadus. 11. detsember 2002. – RT I 2002, 110, 656
101. Karistusseadustik. 6 juuni 2001. – RT I 2002, 86, 504; 2003, 4, 22.
102. Keemiarelvade väljatöötamise, tootmise, varumise ja kasutamise keelustamise ning nende hävitamise konventsiooni ratifitseerimise seadus. 28. aprill 1999. – RT II 1999, 11, 72.

103. Kriminaalkoodeks. 7. mai 1992. – RT 1992, 20, 287 ja 288; RT I 2002, 56, 350.
104. Lapse õiguste konventsioon. 20. november 1989. – RT II 1996, 16, 56.
105. Lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokollu kinnitamise seaduse muutmise seadus. 28. aprill 1999. – RT II 1999, 12, 78.
106. Lämmatavate, mürgiste või neile sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta käiva protokollu kinnitamise seaduse muutmise seaduse eelnõu 24 SE eelnõu seletuskiri. 22. märts 1999. – Riigikogu. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://web.riigikogu.ee/ems/plsql/motions.show?assembly=9&id=24>. 26. veebruar 2003.
107. Politseiseadus. 20. september 1990. – RT 1990, 10, 113; RT I 2003, 20, 116.
108. Põhja-Atlandi lepingu osaliste riikide ja programmis “Partnerlus rahu nimel” osalevate riikide vahelise nende vägede staatust puudutava lepingu ja selle lisaprotokollu ratifitseerimise seadus. 7. mai 1996. – RT II 1996, 17, 66.
109. Rahuaja riigikaitse seadus. 6. veebruar 1995. – RT I 1995, 18, 240; 2002, 57, 354.
110. Rahuaja riigikaitse seaduse muutmise ja täiendamise seaduse 18 SE eelnõu seletuskiri. 22. märts 1999. – Riigikogu. – Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=990890006&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1>. 26. veebruar 2003.
111. Rahuaja riigikaitse seadus. 12. juuni 2002. – RT I 2002, 57, 354; 2003, 13, 69.
112. Rahvahääletuse seadus. 13. märts 2002. – RT I 2002, 30, 176; 90, 517.
113. Rahvusvahelise sõjalise koostöö seadus. 12. veebruar 2003. – RT I 2003, 23, 138.
114. Riigieelarve seadus. 9. juuni 1999. – RT I 1999, 55, 584; 2003, 88, 588.
115. Riigikaitse rahuaegse korralduse seadus. 16. märts 1938. – RT 1938, 29, 234.
116. Riigikaitseliste sundkoormiste seadus. 22. veebruar 1995. – RT I 1995, 25, 352; 2003, 13; 69.
117. Riigikaitse sõjaaegse korralduse seadus. 16. märts 1938. – RT 1938, 29, 235 .
118. Riigikogu kodukorra seadus. 11. veebruar 2003. – RT I 2003, 24, 148.
119. Riigikontrolli seadus. 29. jaanuar 2002. – RT I 2002, 21, 117; 2003, 88, 588.
120. Riigisaladuse seadus. 21. jaanuar 1999. – RT I 1999, 16, 271; 2003, 13, 67; 23, 147.
121. Riigi Teataja seadus. 20. jaanuar 1999. – RT I 1999, 10, 155; 2001, 24, 133.
122. Seadus “Eesti Vabariigi Kaitseministeeriumi moodustamise kohta”. 13. aprill 1992. – RT 1992, 14, 228; RT I 1995, 46, 721.
123. Seadus tööteenistusest Eesti Vabariigis. 15. märts 1990. – ÜVT 1990, 9, 152; RT I 1994, 23, 384.
124. Seadus 2002. aasta riigieelarve. 19. detsember 2001. – RT I 2002, 4, 8.

125. Sõjaaja riigikaitse seadus. 28. september 1994. – RT I 1994, 69, 1194; 2003, 13, 69.
126. Sõjaaja riigikaitse seaduse muutmise seaduse ja teiste seaduste muutmise seadus. 22. jaanuar 2003. – RT I 2003, 13, 69 ja selle seletuskiri. – Riigikogu. – Arvutivõrgus. Kättesaadav:<http://web.riigikogu.ee/ems/sarosbin/mgetdoc?itemid=023390010&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1>.
127. Sõjavangide kohtlemise 12. augusti 1949 Genfi (III) konventsioon. – RT II 1999, 19, 117.
128. Tööstusomandi kaitse Pariisi konventsiooni ratifitseerimise seadus. 23. märts 1994. – RT II 1993, 4/5, 19.
129. Täitemenetluse seadustik. 21. juuni 1993. – RT I 1993, 72/73, 1019; RT I 2003, 26, 156.
130. Vabariigi Presidendi töökorra seadus. 17. aprill 2001. – RT I 2001, 43, 240; 2003, 20, 119.
131. Vabariigi Valitsuse seadus. 13. detsember 1995. – RT I 1995, 94, 1628; 2001, 7, 16.
132. Välissuhtlemisseadus. 28. oktoober 1993. – RT I 1993, 72/73, 1020; 2003, 21, 12.
133. Õiguskantsleri seadus. 25. veebruar 1999. – RT I 1999, 29, 406; 2003, 20, 119.

Riigikogu otsused:

134. Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuundade heakskiitmine. Riigikogu otsus 7. maist 1996. – RT I 1996, 36, 684.
135. Eesti Vabariigi Julgeolekupoliitika aluste heakskiitmine. Riigikogu otsus 6. märtsist 2001. – RT I 2001, 24, 134.
136. Kaitseväge juhataja ametist vabastamine. Riigikogu otsus 28. augustist 2000. – RT I 2000, 71, 443.
137. Riigikogu otsuse Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika aluste heakskiitmine 606 OE ja 684 OE eelnõude menetlus ja seletuskirjad. Riigikogu. 7. detsember 2000 ja 21. veebruar 2001. – Arvutivõrgus. Kättesaadavad:
<http://web.riigikogu.ee/ems/plsql/motions.show?assembly=9&id=606> ja
<http://web.riigikogu.ee/ems/plsql/motions.show?assembly=9&id=684>. 19. märts 2003.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsused:

138. Eesti Vabariigi kaitsejõudude moodustamise kohta. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus 3. septembrist 1991. – RT 1991, 30, 355.
139. Eesti Vabariigi Kaitseväeteenistuse seaduse rakendamise kohta. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus 27. jaanuarist 1992. – RT 1992, 4/5, 60; RT I 2000, 18, 167.

140. Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus 24. augustist 1992. – RT 1992, 34, 447.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi otsused:

141. Eesti Vabariigi kaitsejõudude truudusetootuse kohta. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi otsus 7. maist 1992. – RT 1992, 22, 311; RT I 1996, 25, 519.

142. Mõnede Eesti Vabariigi kaitsejõudude taastamisega seotud põhiküsimuste kohta. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi otsus 4. septembrist 1991. – RT 1991, 30, 365.

143. Põhinõuetest Eesti Vabariigi kaitsejõudude ohvitseride kohta. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi otsus 11. maist 1992. – RT 1992, 22, 312; 1995, 18, 240.

Vabariigi Presidendi otsused:

144. A. Laaneotsa ametist vabastamine. Vabariigi Presidendi otsus 21. septembrist 1999 nr 631. – RTL 1999, 132, 1833.

145. Riigikaitse Nõukogu moodustamine. Vabariigi Presidendi otsus 21. juunist 1993 nr 129. – RT I 1993, 40, 592.

146. Vabariigi Presidendi 21. juuni 1993 otsuse nr.129 kehtetuks tunnistamine. Vabariigi Presidendi otsus 12. aprillist nr 532. – RT I 1995, 41, 593.

Vabariigi Presidendi käskkirjad:

147. A. Mikkelsaarele ajutise sõjaväelise auastme andmine. Vabariigi Presidendi käskkiri 3. veebruarist 2003 nr 47. – RTL 2003, 17, 246.

148. Johannes Kerdi vabastamine ja Aarne Ermuse nimetamine. Vabariigi Presidendi käskkiri 30. juunist 2000 nr 104. – RTL 2000, 76, 1150.

149. Kaitseväge juhataja kohusetäitja määramine. Vabariigi Presidendi käskkiri 30. juunist 1999 nr 69. – RTL 1999, 107, 1379.

150. Riigikaitse Nõukogu kodukorra kinnitamine. Vabariigi Presidendi käskkiri 24. märtsist 2003 nr 53. – RTL 2003, 41, 599.

Vabariigi Valitsuse määrused ja kaitseministri määrus:

151. Ajateenistuse ja asendusteenistuse kestuse kehtestamine. Vabariigi Valitsuse määrus 22. aprillist 1994 nr 18. – RT I 1994, 33, 511; 2000, 63, 401.

152. Ajateenistuse ja asendusteenistuse kestuse määramine. Vabariigi Valitsuse määrus 25. juulist 2000 nr 241. – RT I 2000, 63, 401.

153. Asendusteenistustaste teenistuskohad ja ametikohtade loetelu. Vabariigi Valitsuse määrus 23. oktoobrist 2000 nr 340. – RT I 2000, 81, 517.
154. Eesti Vabariigi Kaitsejõudude Peastaabi ajutise põhimääruse kinnitamise kohta. Vabariigi Valitsuse määrus 2. detsembrist 1991 nr 252. – RT 1991, 43, 534.
155. Kaitseministeeriumi põhimäärus. Vabariigi Valitsuse määrus 20. septembrist 2000 nr 306. – RT I 2000 75, 474.
156. Kaitseväge garnisonimäärustiku kinnitamine. Vabariigi Valitsuse määrus 26. jaanuarist 1999 nr 32. – RT I 1999, 28, 396.
157. Kaitseväge mobilisatsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise kord ning sõjalise valmisoleku astmed. Vabariigi Valitsus määrus 3. aprillist 2003 nr 113. – RT I 2003, 35, 231.
158. Kaitseväge struktuur ja paiknemine. Vabariigi Valitsuse määrus 22. maist 2002 nr 172. – RTI 2002, 44, 290.
159. Kaitseväge struktuur ja paiknemine muutmine (Vabariigi Valitsuse 22. mai 2002 määruse nr 172 muutmine). Vabariigi Valitsuse määrus 17. detsembrist 2002 nr 395 – RT I 2002, 105, 628.
160. Kutsealuste ajateenistusse kutsumise kohta. Vabariigi Valitsuse määrus 10. oktoobrist 1991 nr 209. – Köide Eesti Vabariigi valitsuse 1991. aasta määrustest.
161. Kohustusliku ajateenistuse kestuse kohta. Vabariigi Valitsuse määrus 6. augustist 1992 nr 235. – RT 1992, 35, 469.
162. Kõrgemate õppeasutuste vaheliste vabatahtlike reservohvitseride või reservallohvitseride kursuste korraldamine. Vabariigi Valitsuse määrus 7. jaanuarist 1997 nr 2. – RT I 1997, 7, 39.
163. Sõjaõiguse rakendamisest kaitsejõududes. Kaitseministri määrus 10. juulist 1998 nr 2. – RT Lisa 1998, 238/239, 1000.

Vabariigi Valitsuse korraldused:

164. Eesti sõjalise kaitse strateegia kinnitamine. Vabariigi Valitsuse korraldus 28. veebruarist 2001 nr 156-k. – RTL 2001, 33, 442.
165. Kaadriohvitseride reservi üldarv. Vabariigi Valitsuse korraldus 20. veebruarist 2001 nr 121-k. – RTL 2001, 27, 344.
166. Kaitsejõudude arengueesmärkide kuni aastani 2015 kinnitamine. Vabariigi Valitsuse korraldus 6. septembrist 2002 nr 596-k. – RTL 2002, 103, 1560.
167. Kaitseväge distsiplinaarkaristuste seadluse ajutine kehtestamine. Eesti Vabariigi Valitsuse korraldus 9. jaanuarist 1992 nr 7-k. – Köide Eesti Vabariigi valitsuse 1992. aasta korraldustest. Riigikantselei arhiiv. Kehtetuks tunnistati korraldus RT I 1999, 28, 396.

Valitsustevahelised koostöölepingud:

168. Eesti Vabariigi valitsuse ja Itaalia Vabariigi valitsuse vaheline kaitsealase koostöö leping. Rooma. 26. märts 1998. – RT II 2001, 5, 29.

169. Eesti Vabariigi valitsuse ja Ameerika Ühendriikide valitsuse vaheline massihävitusrelvade leviku tõkestamise ning kaitsealaste ja sõjaliste suhete arendamise koostööleping. Tallinn, 11. oktoober 2002. – RT II 2003, 5, 17.

Rahvusvahelised lepingud ja teiste riikide õigusaktid:

170. Amsterdami leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut, Euroopa ühenduste asutamislepinguid ja teatavaid nendega seotud akte. 1998. Eesti Õiguskeele Keskus. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=019>.

171. Agreement Between the Parties to the North Atlantic Treaty Regarding their Status of their Forces (SOFA - Põhja-Atlandi lepingu osalisriikide vaheline leping relvajõudude staatuse kohta). London 19. June 1951. NATO Basic Documents. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.nato.int/docu/basic/b510619a.htm>. 27. märts 2003.

172. Asevelvollisuuslaki 15.09.1950. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.finlex.fi/lains/index.html>

173. United States Code “Presidential Elections and Vacancies. 01.06.2003. United States Senat. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.senate.gov/pagelayout/legislative/g_three_sections_with_teasers/legislative_home.htm

174. Consitution of the United States of America 1787. United States House of Representatives. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.house.gov/Constitution/Constitution.html>

175. Euroopa Liidu lepingu konsolideeritud redaktsioon. Eesti Õiguskeele Keskus. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=019>.

176. Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta. (naiste vabatahtliku relvateenistuse seadus). 17. veebruar 1995. Finlex. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.finlex.fi/lains/index.html>. 7. aprill 2003.

177. Nizza leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut, Euroopa ühenduste asutamislepinguid ja teatavaid nendega seotud akte. 2001. Eesti Õiguskeele Keskus. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=019> 27. märts 2003.

178. Perustuslaki. (Soome Põhiseadus). 11. juuni 1999. Finlex. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.finlex.fi/lains/index.html>. 7. aprill 2003.
179. Põhja-Atlandi leping. Washington, 4. aprill 1949. Kaitseministeerium. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=201>. 17. veebruar 2003.
180. Protocol on the Status of International Military Headquarters set up pursuant to the North Atlantic Treaty (rahvusvaheliste sõjaliste peakorterite staatust käsitlev protokoll). Pariis, 28. august 1952. – NATO Basic Documents. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.nato.int/docu/basic/b510619a.htm>. 25. jaanuar 2002.
181. United Nations General Assembly. 4. detsember 1989. International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries. United Nations. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r034.htm>.
182. Valmiuslaki (valmisoleku seadus). 22. juuli 1991. – Suomen Lain Säädöskokoelma n:o 198, 2000 vp.
183. Wehrpflichtgesetz 22.märts. 1997. – Arvutivõrgus. Kättesaadav <http://www.fen-net.de/norbert.arnoldi/law/wpflg.html>.

Kasutatud kohtupraktika:

184. Euroopa Liidu Kohtu otsus 11. jaanuarist 2000 asjas C-285/98. Tanja Kreil v Federal Republic of Germany. – DiscLaw Publishing Ltd. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.emplaw.co.uk/topinfo/kreil.htm>. 17. märts 2003.
185. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus 21.detsembrist 1994. “Vabariigi Presidendi taotluse tunnistada 8. novembril 1994.a. vastuvõetud rahuaja riigikaitse seadus põhiseadusega vastuolus olevaks, läbivaatamine”. – RT I 1995, 2/3, 35.
186. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus 12. maist 2000. “Tallinna Halduskohtu taotluses kontrollida Vabariigi Valitsuse 27. mai 1993.a. määruse nr 161 “Isiklike sõiduautode ametisõitudeks kasutamise kulude hüvitamise kohta” vastavust põhiseadusele” läbivaatamine. – RT III 2000, 13, 140.
187. Riigikohtu üldkogu otsus 28. oktoobrist 2002. “Tallinna Halduskohtu taotluses kontrollida ORAS § 7 lg 3 vastavust põhiseadusele läbivaatamine”. – RT III 2002, 28, 308.

KASUTATUD LÜHENDID

ATS – avaliku teenistuse seadus.
 ANP – NATO-ga liitumise iga-aastased tegevusprogrammid.
 CCPR/CO – Concluding Observations/Comments.
 ESDP – European Security and Defence Policy.
 EIÕK – Euroopa inimõiguste konventsioon.
 EL – Euroopa Liit.
 EOS – eriolukorra seadus.
 ESKS – Eesti sõjalise kaitse strateegia.
 ESS – erakorralise seisukorra seadus.
 HKMS – halduskohtumenetluse seadustik.
 HoVS – hädaolukorraks valmisoleku seadus.
 JpA – julgeolekupoliitika alused.
 KaLS – Kaitseliidu seadus.
 KarS – karistusseadustik.
 KrMK – kriminaalmenetluse koodeks.
 KrMS – kriminaalmenetluse seadustik.
 KTS – kaitseteenistuse seadus.
 KVDS – kaitseväge distsiplinaarseadus.
 KVTS – kaitseväeteenistuse seadus.
 MAP – NATO liikmelisuse saavutamise tegevuskava.
 NATO – Põhja-Atlandi Organisatsioon.
 PolS – politseiseadus.
 PS – Eesti Vabariigi põhiseadus.
 RKSKS – riigikaitsete sundkoormiste seadus.
 RKKS – Riigikogu kodukorra seadus.
 RKpP – riigi kaitsepoliitika põhisuunad.
 RresS – riigireservi seadus.
 RRKS – rahuaja riigikaitse seadus.
 ROK – reservohvitseride kursus.
 RvSKS – rahvusvaheliste sõjaliste kohustuste seadus.
 SHAPE – NATO Euroopa vägede kõrgem peakorter.
 SKT – sisemajanduse kogutoodang.
 SOFA – Põhja-Atlandi lepingu osaliste riikide ja programmis “Partnerlus rahu nimel” osalevate riikide vahelise nende vägede staatust puudutav leping ja selle lisaprotokoll.
 SRKS – sõjaaja riigikaitse seadus.
 TLS – töölepingu seadus.
 UN – United Nations.
 WEU – Lääne-Euroopa Liit.